

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ
FELSEFE BÖLÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**M. HEIDEGGER FELSEFESİNDE ‘DÜŞÜNME’
SORUNU**

ENGİN YURT

2501120192

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. AYHAN BIÇAK

İSTANBUL - 2014

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Engin YURT

Numarası : 2501120192

Anabilim/Bilim Dalı: Felsefe Anabilim Dalı

Danışman Öğretim Üyesi: Prof. Dr. Ayhan
BIÇAK

Tez Savunma Tarihi: 12.08.2014

Tez Savunma Saati :14.00

Tez Başlığı : M. Heidegger Felsefesinde “Düşünme” Sorunu

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / ~~GYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Ayhan BIÇAK		Kabul
2- Yrd. Doç. Dr. N. Murad OMAV		Kabul
3- Yrd. Doç. Dr. Emre DAĞTAŞOĞLU		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Yrd. Doç. Dr. Özgüç GÜVEN		
2- Yrd. Doç. Dr. Can KARABÖCEK		

M. HEIDEGGER FELSEFESİNDE ‘DÜŞÜNME’ SORUNU

ENGİN YURT

ÖZ

‘M. Heidegger Felsefesinde ‘Düşünme’ Sorunu’ başlıklı bu tez çalışmasında modern dönemde felsefenin en çok ismi anılan düşünürlerinden biri olan M. Heidegger’ in kendi felsefi görüşü içerisinde ‘düşünme’ sorununu nasıl ele aldığı ve ‘düşünme’ ile neyi anlayıp kastettiği araştırılmıştır. Bu araştırmalar ile ‘düşünme’ ögesinin M. Heidegger felsefesindeki yeri daha açık kılınmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Modern Felsefe, Martin Heidegger, Düşünme, Dil, Şiir

THE PROBLEM OF ‘THINKING’ IN M. HEIDEGGER PHILOSOPHY

ENGİN YURT

ABSTRACT

In this thesis named ‘The Problem of ‘Thinking’ in M. Heidegger Philosophy’, it is investigated how M. Heidegger, who is one of the most mentioned thinkers in philosophy in modern era, took the problem of ‘thinking’, how he understood it and what he meant by it in his philosophical view. With these investigations, it is tried to make more clear the place of the element of ‘thinking’ in M. Heidegger’s philosophy.

Keywords: Modern Philosophy, M. Heidegger, Thinking, Language, Poetry

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Martin Heidegger' in felsefesini tezin temel araştırma alanı olarak seçtim. Bu seçimimde hem lisans bitirme tezimde M. Heidegger felsefesi merkezli bir çalışma sunmuş olmam dolayısıyla M. Heidegger felsefesine az çok aşina olmuş olmam hem de Heidegger' in modern felsefeye katkılarının ve eleştirilerinin özellikle ilgi alanıma girmesi etkili oldu. Tezin temel araştırma alanını Heidegger felsefesi olarak belirledikten sonra, tezdeki merkez araştırma konusunu Heidegger' in daha çok ikinci dönemi olarak anılan Kehre döneminde kendine bir sorun olarak ele aldığı ancak birinci döneminde de izleri görülebilecek olan 'düşünme' ögesi olarak belirledim. Bu tercihi yapmamdaki asıl amaç Heidegger felsefesinde 'düşünme' ögesinin nerede olduğu, ne anlama geldiği ve neyi karşıladığını, yani Heidegger' in 'düşünme' yi bir sorun olarak ele aldığında ne söylemek istediğini anlamaya çalışmaktı.

Burada özellikle; tezde yapıcı ve yönlendirici eleştirileri ile teze can veren tavsiyeleriyle tez danışmanım Prof. Dr. Ayhan Bıçak' a, tez boyunca birçok noktada yardımcı olan Doç. Dr. Erdal Yıldız' a, Doç. Dr. Cemil Güzey' e ve Abrim Gürgen' e gönülden sonsuz teşekkürlerimi iletirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

‘DÜŞÜNME’ AÇISINDAN M. HEIDEGGER FELSEFESİNİN TEMEL KAVRAMLARI

A. Heidegger Felsefesinde ‘Düşünme’ Kavramına Giriş.....	9
B. ‘Varlık’ Anlayışı.....	15
1. ‘Varlık’, kavramların ‘en tümelidir’	16
2. ‘Varlık’ kavramı tanımlanamaz.....	17
3. ‘Varlık’ kavramların en kendiliğinden anlaşılandır.....	18
4. ‘Dasein’ in Anlamı.....	21
5. ‘Varlık’/‘Olmak’ Kelimesinin Etimolojik Kökeni.....	27
C. ‘Gerçeklik’ Anlayışı.....	30
1. ‘Bilincimizi Aştığı İddia Edilen Şeylerin Olup Olmadığı’ Sorunu.....	33
2. ‘Dış Dünya’nın Gerçekliğinin Kanıtlanabilir Olup Olmadığı’ Sorunu.....	33
3. Kaygı / İhtimam Göstermek ve Düşünme.....	36
D. ‘Hakikât’ Anlayışı.....	40
1. Geleneksel Hakikât Kavramı ve Ontolojik Temelleri.....	41
2. Asli Hakikât Fenomeni ve Geleneksel Hakikât Kavramı.....	43

3. Hakikât' in Varlık Türü ve Hakikât Varsayımı.....	46
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

KEHRE DÖNEMİ 'DÜŞÜNME'

A. "Düşünme Denilen Şey Nedir?" Dersler Serisine Giriş.....	49
B. Heidegger' in 'Düşünme' nin Ne Olduğuna Dair Sorgulaması.....	53
1. Düşünme - Hafıza İlişkisi.....	53
2. Düşünme - Şiir İlişkisi.....	57
3. Geleneksel 'Düşünme' Kavramına İlişkin Eleştiriler.....	60
4. Düşünme Açısından 'Çağırılma'.....	62
5. Düşünme Açısından 'Dil'.....	64
6. 'Denken' (Düşünmek) Kelimesinin Kökeni.....	66
7. 'Düşünme' ve 'Varlık' İlişkisi.....	69
C. 'Gelassenheit' Eserine Giriş.....	74
1. Temâşa Etmek.....	75
2. 'Şeylere-Doğru-Salverilme' ve 'Gizeme Açıklık'.....	77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HEIDEGGER' İN DİĞER ESERLERİNDE DÜŞÜNME ÖĞESİ

A. Heidegger Felsefesinde Düşünme' ye Dair Diğer Ayrıntılar.....	81
1. 'Oturma' ve 'Düşünme' Arasındaki İlişki.....	81
2. 'İlksel Düşünme' ya da 'Kökensel Düşünme'.....	85
3. 'Düşünme' ve 'Sorgulama' Arasındaki İlişki.....	90

SONUÇ.....	95
------------	----

KAYNAKÇA.....	9
---------------	---

KISALTMALAR

Bakınız	-	Bkz.
Karşılaştırınız	-	Karş.
Adı geçen eser	-	a.g.e.
Sayfa / sayfalar	-	s.
Editör / yayına hazırlayan / Düzenleyen	-	Ed. / Haz. /Düz.
Çeviren / Çevirenler	-	Çev.

GİRİŞ

Felsefe tarihine bakıldığında, karşılaşılan her bir şeyin, her bir eserin, her bir gelişme, gerileme ve olayın öyle ya da böyle bir şekilde ‘düşünme’ ile ilişkili olduğu görülür. Eğer insan türü, kendine has olduğu haliyle ‘düşünme’ yetisine sahip olmasaydı, bugün insanlığın çoğu başarısı, başarısızlığı ve eserleri büyük ihtimalle var olmayacaktı. Sonuçta modern tıbbın, teknolojinin, sanatın geldiği son noktaya insanın sahip olduğu, geliştirdiği ‘düşünme’ ile gelindi. İnsan dışında hiçbir canlı, insan düşünmesinin oluşturduğu ve durmaksızın da geliştirdiği bu sonuçlara (tıp, sanat, teknoloji vs.) yaratma-oluşturma anlamında düşünsel olarak yaklaşamadı bile. Her bir canlının onu diğer canlılardan ayıran ve bir adım önde olmasını sağlayan belli bir ya da birkaç özelliği varken, söz konusu insan olduğunda bu özellik ya da özellikler ‘düşünme’ altında toplanmakta gibi gözükmektedir. Bu anlamda ‘insan’ ile ‘düşünme’ arasındaki ilişki önem kazanır. Ancak bu önem kazanma, bir sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu sorun temel olarak ‘düşünme’ nin ne olduğuna ve insan ile düşünme arasındaki az önce bahsedilen ilişkinin nasıl, ne türden ve ne denli önemli olduğuna dairdir. ‘Düşünme’ nin ne olduğu sorusu cevaplanması belki de en zor sorulardan biridir. Bu zorluğa da paralel olarak görülür ki, tüm felsefe tarihinde, düşünmenin ne olduğuna dair sorgulamayı merkeze almış çok az sayıda eser vardır. Bu zorluğun asıl sebebi ilk bakışta ‘düşünme’ üzerine düşünmenin, herhangi bir şey üzerine düşünmekten daha meşakkatli olması ve ‘düşünme nedir?’ sorusuna verilen herhangi bir tanımsal cevabın ‘düşünme’ nin olduğu şeyi kapsayamaması, örtememesi olarak ortaya çıkar. Bu anlamda bu sorunun bir cevabının verilemeyeceği bile şüphe konusudur. Yine de, bu durum bu sorunun sorulmasına engel teşkil etmemelidir.

‘Düşünme’ nin insanlık ve felsefe tarihi üzerindeki bu büyük etkisi göz önüne alındığında, ‘düşünme nedir?’ sorusunun cevaplanması, en azından bu soru ile uğraşılması bir anlamda kaçınılmaz hale gelir. Bu tez çalışmasında, bu soruya Heidegger felsefesi içinde yaklaşılacaktır. Bunun en büyük sebebi, Heidegger’ in 1951-1952 akademik yılında Freiburg Üniversitesinde verdiği yirmi-bir dersin ‘**Düşünme Ne Demektir?**’ başlıklı bir eserde toplanabilir cinsten olmasıydı. Zira

1954 senesinde bu dersler serisi (*'Was Heisst Denken?'*) (*Düşünme Denilen Şey Nedir?*)¹ başlığı altında basılmıştır. Heidegger bu akademik yıl boyunca derslerinde düşünmenin ne olduğunu sorguladı. Bu dersler serisinin ayrı iki özelliği vardır: Bunlardan ilki, bu derslerin onun 1944-1951 seneleri arasında ders vermesinin yasaklanmasından sonraki ilk dersleri olmasıdır. İkincisi de, bu derslerin aynı zamanda Heidegger' in Freiburg Üniversitesi' nden 1952 senesinde resmi olarak emekli olmasından önceki son dersleri olmasıdır. Bu anlamda denilebilir ki, Heidegger düşünmenin ne olduğuna dair sorgulamasına ayrıca önem veriyordu ve akademik hayata sadece bu dersleri vermek için geri döndü. Bu tez çalışmasında Heidegger' in düşünmenin ne demek olduğuna dair soruyu sorması üzerinden, Heidegger' in bu soruya bir cevap verip vermediği ve verdiyse, bu cevabın onun felsefesindeki yeri araştırılacaktır. Bu araştırma süresince, yukarıda bahsi edilen ders serisi, Heidegger' in de bu derslere verdiği önem göz önünde bulundurularak, tezin kendisine merkez aldığı eser olacaktır.

Bu tez çalışması üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Heidegger' in düşünmenin ne olduğuna dair sorusuna hazırlık olarak ve bu soruyu incelemesi dolayısıyla öncelikle Heidegger' in 'düşünme' yi nasıl ele aldığına dair kısa bir giriş kısmı vardır ve sonra Heidegger felsefesinin temel kavramları, onun felsefesinin ne olduğu ve genel özellikleri üzerine durulur. Heidegger' in düşünmenin ne olduğuna dair sorgulamasının düzgün anlaşılması için öncelikle onun felsefi görüş ve anlayışının ortaya koyulması zorunludur. İkinci bölümde, yukarıda bahsedilen dersler serisinin kapsamlı ve ayrıntılı bir okuması, bu okumaya bağlı olarak da yorumlanması, açıklanması yapılır. Üçüncü bölümde ise Heidegger' in düşünmenin ne olduğuna dair sorgulamasının diğer eserlerindeki izi sürülüp, Heidegger' in özellikle **Kehre dönemindeki** diğer eserlerinde düşünmenin ne olduğuna dair sorgulamalarında, 'düşünme' ögesini nelerle ilişkilendirdiği ve nasıl gördüğü ortaya

¹ Bu tez çalışmasının merkezini oluşturan bu metin için hem orijinal Almancası (Heidegger, Martin, *Was Heisst Denken?*, 1954, Max Niemeyer Verlag, Tuebingen) hem de İngilizce çevirisine başvurulmuştur. İngilizce çeviri olarak şu eser kullanılmıştır: Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, Çev.: Wieck, Fred D. & Gray, J. Glenn, 2004, 2. Basım, Perennial, HarperCollins Publishers.

çıkarılır. Buraya kadar tezin ana hatlarıyla belirlenmeye çalışılan yapısını biraz daha detaylandırmak gerekir.

Heidegger felsefesinde ‘düşünme’ sorunu ile ilgili olan bu tez çalışmasının **ilk bölümünün** kısımları, aşağıdaki şekilde işlenmektedir:

Heidegger felsefesinin temel kavramlarının ve genel özelliklerinin ele alındığı bu bölümün ilk kısmında Heidegger’ in ‘**düşünme**’ kavramını kendi felsefesi içinde nasıl sorun haline getirdiği ortaya koyulmaya çalışılır. Bu kısımda, Heidegger’ in özellikle ikinci döneminde uğraştığı temel sorunlardan biri olan ‘düşünme’ nin ve anlamının ne olduğu sorusuna Heidegger’ in sorunu ele aldığı şekilde kısa bir giriş yapılmaktadır. Heidegger felsefesinde, özellikle Heidegger’ in birinci döneminde ‘**düşünme**’ ögesine dair bir araştırma gerçekleştirilir. Bu kısımda ‘**Dasein**’ ile ‘**düşünme**’ arasındaki ilişki üzerinden, Heidegger felsefesinde ‘düşünme’ nin nasıl bir sorun olarak ele alındığı, bölümün ilk kısmıyla paralellik gösterecek şekilde ortaya çıkarılır. Bu uğraş ile Heidegger felsefesinde ‘düşünme’ sorun olarak ele alındığı Heidegger’ in Kehre dönemindeki ‘düşünme’ ye yapılan giriş tamamlanmış olur.

İlk bölümün ikinci kısmında, Heidegger’ in **varlık anlayışı** ortaya serilmeye çalışılır. Heidegger felsefesinde varlığa ve varlığın anlamına dair sorgulama, Heidegger’ in felsefeye dair duruşunda her zaman öncelikli olarak kendini göstermiştir. Özellikle Heidegger’ in birinci döneminde, **varlığa ve varlığın anlamına ilişkin sorgulama** Heidegger’ in bütün eserlerinde, temel tema olarak görülür. Bu açıdan Heidegger felsefesini anlamak, Heidegger’ in varlık anlayışını anlamak ile yakından ilişkili hale gelir. Bu tezin ilk bölümündeki araştırmaya temel olarak Heidegger’ in (*‘Zein und Zeit’*)² (*Varlık ve Zaman*), (*‘Einführung in*

² Metnin Almanca orijinalinin yanında iki İngilizce çevirisi: (1) Heidegger, Martin, *Being and Time*, Çev.: Stambaugh, Joan, 1996, New York, State University of New York Press, (2) Heidegger, Martin, *Being and Time*, Çev.: Macquarrie John & Robinson, Edward, 2001, Cornwall, Blackwell Publishers Ltd., ve iki Türkçe çevirisi: (1) Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*, Çev.: Yardımlı, Aziz, 2004, 1. Basım, İstanbul, İdea Yayınevi, (2) Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*, Çev.: Ökten, Kaan, 2008, 1. Basım, İstanbul, Agora Kitaplığı, gerektiğinde göz önünde bulundurularak metnin okunması yapılmıştır.

die Metaphysik)³ (*Metafiziğe Giriş*) ve (*‘Was ist Metaphysik’*)⁴ (*Metafizik Nedir?*) eserleri seçilmiştir. Her ne kadar, gerektiği yerlerde bu üç eser dışında da alıntılama yapılacak olsa da, tez çalışmasının birinci bölümünde genel olarak Heidegger’ in kendi felsefe anlayışını ortaya koyduğu, birinci dönem eserleri ön planda tutulmaktadır. Bu bölümün ilk kısmında da Heidegger’ in varlık anlayışı, onun da yaptığı gibi, bu dönem eserleri üzerinden açık kılınmaya çalışılmıştır.

Heidegger felsefesinin genel özelliklerinin ve temel kavramlarının ele alındığı birinci bölümün üçüncü kısımda, yukarıda ismi geçen eserler üzerinden Heidegger felsefesinde **gerçeklik sorununun** nasıl işlendiği araştırılmaktadır. Varlık sorunu ile yakından ilişkili olarak gerçeklik sorunu, Heidegger’ in özellikle ilk döneminde ele aldığı temel problemlerden birisidir. Heidegger’ in gerçeklik sorununa yaklaşımı, varlık ve gerçeklik arasındaki ilişki ve bu soruna ve ilişkiye dair sorgulamaları Heidegger felsefesinin genel yapısını oluşturan bir diğer parçasıdır, tıpkı varlığa dair sorgulamalarının olduğu gibi. Bu yüzden Heidegger’ in gerçeklik dair felsefi sorgulamasının araştırılması onun felsefesinin anlaşılmasında önemli bir yer kaplar.

Bu bölümün dördüncü kısmında, Heidegger felsefesinde **‘hakikât’** ele alınmaktadır. Bu kısımda ayrıca, ‘Dasein’ teriminin Heidegger felsefesinde ne anlama geldiği, Heidegger’ in neden bu terimi kullanmayı seçtiği açık kılınmaya çalışılır. Bu uğraş boyunca, Heidegger felsefesinde Dasein’ in hem varlık ve hakikat ile ilişkisi araştırılarak hem de Heidegger’ in Dasein’ in **varoluşu üzerine analizleri** incelenerek ilk kez, Heidegger felsefesinde ‘düşünme’ ögesine, ‘‘Dasein’ in düşünmesi’’ üzerinden ulaşılmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda bu kısım birinci bölümün kendi içinde bir köprü görevi görmektedir. Heidegger felsefesinin genel özelliklerinin açıklanmasından daha spesifik olarak bu felsefe içinde ‘düşünme’ sorununa doğru olan bir köprü.

³ Metnin orijinali yanı sıra (Heidegger, Martin, *Einführung in die Metaphysik*, 1966, Max Niemeyer Verlag, Tübingen) şu İngilizce çevirisine de başvurulmuştur: Heidegger, Martin, *Introduction to Metaphysics*, Çev.: Fried, Gregory & Polt, Richard, 2000, Yale University Press.

⁴ Metnin orijinali yanı sıra şu Türkçe çevirisine de başvurulmuştur: Heidegger, Martin, *Metafizik Nedir?*, Çev.: İpşiroğlu, Mazhar Şevket & Yetkin, Suut Kemal, 2003, 2. Basım, İstanbul, Kaknüs Yayınları.

Tezin ikinci bölümü özellikle Heidegger' in (*'Was Heisst Denken?'*) (Düşünme Neye Denir?) isimli eseri üzerine kurulmaktadır. Heidegger' in Kehre döneminde **'düşünme'** sorununu en detaylı ve kapsamlı şekilde ele aldığı bu dersler serisi onun Kehre döneminde 'düşünme' ye dair sorgulamalarının merkezini oluşturur cinstedir. Buna paralel olarak, ikinci bölümün birinci kısmında, Heidegger' in bu eserde 'düşünme' sorununu ele alışına genel, kısa bir giriş yapılır.

Sonraki kısımda, Heidegger' in **'düşünme'** ile **'hafıza'** arasındaki ilişkiyi nasıl gördüğü, kurduğu açık kılınmaya çalışılır. Heidegger bu eserinde, düşünme ile hafıza arasındaki ilişkiye ayrıca önem gösterir. Bu ilişkiyi açıklarken Hölderlin' in eserlerinden yardım alan Heidegger, düşünme ile hafıza arasındaki ilişkinin düşünme için neden özel olduğunu ortaya koyar. Bölümün bu kısmında da Heidegger' in işaret ettiği bu ilişkinin özelliği açık kılınmaya çalışılmaktadır.

Tezin ikinci bölümünün takip eden kısmında, (*'Was Heisst Denken?'*) (Düşünme Neye Denir?) eserinin ilerlemesiyle de paralel olarak, **'düşünme'** ve **'şiiir'** arasındaki ilişkiyi Heidegger' in nasıl gördüğü üzerine durulmaktadır. Heidegger özellikle Kehre döneminde, birinci dönemdeki terimsel ve okuması ağır, zorlayıcı dilini bırakıp daha yalın, sade ve şiiirsel bir dil kullanmaya başlar. Heidegger bu bölümde ele alınan eserinde, düşünme ve şiiirsellik arasındaki ilişkinin özel yapısına vurgu yapar. Bu kısımda, bahsi edilen bu ilişkinin Heidegger' in gözünde neden ve nasıl özel olduğu, Heidegger' in bu ilişkiyi nasıl gördüğünün ortaya çıkarılmasına uğraşmaktadır.

İkinci kısmın dördüncü bölümünde, Heidegger' in 'düşünme' nin ne olduğuna dair sorgulamanın ne türden yapılacağına, daha doğru ifade ile, 'düşünme nedir?' sorusunun nasıl sorulacağına dair araştırmaları ele alınır. Bu kısım, bir anlamda bu sorunun sorulma tarzı açısından bir **teknik** sorununu, ve bir diğeri anlamda da bu sorunun cevabının ya da sorulmasının olasılığına dair bir **bilgi** sorunudur. Bu anlamda, geleneksel 'düşünme' kavramına dair eleştirilere değinilecektir. Heidegger bu kısımda Nietzsche' nin geleneksel düşünmeye getirdiği eleştirilerden yararlanarak, düşünmenin ne olduğuna dair sorunun nasıl sorulması ve nasıl cevaplanması gerektiğine dair bir sorgulama yapar. Tezin bu kısmında bu

sorgulamanın nasıl gerçekleştirildiği ve nasıl sonuçlandığı anlatılmaya çalışılmaktadır. Özellikle bu kısım ile birlikte, eserin ilk kısmı, yani ilk on ders analiz edilmiş olur.

Bir sonraki kısımda, Heidegger' in bahsi edilen eserde '**dil**' ögesini nasıl ele aldığı araştırılır. Heidegger, 'düşünme' ile ilgili olan araştırmasında dil üzerine de analizler yapmaktadır. **Dil ve düşünme arasındaki ilişki**, bu anlamda düşünmeyle ilgili olan Heidegger' in önemli gördüğü ilişkilerden bir diğeridir. Bu kısımda, bu öneme paralel olarak Heidegger' in düşünme açısından 'dil' e dair savları ortaya koyulmaktadır.

Bölümün bir sonraki kısmında, Heidegger' in Almanca ve Antik Yunanca' da 'düşünme' kelimesine dair yaptığı etimolojik araştırmaya bağlı olarak '**düşünme**' ile '**teşekkür**' arasında kurduğu bağ ele alınır. Bu bağ ile Heidegger, eski Almanca kelime *thanc* üzerinden, tekrar 'hafıza' terimine işaret ederek bir döngü oluşturur. Bu kısımda ayrıca, Heidegger' in bu etimolojik araştırma ile 'hafıza' yı nasıl bir arada okuduğu da gösterilmeye çalışılır.

İkinci bölümün ikinci kısmının son kısmında ise, Heidegger' in incelenen eserinin son bölümlerinde özellikle üzerinde durduğu Antik Yunanca *λεγειν (legein)* ve *νοειν (noein)* terimleri ile Heidegger' in bu terimler üzerinden geleneksel düşünme anlayışına getirdiği eleştiriler ele alınmaktadır. Bu eleştirileri Heidegger, Parmenides' in bir sözünü geleneksel tercümesinden farklı bir şekilde tercüme ederek temellendirir. Bu bağlamda, Heidegger' in Parmenides' in bu sözüne dair yorumları da bu kısımda 'düşünme' ile 'Varlık' ilişkisi açısından içerilmektedir.

Tez çalışmasının **ikinci bölümünün son kısmı** ise şu şekilde oluşturulacaktır:

Bu kısımda genel olarak Heidegger' in Kehre döneminde 'düşünme' sorununu işlediği diğer eserlerinde 'düşünme' nin nasıl ele alındığı işleneceği söylenmişti. Burada ilk olarak Heidegger' in ('**Gelassenheit**')⁵ (*Düşünme Üzerine Konuşma*)

⁵ Metnin orijinalinin yanı sıra (Heidegger, Martin, *Gelassenheit*, 1959, Verlag Günter Neske) şu İngilizce çevirisi de okuma sırasında göz önünde bulundurulmuştur: Heidegger, Martin, *Discourse on Thinking*, Çev.: Anderson, John M. & Greund, E. Hans, 1969, New York, Harper & Row Publishers.

isimli eserinde ‘düşünme’ sorununa nasıl yaklaştığı ele alınır. Heidegger’ in bu eseri 1955’de 30 Ekim’ de Conradin Kreutzer’ in 175. doğum günündeki **anma konuşmasından** ve 1944-45 senesinde **bir bilim insanı, bir bilgin ve bir öğretmen arasında geçmiş olan bir muhabbetten** oluşur. Eseri oluşturan iki kısımda da Heidegger ‘düşünme’ üzerine konuşur. Tez çalışmasının üçüncü bölümünün bu ilk kısmında, bu eserde Heidegger’ in ‘düşünme’ üzerine düşünürken ön plana çıkardığı ‘**şeylere-doğru-saliverilme**’, ‘**meditatif düşünme**’⁶ gibi kavramlar ile Heidegger’ in ne kastettiğinin açık kılınmasına uğraşılır. Ayrıca Heidegger’ in bu eserindeki ‘düşünme’ ye dair ortaya koyduğu görüşlerinin ikinci bölümde işlenen (**‘Was Heisst Denken?’**) (*Düşünme Neye Denir?*) eserindeki ‘düşünme’ ye dair görüşleri ile karşılaştırmalı bir analizi ve yorumlanması yapılmaktadır.

Bu tez çalışmasının **üçüncü bölümü** şu şekilde oluşturulacaktır:

Üçüncü bölümün ilk kısmında, Heidegger’ in Kehre dönemindeki görece daha kısa ve ufak yazılarının bir araya toplandığı (**‘Poetry, Language, Thought’**)⁷ (*Şiir, Dil, Düşünce*) derlemesi ele alınmaktadır. Bu derleme içinde özellikle dördüncü (*Building, Dwelling, Thinking*) (*İnşa Etme, Oturma, Düşünme*), altıncı (*Language*), (*Dil*) ve yedinci (*...Poetically Man Dwells...*) (*...Şiirsel olarak İnsan Oturur...*) metin tezin çalışma alanını ilgilendirmesi açısından önceliklidir.

Üçüncü bölümün ilk kısmında ayrıca Heidegger’ in yine Kehre dönemine ait diğer eserlerinin derlendiği bir başka çalışma olan, (**Holzwege**)⁸ (*Orman Yolu*) eserine de değinilmektedir. Bu derlemenin içinde, ‘**düşünme**’ sorunu ile ilgili olan

⁶ Heidegger’ in Almanca ‘**denken**’ (**düşünmek**) kelimesinden türettiği kavramlardan biri olan ve İngilizce ‘**meditative thinking**’ (**meditatif düşünme**) olarak tercüme edilen bu ‘**da Besinnliche Nachdenken**’, birebir tercüme edildiğinde ‘**itimatla-üzerine-düşünme**’ olarak Türkçe’ ye aktarılabilir. Burada yine aynı anlamı kapsayan ‘**theorein**’ kelimesi düşünüldüğünde belki de Heidegger’ in bu kavramı için ‘**temaşa etmek**’ tabiri önerilebilir. Yine de şimdilik böyle bir tercüme kullanılmayıp ‘**meditatif düşünme**’ ile devam edilecektir. İlgili bölüme gelindiğinde daha derin bir araştırma sonucu belki bu durum değişebilir.

⁷ Bu derleme içindeki eserlerin orijinallerine gerektiği yerde gidilecek olsa da temel olarak İngilizce hazırlanmış bu çalışma kullanılacaktır: Heidegger, Martin, *Poetry, Language, Thought*, Çev.: Hofstadter, Albert, 2001, New York, Perennial, HarperCollins Publishers.

⁸ Bu derleme, orijinalini ile birlikte (Heidegger, Martin, *Holzwege*, 1950, Vittorio Klostermann GmbH, Frankfurt am Main) şu İngilizce çevirisi karşılıklı okunarak gözden geçirilmiştir: Heidegger, Martin, *Off the Beaten Track*, Çev.: Young, Julian & Haynes, Kenneth, 2002, 1. Basım, Cambridge University Press.

‘Sanat Eserinin Kökeni’ çalışmasında Heidegger’ in ‘düşünme’ hakkında söylediklerinin şu ana kadar araştırılan eserlerdeki söyledikleri ile karşılaştırmalı bir okunması yapılır.

Sonuç bölümünde de geride bırakılan üç bölümün verileri eşliğinde, Heidegger’ de ‘düşünme’ sorununa son bir genel bakış ve Heidegger’ in bu soruna getirdiği cevabın ya da bu soruya dair sorgulamaların içeriğine dair farklı yaklaşımlar sergilenerek Heidegger felsefesindeki **‘düşünme’** sorunu yerli yerine oturtulmaya çalışılmaktadır.

‘DÜŞÜNME’ AÇISINDAN M. HEIDEGGER FELSEFESİNİN TEMEL KAVRAMLARI

A. Heidegger Felsefesinde ‘Düşünme’ Kavramına Giriş

Heidegger’ in eserleri ister ‘düşünme’ kavramı merkezli taranıp okunsun, ister başka bir öge merkeze alınarak, her durumda, bu eserlerin okunmalarını zor kılan yanları vardır. Elbette ki, bu tür yanların her düşünür ve her eser için geçerli olduğu söylenebilir, ancak söz konusu Heidegger olduğunda, bu yanlar kendilerini ezici bir şekilde gösterir. Bu yanlar bazen Heidegger’ in ağır, kastedilenin anlaşılması zor terminolojik kelime yapıları kullanmasında, bazen ana dili Almanca olan okurların bile takip etmekte ve anlamakta zorlandığı karmaşık ve uzun cümle ve kelime oyunları kurma eğiliminde, bazen de muğlak, şiirsel bir dil ile yazmasında kendisini gösterir. Ama Heidegger okumanın en zor yanı, onun *Vartlık ve Zaman*’ dan sonraki hemen hemen her eserinin, onun derslerinin ve seminerlerinin kağıda geçirilmiş hali olmasıdır. Heidegger felsefi açıdan sözlü olanın yazılı olandan daha üstün olduğunu düşünmesi⁹ sebebiyle yazılı bir eser oluşturma amacıyla kalemını pek eline almadı. Onun şu an okunan çoğu eseri, verdiği derslerinin ve seminerlerinin düzenlenerek yazılı hale aktarılmış halleridir.¹⁰ Bu anlamda denebilir ki, onun derslerinde bizzat bulunmamış olanlar, onun felsefesini bütünüyle anlayamazlar. Heidegger asıl olarak 1935 senesinde verdiği dersler serisinin yazılı bir eser olmaya uygun hale getirilerek basılan *Metafiziğe Giriş*’ in başındaki notunda konuşulmuş olanın basılmış yazılı olanda artık konuşmadığını ve okurun bu çalışmada ‘metafizik’ ile kastedilenin ne olduğunu tam olarak anlayabilmesi için öncelikle derslere katılmış olması gerektiğini söyler.¹¹ Bu tez çalışmasında buna paralel olarak söylenebilir ki, Heidegger’ in ‘düşünme’ ile neyi kastettiğini anlamak için onun (*Was Heisst Denken?*) (*Düşünme Denilen Şey Nedir?*) isimli eserini oluşturan dersler serisine katılmak gerekirdi. Böyle bir imkân artık ne yazık ki yok. Yine de, bu durum, Heidegger felsefesinde

⁹ Heidegger, Martin, *Introduction to Metaphysics*, Çev.: Fried, Gregory & Polt, Richard, 2000, Yale University Press. s.: xxix.

¹⁰ Konuyla ilgili daha geniş bir yorumlama için bkz.: Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: xvii- xxvii.

¹¹ Heidegger, Martin, *Introduction to Metaphysics*, s.: xxix-xxx.

‘düşünme’ nin ne olduğunu, nasıl bir sorun olarak ele alındığını ve yerini sorgulamak için bir engel değildir.

Heidegger’ in söz konusu olan ister terminolojinin ağır, cümlelerin karmaşık ve uzun olduğu birinci dönemi olsun, ister daha şiirsel, mistik ve muğlak bir dil kullandığı ikinci dönemi olsun, genel olarak iki özelliği çalışmalarında ön plana çıkar. Bunlardan ilki, onun, eserlerinde sabit, değişmeyen tanımlamalar yapmaktan özellikle uzak durmasıdır. İkincisi de, onun herhangi bir felsefi sorgulaması ve soru sorması, genellikle bir cevap arayışında değildir. O, Sokratesvari bir tavırla, sorularını sorar, konu hakkında sorgulamasını, araştırmasını yapar, sorular üzerine düşünür ama bu sorgulama ve düşünmenin son noktası olarak bir cevap ya da sonuç önermez. Şu alıntı Heidegger’ in bu tutumunu kendi ağzından en güzel şekilde gösterir:

‘‘Dünya nedir? Bizim sorumuz budur. Ama bunu herhangi bir cevap almak için sormayız, ne de bir ‘‘tanım’’ formunda olan bir şey için, ama bunu metafiziksel bir soruyu gerçekten açmak için sorarız. Düzgün metafiziksel kavrayış, sorunun doğru bir açılması içinde yatar. Ya da, başka bir şekilde söylenecek olursa, metafiziksel sorular bir cevaba sahip değildir, eğer bunun anlamı şu ya da bu bilinen olgunun iletimi ise. Metafiziksel sorular cevapsız kalır, metafiziğin varsayılan olanaksızlığı yüzünden bir cevap bulamadığımız için değil ama tespit edilmiş bazı olguların iletişiminden oluşan türde cevaplar, bu tür sorular için yetersiz kaldığından dolayı. Gerçekten de bu tür cevaplar, bu tür soruları sadece bozar ve boğar.’’¹²

Heidegger’ in ‘*düşünmek ne demektir?*’ sorusunu metafiziğe dair bir soru olarak görüp görmediği kesin olarak belli olmasa da (her ne kadar o, *Metafiziğe Giriş* adlı eserinde *Düşünme*’ yi araştırmalarının konusu yapsa da), soruyu ele alışı göz önünde bulundurulduğunda, (özellikle *Düşünme Denilen Şey Nedir?* isimli eserinde) bu soruya da metafizik bir soruya yaklaştığı şekilde yaklaştığı açıkça görülmektedir. Heidegger, düşünme denilenin ne olduğunu sorguladığı dersler serisinde, hiçbir dersinin sonunda kesin bir tanım ya da cevap vermez ama o, bu soruyu bir sonraki

¹² Heidegger, Martin, *The Fundamental Concepts of Metaphysics: World, Finitude, Solitude*, Çev.: McNeill, William & Walker, Nicholas, 1995, Indiana University Press., s.: 185.

* Metin taramalarında görüldüğü kadarıyla bu eserin Türkçe bir çevirisi bulunmamaktadır. Buna bağlı olarak da çeviri tarafıma aittir. Aksi ya da başka bir Türk çevirmen, ya da yayınevi belirtilmediği sürece tez dâhilinde ismi Türkçe haricinde başka bir dilde yazılmış tüm eserlerin alıntılanan kısımlarının Türkçe’ ye çevirisi tarafıma aittir. Bu anlamda okuru, çeviri konusundaki olası beceriksizliğimden doğacak herhangi türde yanlış anlaşılmanın en aza indirilmesi amacıyla, bu metinlerin orijinallerini okumaya büyük bir ısrarla davet ediyorum.

derste farklı bir şekilde tekrar açmanın, soruyu daha sonra farklı bir şekilde, farklı bir açıdan tekrar sorgulamanın yolunu açar şekilde her bir dersini bitirir. Onun için bu kesin cevap vermeme hâli, felsefi sorgulamanın nasıl olması gerektiği ile doğrudan ilişkilidir. Bu dersler boyunca o, düşünmenin ne demek olduğunu sorgular, bu sorgulama sırasında, düşünmenin ilişkili olduğu konu ve ögelere değinir, sürekli sorgular ve araştırır, ancak kesin bir cevap vermez hiç. Ve hatta bu dersler serisinin bitimini de o, yine bir cevap ile değil ama ilk defa sorulmuş bir soru ile gerçekleştirir.¹³ Bu anlamda söylenebilir ki, Heidegger için düşünme' nin ne olduğu, düşünsel bir şekilde sorgulama, sürekli bir sorgulama yapma ile doğrudan ilişkilidir.

Heidegger' in bu cevaba ulaşmayı amaçlamayan soru sorma şeklini, ne sadece pedagojik bir öğretim tarzı olarak görür, ne de bu sorgulama şekli onun için felsefe yapmanın diğer birçok tarzından biridir. Onun için bu sorgulama şekli, felsefenin kendisi ile özsel olarak ilişkili ve iç içedir. Bu konuda o şöyle der:

“Böylece kendimizi sürekli bir daire içinde hareket ediyor halde buluruz. Ve bu, bizim felsefe diyarı içinde hareket ettiğimize işaret eder. Her yerde, bir tür daire-çizme. Felsefe seyrinin bu daire-çizme hareketi, sadece işi hemen ele almayı ve olabildiğince çabuk bir şekilde bitirmeyi isteyen sıradan anlayışa yabancıdır. Ama daireler çizmek bizi hiçbir şeye ulaştırmaz. Her şeyden önce başımızı döndürür ve baş dönmesi tekin olmayan bir şeydir. Kendimizi sanki Hiçlik içinde asılı kalmış hissederiz. Bu yüzden felsefe içinde asla bu tür bir daire-çizme ve döngü olmamalıdır. Bu, sonuçta, mantığın evrensel bir prensibidir. Bu yüzden, bütün bilimsel felsefe bu daire olmadan idare edebildiği için kendisiyle gurur duyar. Ama felsefi bir sorunun huzurunda hiç baş dönmesi ile zapt edilmiş olmayan biri asla soruyu felsefi bir şekilde sormamıştır, yani, asla dairenin içine girmemiştir... Böylece o, buradaki kati olan şeyi, dairenin merkezini iç yüzünü kavrayışını, daire-çizme hareketini tek başına mümkün kılan, olası kılan kavrayışı gözden geçirir.”¹⁴

Görüldüğü üzere, Heidegger için sorgulamayı, sorulan şey hakkındaki araştırmayı sürekli farklı açılardan ayakta tutma, sürdürme (o buna ‘**daire-çizme**’¹⁵ der) felsefe yapmanın, düşünmenin sadece herhangi diğer yollarından biri değil ama felsefeye en içkin, felsefenin özüne en çok uyan yoldur. Heidegger felsefesinde ‘düşünme’ kavramının ne olduğu hakkında bir giriş yapabilmek için, öncelikle Heidegger' in düşünmesinin ve felsefi sorgulamalarının bu iki özelliğinin mutlaka belirtilmesi

¹³ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 244.

¹⁴ Heidegger, Martin, *The Fundamental Concepts of Metaphysics: World, Finitude, Solitude*, s.:180.

¹⁵ Burada ‘**daire-çizme**’ olarak tercüme edilen Heidegger' in ‘**Zirkel**’ terimi için ‘**döngü**’ de kullanılabilir.

gerekiyordu. Zira Heidegger ne birinci döneminde, ne de ‘düşünme’ yi kendi felsefesinde temel sorunlardan biri haline getirdiği ikinci dönemde, düşünmenin ne demek olduğuna dair bir cevabı, tanımlamayı ya da cevap veya tanımlama şeklinde görülebilecek herhangi bir açıklamayı hiçbir yerde vermez. Heidegger’ in ‘düşünme’ ye dair söylediği her şey, ‘düşünme’ nin ne olduğuna dair sorgulamasındaki bir sonraki basamak görevi görür. Bu durumla paralel olarak da, Heidegger felsefesinde ‘düşünme’ kavramına dair kısa bir giriş görevi görmesi gereken bu kısımda, Heidegger’ in ‘**düşünme**’ ile neyi kastettiğini anlamayı kolaylaştıracak bir açıklama verilemeyecektir. Bunun yerine, Heidegger’ in ‘düşünme’ nin ne olduğuna ilişkin sorgulamasının nasıl geliştiği ve neyi içerdiği ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Bu uğraş, bir anlamda, Heidegger’ in ‘düşünme’ nin anlamını sorgulamasını seyretmek olacaktır. Heidegger’ in ‘düşünme’ nin ne olduğuna ve anlamına dair sorgulamalarını seyrederek, analiz ederek ancak, Heidegger’ in ‘düşünme’ denildiğinde aklına gelen şeyin ne olduğuna dair bir fikir edinilebilir. Bu seyrin, ya da analiz etmenin, Heidegger’ in kendi felsefesini oluşturması ve ilerlemesi ile kronolojik olarak uyumlu gerçekleştirilmesi de, seyrin anlaşılmasında olumlu katkılarda bulunacaktır.

Heidegger, düşünme’ nin ne olduğuna dair ilk sorgulamasını, 1935 senesinin Bahar döneminde verdiği ve 1953’ de *Metafizğe Giriş* isimi eserde düzenlenerek basılan dersler serisinde yapmıştır. Bu eserin dördüncü ve son bölümünün üçüncü kısmı ‘*Varlık ve Düşünme*’ başlığını taşımaktadır. Heidegger burada, en kısa şekilde özetlenecek olursa, Varlık ve düşünme arasındaki ilişkiyi inceler. Heidegger’ in bu ilişkiyi felsefi bir sorgulamaya altında araştırması onun Varlığa dair sorgulamalarında özel bir yer kaplar. Heidegger için ‘**Varlık ve Düşünme**’ arasındaki ilişki, aynı bölümün farklı kısımlarında ele aldığı ‘**Varlık ve Oluş**’ ve ‘**Varlık ve Görünüş**’ gibi ilişkilerden çok daha farklı ve özseldir.¹⁶

Heidegger, **Varlık ve Düşünme** arasındaki ilişkiyi incelerken, bu ilişkinin özellikle modern Batı felsefesinde bozulmuş olduğuna dair eleştirilerde bulunur.¹⁷ Bu eleştirilerin merkezi, ‘*logos*’, ‘*nomos*’ gibi kelimelerin Antik Yunan’ dan modern

¹⁶ Heidegger, Martin, *Introduction to Metaphysics*, s.: 123. Burada bahsi edilen ‘*Varlık ve Düşünme*’ kısmının Türkçe çevirisi şurada mevcuttur: Heidegger, Martin, *Düşüncenin Çağırıldığı*, Çev.: Aydoğan, Ahmet, 2008, 1. Basım, İstanbul, Say Yayınları, ‘*Varlık ve Düşünme*’, s.:19-40.

¹⁷ Heidegger, Martin, a.g.e., s.:122-134.

döneme kadar geçen süredeki anlam kaybı ve buna bağlı olarak modern dönemdeki filozoflar tarafından, özellikle Sokrates öncesi düşünürlerin sözlerinin yanlış tercüme edilmesi ve yanlış yorumlanmasıdır.¹⁸

Heidegger, özellikle ilk döneminde çoğu eserindeki tema olan **‘Varlık’ in ne olduğu ve anlamı** sorgulamasını **Metafiziğe Giriş** isimli eserinde de sürdürür. Burada o, **‘Varlığın Özünü Sorunu’**, **‘Varlık Kelimesinin Etimolojik Kökeni ve Gramer Yapısı’** gibi bölümlerden sonra, **‘Varlığın Sınırlaması’** isimli bölüme geçer. Bu bölümde Heidegger, **‘düşünme’** üzerine sorgulama yapar. O, bu sorgulamayı, eserin temel temasına da uygun olarak **‘Varlık’** ile ilişkisi açısından yapar. Heidegger, **‘düşünme’** ve **‘Varlık’** arasındaki ilişkiyi incelemeye başlarken şunu söyler:

“Düşünme, kendisini Varlığa karşı, Varlığın düşünme’ ye temsil edildiği, ve dolayısıyla da düşünmenin karşısında bir obje olarak (**Gegen-stand**, karşı duran şey) durduğu bir tarzda kurar.”¹⁹

Alıntıdan açıkça anlaşılır ki, Heidegger **‘düşünme’** ve **‘Varlık’** arasında çok yakın ve özsel bir ilişki kurar. Heidegger’ in düşünme ve Varlık arasındaki bu **‘karşısında-duran-şey’** olarak kurulan ilişkiye eleştirisi, onun Varlık ve Düşünme arasındaki ilişkiyi nasıl ele alacağını **temel karakterini** belirler. Heidegger, **Varlık ve düşünme** arasındaki ilişkinin bu durumunu eleştirirken o, Varlık ve Düşünme arasındaki ilişkinin **‘birbirinin karşısında duran’** (ya da daha doğru ifadeyle **düşünmenin, nasıl herhangi bir nesneyi, şeyi ele alıyorsa Varlığı da öyle ele aldığı**) tarzda olması yerine düşünmenin **Varlığın içinde olarak**, düşünmenin, **Varlık ile birlikte düşünme** karakterinde olmasını önerir. Bu öneriyi Heidegger,

¹⁸ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 134-145. Heidegger’ in bu tutumu, bu tez çalışmasının da merkezi olan **‘Was Heisst Denken?’** **‘Düşünme Denilen Şey Nedir?’** isimli eserde de ağırlıklı olarak görülür. Dersler serisinin en azından son beş dersi, Antik Yunanca’ dan gelen **‘logos’** (söz, konuşma, akıl, düşünme) ve **‘nomos’** (akıl, düşünme, yasa, kural) kelimelerinin kökeni olan **λεγειν (legein)** ve **νοειν (noein)** fiillerinin asıl anlamları dışında yorumlandıkları için Parmenides, Herakleitos gibi düşünürlerin yanlış anlaşıldığı düşüncesi üzerine kurulur. Bu kelimeler üzerine tezin ikinci bölümünde ayrı bir kısım ayrılacaktır ancak **Metafiziğe Giriş** eserinden bu kelimeler ile ilgili kısaca bilgi vermek gerekirse Heidegger **logos** için **bir-araya-gelme, bir-araya-getirme, bir-araya-toplama, sürme, kalıcı-olma, durmaksızın-bir-araya-topla(n)ma** ve **nomos** için de **kavrayış, yakalayış, ele-alış** gibi anlamların daha özsel olduğunu savunur.

¹⁹ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 123. Burada Heidegger’ in etimolojiyi ve gramer yapısını temel alarak yaptığı kelime oyunları İngilizce içinde kısmen takip edilebilse de **re-present (temsil etmek, göstermek, simgelemek, tasvir etmek)**, **ob-ject (obje, nesne, şey)** Türkçe içinde bu takibi yapmak mümkün değildir.

düşünmenin Varlık ile ‘**ilgilenmesini**’ tam da bu ‘**ilgilenme**’ terimi üzerinden, Latince ‘**interesse**’ (**ilgilenme, ilgi duyma**) kelimesinin **inter (arasında, içinde)** ve **esse (var olmak)** olan yapısı üzerinden (**interesse: ilgilenme, arasında var olma**) temellendirir.²⁰ Heidegger için ilişkinin bu önerilen yapıda olması, hem Varlığın anlamına hem de düşünmenin ne olduğuna ilişkin sorgulamanın gerçekleştirilmesinde önemli bir yer kaplar.

Bu noktadan sonra, **Varlık ve Düşünme** arasındaki bu ilişkinin yapısını araştırmaya Heidegger, ‘**düşünme**’ kelimesinin günlük kullanılan dil içerisindeki anlamlarından yola çıkarak başlar. **Düşünmek; tasarlamak, planlamak, görüşlerini yöneltmek, kastetmek, niyetinde olmak, unutmamak, hayal etmek, gözünde canlandırmak, bakmak, fikre sahip olmak, ölçüp tartmak, müzakere yapmak** gibi anlamları içerir.²¹

Ancak bu sayılan anlamlar ve bu sayılanları da genel olarak kapsayan, **Düşünme**’nin ‘**temsil etme**’ özelliği, davranışı **Heidegger**’ e göre ‘**düşünme**’ ile ‘**Varlık**’ arasındaki ilişkinin nasıl farklı ve özsel olduğuna dair yeterli şeyi söylemez. Ona göre düşünme ve Varlık arasındaki ilişki çok daha özsel, yakın ve üzerinde durulması, araştırılması gerekecek kadar önemlidir. O, bu ilişkinin ne kadar özel olduğunu şu sözlerle aktarır:

“Düşünme, tıpkı arzulama, hissetme, heves etme gibi yetilerimizden bir tanesidir. Sadece düşünme içinde değil ama tüm yetilerimizde ve davranma şekillerimizde varolanlarla ilişkili içindeyizdir. Kesinlikle. Ama ‘Varlık’ ve ‘düşünme’ arasındaki ayırım, sadece varolanlarla ilişkili olmaktan daha özsel bir anlama gelir. Ayırım, ayırt edilen ve bölünenin ilkin ve özünde Varlığın kendisine ait olan yoldan kaynaklanır. ‘Varlık ve Düşünme’ başlığının isimlendirdiği ayırım, tabiri caizse, Varlığın kendisi tarafından talep edilmiştir.”²²

Heidegger bu noktadan sonra Varlık ve düşünme arasındaki ilişkiyi açıklamaya bazı önemli Antik Yunan kökenli kelimelerin (**logos, nomos, phusis, einai** vb.) asıl anlamları üzerinden Parmenides ve Herakleitos’ un Varlığa dair bazı sözlerini genellikle yapılan tercümelerinden farklı bir şekilde tekrar tercüme ederek devam eder. Heidegger’ in savına göre Batı felsefe geleneği özellikle bu iki düşünürü yanlış

²⁰ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 5

²¹ Heidegger, Martin, *Introduction to Metaphysics.*, s.: 125.

²² Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 126.

tercüme ederek onların cümlelerinin özünü ve buna paralel olarak da Grek dünyasının varlık anlayışını kaçırmıştır.²³ Bu yeniden tercümenin analizi tezin bu kısmının çalışması değildir. Buna ikinci bölümde ayrıca bir kısım ayrılacaktır. Ancak şimdi tezin karşı karşıya olduğu daha önemli bir şey vardır. En son alıntıda açıkça görülmüştür ki, Heidegger' in '**düşünme**' ile neyi kastettiğinin anlaşılması için ilk olarak '**Varlık**' ile neyi kastettiği anlaşılmalıdır. Varlık ve düşünme arasındaki bu özsel bağ, bunu zorunlu kılar. Bu yüzden, şimdi Heidegger' in Varlık anlayışına dair bir araştırma yapılması gerekir.

B. '**Varlık**' Anlayışı

M. Heidegger kendisinin en çok ismi anılan eseri olan *Varlık ve Zaman*' ın başında varlığa ve varlığın anlamına ilişkin sorgulamayla ilgili olarak geleneksel felsefeye bir eleştiri getirir. Bu eleştiri, felsefenin uzun bir süredir, varlığa ve varlığın anlamına ilişkin soru sormanın gerçekleştirilmediği ya da varlığa uygun olarak gerçekleştirilmediği yönündedir. Heidegger, varlığın anlamına ilişkin sorgulamanın gerçekleştirilmemesi ile ilgili olarak bu şöyle söyler:

''Her ne kadar çağımızda 'metafiziği' tasvip etmek bir ilerleme kabul edilse de, varlık sorusu günümüzde artık unutulmuştur. Buna karşın, bir kez daha bir gigantomakhia peri tes ousias' a girişmekten kendimizi muaf saymaya devam edip duruyoruz. Oysa temas edilen bu soru, öyle herhangi bir soru değildir. Nitekim Platon ile Aristoteles' in araştırmalarına can katan bu soru olmuştur. Ama onlardan sonra varlık sorusu, sahici bir araştırmanın tematik sorusu olmak anlamında sessizliğe bürünmüştür... Ama ne yazık ki, düşünce gücünün en üstün gayretleri sayesinde inceleme konusu fenomenlerden parçalar halinde ve acemice de olsa ortaya çıkarılanlar şimdi çoktan önemsizleştirilmiştir.''²⁴

Heidegger **varlığa dair sorunun önemine rağmen unutulduğunu** söyler. Bu, onun modern felsefeye getirdiği en büyük eleştirilerden biridir. Bu duruma paralel olarak onun yapacağı, *Varlık ve Zaman*' ın başında da belirttiği gibi varlığın

²³ Bu eleştiriler her ne kadar *Metafiziğe Giriş* eserinin '*Varlık ve Düşünme*' alt kısmının geneline yayılmış olsa da, özellikle şu sayfalarda okunabilir: 133, 142, 145, 151 ve oldukça açık bir şekilde 155.

²⁴ Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*, Çev.: Ökten, Kaan, 2008, 1. Basım, İstanbul, Agora Kitaplığı, s.: 1.

anlamına ilişkin soruyu yeniden sormak olacaktır.²⁵ Heidegger bu sorunun yeniden sorulmasına, bu sorunun sorulmasını gereksiz olarak gören önyargıları ortaya koyarak ve eleştirerek başlar. Ona göre varlığın anlamına ilişkin sorunun gereksiz olduğunu iddia eden önyargılar üç temelde toplanır.²⁶ Bunlar şunlardır: (1) **‘Varlık’, kavramların ‘en tümelidir’.** (2) **‘Varlık’ kavramı tanımlanamaz.** (3) **‘Varlık’, kavramların en kendiliğinden anlaşılmalıdır.** Heidegger’ in varlık anlayışının anlaşılması için, ilk olarak Heidegger’ in bu üç önyargıya getirdiği eleştirileri incelemek gerekir.

1. ‘Varlık’, kavramların ‘en tümelidir’.

Heidegger, varlığın kavramların ‘en tümeli’ olduğu görüşünü, varlığa ve varlığın anlamına ilişkin sorunun sorulmasının önünde engel teşkil eden önyargılardan biri olarak görür ve bu görüşe eleştiri olarak şunu söyler:

‘‘Halbuki ‘varlık’ ın ‘tümelliği’, cins tümelliği değildir. Çünkü varolanlar cins ve türlerine göre kavramsal biçimde ifade edildikleri zaman ‘varlık’, varolanların en üst mertebesini sınırlandırmaz: oute to on genos. O halde varlığın ‘tümelliği’, bütün cins niteliğindeki tümellikleri ‘aşmaktadır’...Zamanında Aristoteles, şeylere dair en yüksek cins kavramlarının çokluğuna karşılık söz konusu aşkın ‘tümelin’ birliğini analogi birliği olarak tespit edip ifade etmişti...Ve nihayet Hegel ‘varlık’ ı ‘belirlenimsiz dolayimsız’ diye tespit edip, ‘Mantık’ başlıklı çalışmasındaki bütün diğer kategoriyal açıklamalar için bu belirlenimi temel alınca, aslında Eskiçağ ontolojisinin bakış açısı içinde kalmaya devam etmiştir. Demek ki, ‘varlık’ en tümel kavramdır, dendiğinde bu, onun hiçbir ek açıklamaya ihtiyaç duymayan en açık kavram olduğu anlamına gelmez. Aksine ‘varlık’ kavramı en karanlık olandır.’’²⁷

Heidegger, görüldüğü üzere varlığın tümelliğine dair görüşü eleştiri üzerinden Antik Yunan’ da Aristoteles ile başlayıp, Ortaçağ’ da Thomas Aquinas ile devam eden ve en son Alman idealizminin öncülerinden olan Hegel’ e kadar olan felsefenin varlığa yönelik anlayışını eleştirir. Heidegger burada varlığın tümelliğine dair daha fazla bir şey söylemez, ancak getirdiği bu eleştiri Heidegger’ in varlık anlayışının anlaşılmasında ve ortaya koyulabilmesinde önemli bir yer tutar. Bundan sonra, Heidegger’ in diğer eleştirisine geçilebilir.

²⁵ Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*, Çev.: Ökten, Kaan s.: xxi.

²⁶ Heidegger, Martin, a.g.e., s.:2.

²⁷ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 2-3.

2. ‘Varlık’ kavramı tanımlanamaz.

Heidegger, geleneksel felsefenin varlık anlayışına karşı eleştirisine, varlık kavramının tanımlanamazlığı üzerinden devam eder. O, geleneksel felsefe içinde ‘bir şeyin tanımlanamaz oluşunun’ o şey hakkında ‘sorgulama yapmaktan vazgeçilmesini’ doğurmadığı üzerinde özellikle durur. Bu konuyla ilgili olarak şöyle söyler:

‘Gerçekten de ‘varlık’ ı bir varolan olarak kavramak mümkün değildir. Çünkü enti non additur aliqua natura’ dır: ‘Varlık’ ın bir belirlenime kavuşturulması, ona bazı varolanların atfedilmesiyle mümkün olamaz. Tanımsal açıdan varlık daha yüksek kavramlardan türetilmediği gibi daha alt kavramlarla da gösterilemez. Peki buradan, ‘varlık’ ın artık herhangi bir sorun teşkil etmeyeceği sonucuna varılabilir mi? Asla. Buradan sadece şu sonuç çıkarılabilir: ‘Varlık’, varolan gibisinden bir şey değildir... Varlığın tanımlanamaz oluşu, varlığın anlamına ilişkin soruyu sormaktan bizi muaf kılmadığı gibi, aksine, bizi bu soruyu sormaya çağırılmaktadır.’²⁸

Heidegger burada eleştirisini iki noktada toplar: Bunlardan ilki, **varlığın bir varolanın anlaşıldığı gibi anlaşılamayacağına** dairdir. İkincisi ise varlığın tanımlanamaz oluşundan, varlık hakkında herhangi bir sorunun sorulmasının gereksizliği sonucu çıkarılmasına dairdir. Burada Heidegger’ in eleştirisinin toplandığı ilk nokta, yani varlığın herhangi bir varolan olmadığı ve varlığın bir varolanın anlaşıldığı gibi anlaşılamayacağı, Heidegger’ in özellikle önemseydiği, okuyucuyu hakkında uyardığı bir konudur. O, başka bir eserinde bunu şöyle dile getirir:

‘Yani ‘Varlık’ kelimesi belirsiz ya da belirli bir anlama sahip olsun olmasın, ya da, aşikâr hale gelmiş olsun olmasın, amaç anlamlar seviyesinin ötesine geçip asıl şeye ulaşmaktır. Ama ‘Varlık’ saatler, evler ya da herhangi bir varolan gibi bir şey midir? Biz bu zorlukla daha önce de karşılaşmıştık –bu zorlukla yeterince karşılaştık: Varlık bir varolan değildir, ne de kendisi varolan olan bir şey türünde bir şeydir. Oradaki binanın Varlığı **tıpkı** çatının ve mahzenin olduğu türde **bir diğer** şey değildir. Bu yüzden ‘Varlık’ kelimesine ve anlamına hiçbir varolan tekabül etmez.’²⁹

Heidegger’ in **varlık ve varolan arasındaki ayrımı** bakışını anlamak ve Heidegger’ in varlığa ilişkin sorgulamasını incelerken bu ayrımı sürekli akılda tutmak Heidegger’ in varlık anlayışını anlamaktaki ilk adımdır. Görüldüğü üzere, o, bu ayrımı çok önem vermektedir.

²⁸ Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*, Çev.: Ökten, Kaan, s.:3.

²⁹ Heidegger, Martin, *Introduction to Metaphysics*, s.: 92.

3. ‘Varlık’ kavramların en kendiliğinden anlaşılmasıdır.

Heidegger, varlığa ve varlığın anlamına ilişkin sorgulamanın önünde engel teşkil eden önyargılardan sonuncusu olarak, ‘**varlık**’ in en kendiliğinden anlaşılabilir olarak görüldüğünü öne sürer. Bu duruma eleştiri olarak şunu söyler:

‘‘Çünkü ‘gökyüzü mavidir’, ‘mutluyum’ ve benzeri ifadeleri herkes anlar. Fakat tam da bu ortalama anlaşılabilirlik, o tabirin aslında anlaşılabilirliğini tanıtmaktadır. Bu, varolanlarla birer varolan olarak kurduğumuz her ilişki ve oluşta **a priori** olarak bir muammanın bulunduğunu gösterir bize. Hep belirli bir varlık anlayışı içinde yaşıyor olmamız ve varlığın anlamının aynı zamanda hep karanlıklar içinde kalıyor olması, esasen ‘varlık’ in anlamına ilişkin soruyu tekrar sorma zorunluluğunu kanıtlamaktadır...’’³⁰

Heidegger, varlığa ve varlığın anlamına ilişkin sorgulamaya engel teşkil eden önyargılara eleştirilerini getirdikten sonra, bu sorgulamanın nasıl yapılacağını araştırmaya başlar. Yukarıda bahsedilen ‘sorunun formülasyonunu tanzim etmek’ tam da bu sorgulamanın nasıl yapılacağını araştırılmasının başlangıcına işaret eder. Bu tanzim etmenin karakterini belirleyebilmek, aynı zamanda sorgulamanın da başlamasındaki ilk adımı atabilmek anlamına gelmektedir. Bu yüzden bu ilk adım Heidegger için önem taşır. Birinci bölümün ilk kısmında da bahsedildiği gibi, Heidegger için asıl önemli olan sorulan felsefi sorunun cevabının aranması değil sorunun sorgulanmasının nasıl yapıldığıdır. Bu anlamda yöntem sorunu Heidegger için sadece sorunun sorulmasının, sorgulanmasının bir diğer şekli, yolu değil ama sorunun sorulmasının, sorgulamanın gerçekleştirilmesinin özü ile yakından ilgilidir. Heidegger için varlığın anlamına dair sorgulamanın sahil bir şekilde yapılması önemlidir. Ancak bu önem sadece bir sorgulamanın yöntemine dair önemli değil ama sorgulamanın özü ile doğrudan ilişkili olarak önemlidir. Bu noktadan sonra varlığa dair sorgulamanın ne yönde ilerleneceği şöyle sorgulanır:

‘‘Varlık-sorusu, onda sorgulanan açısından, varolan-şeye giriş yolunun doğru olarak kazanılmasını ve önceden güvence altına alınmasını ister. Ama birçok şeyin ‘olduğunu’ ve bunların değişik anlamlarda ‘olduklarını’ söyleriz. Üzerlerine konuştuğumuz, demek istediğimiz, onlara doğru şöyle ya da böyle davrandığımız her şey vardır; ne isek ve nasıl isek bizim kendimiz de varızdır. ‘Genel olarak var olma’ da ve ‘öyle olma’ da, realitede, el-önünde-bulunuşta, kalıcılıkta, geçerlikte, oradaki-Varlıkta, ‘vardır’ da [‘es gıbt’] Varlık yatar. Varlığın anlamı **hangi** varolan-şeylerden saptanacaktır,

³⁰ Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*, Çev.: Ökten, Kaan, s.: 3-4.

ve Varlığın açığa serilişi başlangıcını hangi varolan-şeylerden alacaktır? Başlangıç keyfi midir, ya da belirli bir varolan-şey Varlık-sorusunun gelişiminde herhangi bir öncelik taşır mı? Bu örnek varolan-şey nedir ve hangi anlamda bir öncelik taşır?’’³¹

Heidegger, burada Varlığın anlamına ilişkin sorunun başlangıcına dair sorgulaması Heidegger’ i **Varlık** ve **Dasein** arasındaki ilişkinin biricikliğine götürür. Bu biricikliğin açık hale getirilmesi, Varlığın anlamına dair sorgulamanın kaderi için aşırı derecede önemli bir yere sahiptir. Dasein ve Varlık arasındaki ilişkinin ortaya koyulması, Heidegger’ in eleştirdiği ve daha önce ona göre başarısız olmuş varlık teorileri ve araştırmalarına da bir alternatif olarak Varlığın anlamının anlaşılmasına yönelik bir adım görevi görecektir. Heidegger bu sorgulamanın sonucunu şöyle açıklar:

‘‘Birşeye bakış, onu anlayış ve kavrayış, seçişi, ona giriş, tümü de soruyu oluşturuca davranışlardır ve böylece belirli bir varolan-şeyin Varlık-kipleridirler. Varlık-sorusunun geliştirilmesi buna göre bir varolan-şeyin – soranın- kendi Varlığında saydam kılınması demektir. Bu sorunun sorulması, kendisi bir varolan-şeyin Varlık-kiyi olarak, hakkında sorulan tarafından, Varlık tarafından özsel olarak belirlenir. Her birimizin kendisi olan ve başkaları arasında sorunun Varlık-olanağını taşıyan bu varolan-şeye terminolojik olarak **oradaki-varlık** diyeceğiz. Varlığın anlamına ilişkin sorunun belirtik ve saydam formüle edilişi bir varolan-şeyin (oradaki-Varlık) Varlığı açısından önceden uygun bir açıklamasını gerektirir.’’³²

Heidegger, alıntıda da açıkça görüldüğü üzere, varlığın anlamına dair sorgulamanın, oradaki-varlık’ ın ne olduğu ile ilişkili olduğuna işaret eder. Varlığa dair bu sorgulamanın olasılığı, oradaki-varlık’ ın olduğu şeyden doğru kurulduğunda

³¹ Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*, Çev.: Yardımlı, Aziz, 2004, 1. Basım, İstanbul, İdea Yayınevi, s.: 26.

* Heidegger’ in bu kısımda merkeze alınan eseri *Sein und Zeit* (*Varlık ve Zaman*) okunurken, tercih edilen çeviriler arası geçiş, alıntılanan kısmının hangi çevirmen tarafından daha açık ve anlaşılır şekilde tercüme edildiğine göre değişmektedir. Bu alıntılanan kısım da, Aziz Yardımlı çevirisi tercih edilmiştir. Kaan Ökten, kendisinin de çevirmen notunda belirttiği gibi, Heidegger’ in bu eserde Almanca’ da yaptığı şeyi Türkçe içinde yapmaya çalıştığı için, onun tercümesi Türkçe’ de günlük dilde o kadar sıklıkla kullanılmayan ve kökenleri Eski Türkçe’ye değil ama Arapça-Farsça’ya dayanan kelimeleri içermeye metnin başından itibaren başlar. Bu tezde her ne kadar Heidegger’ in bu eserinde **asıl olarak** yaptığı şeyin Alman dilinde kullanılmayan kelimelerin mezarlarından çıkarılıp diriltilmesi değil (zira öyleyse bile bu kelimeler Eski Almanca’ya dayanır) ama Almanca’ da hergünkü dil içinde kullanılan bazı kelimelerin anlamlarına, farkında olunmayan etimolojik kökenleri üzerinden yeni okumalar ile açıklık getirmek olduğunu düşünülse de, burada herhangi bir çeviri hakkında eleştiri yapılmayacaktır. Belirtilmesi gereken tek şey, iki Türkçe çeviride de hem **terminolojik-karşılık-bulma** hem de **ifade-edilene-açıkça-aktarabilme** konusunda başarılı ve başarısız yerler olduğudur.

³² Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 26-37.

içerilmektedir. Yani varlığın anlamına, oradaki-varlık' ın ne olduğunu izah edilmeden ulaşılamayacaktır.

Burada şimdi başka bir sorun ortaya çıkmıştır. O da '**oradaki-varlık**' ile kastedilenin ne olduğudur. Heidegger' in varlığa ve varlığın anlamına dair sorgulamasında önemli bir yerde duran bu terim İngilizce tercümelemler içinde çevrilmeden Heidegger' in Almanca' da kullandığı haliyle bırakılıp '**Dasein**' olarak aktarılmıştır.³³ Burada 'Dasein' ın ne olduğu artık çok açık bir şekilde Varlık' ın ne olduğu sorusuyla kaçınılmaz derecede iç içe haline gelmiştir. Heidegger bu durumu şu şekilde ifade eder: '*Buna göre tüm başkalarının yalnızca ondan doğabileceği temel varlıkbilim oradaki-Varlığın varoluşsal Analitiğinde araştırılmalıdır.*'³⁴ Bu noktada açıkça gözüktür ki, Dasein' ın incelenmesi ile, **Varlık ve Zaman**' ın başında belirtilen varlığın ve anlamının ne olduğuna dair sorunun tekrar sorulmasının olanağını içinde taşır. Heidegger' e kadar olan geleneksel felsefenin varlığa dair sorgulamalarının genel tutumu ile uyuşmayan bu durum şuna işaret eder: **Dasein' a ve onun varoluşuna dair analiz gerçekleştirilmeden temel varlıkbilim**³⁵ **araştırılamaz** ve buna bağlı olarak da varlığa dair sorunun tekrar sorulabilmesi için ortam oluşturulamaz. Dasein ve Varlık bu anlamda asla birbirinden ayrılamaz haldedir.

Şimdi yapılması gereken, Heidegger' in 'Dasein' ile neyi kastettiğinin anlaşılmasıdır. Dasein' ın ne olduğunun açıklanmasıyla, Heidegger' in varlık anlayışına daha çok aşına olunacaktır. Varlık ve Zaman eserinin merkezine oturttuğu

³³ Bu noktadan sonra bu tezde de '**Dasein**' tabiri kolaylık olması açısından kullanılacaktır. Aziz Yardımlı' nın '**oradaki-Varlık**' olarak tercümesi Almanca '**da-Sein**' tabirinin motamot çevirisine yakındır. Bu durumla ilgili tezin Dasein' a ayrılmış kısımda daha ayrıntılı bilgi verilecek olsa da burada söylenebilir ki Heidegger, varlığın anlamına dair sorgulamanın yine terimsel olarak 'varlık' ın içerildiği bir yapıya işaret etmesi anlamında kendi araştırmasını temellendirmektedir. **Varlığın** anlamına **oradaki-varlık**' ın araştırılması ve analizi ile ulaşılabilir.

³⁴ Heidegger, Martin, **Varlık ve Zaman**, Çev.: Yardımlı, Aziz, s.: 35.

³⁵ Burada Heidegger 'temel varlıkbilim' kavramı ile, **Varlık ve Zaman**' ın ulaşmayı amaçladığı bir başka şeyi de söylemiş olur. Heidegger için '**orada olan nedir?**', '**orada olan neden vardır?**' ve '**neden hep herhangi bir şey var da hiç var değil?**' gibi sorular temel varlıkbilim' in ilgilendiği sorular değildir. Bu sorulardan sonuncusu Heidegger' e göre metafiziğin temel sorusudur. Diğer ikisi ile de ilgili olarak Heidegger temel varlıkbilim' in sorularının daha çok '**bir şeyin var olmasının anlamı nedir?**' ya da '**var olmak ne demektir?**', '**varlık ne anlama gelir?**' şeklinde olduğunu söyler. Konuya ilişkin ayrıntılı bir inceleme için bkz.: Carman, Taylor, **Heidegger's Analytic: Interpretation, Discourse, and Authenticity in Being and Time**, 2003, 1. Basım, New York, Cambridge University Press, '**What Is Fundamental Ontology**', s.: 8-52.

bu iki ögenin, 'Dasein ve Varlık' ne olduğunun anlaşılması, Heidegger felsefesinin sadece birinci dönemine değil ama Kehre dönemine dair de birçok önemli noktada yardımcı olacaktır. Bu anlamda bu tez çalışmasının şimdi ele alacağı şey, Heidegger felsefesinde 'Dasein' ın ne anlama geldiği olacaktır.

4. Dasein' ın Anlamı

Dasein, hem Heidegger felsefesindeki merkezdeki öğelerden biri olması dolayısıyla hem de birden çok ve belirsiz anlamda bir yapıda olması dolayısıyla, Heidegger' in en kilit kavramlarından biridir. Dasein' ın anlaşılması, Heidegger' in sadece varlık anlayışının değil ama genel olarak felsefesinin de anlaşılmasında büyük bir payı kapsar. Heidegger' in *Varlık ve Zaman* eserinin içindeki alt başlıkların yarısından çoğu '*Dasein*' ı içerir ve bundan çok daha fazlası da Dasein' ın araştırılmasına ve analizine ilişkindir. Bu anlamda Dasein' a dair bir sorgulama, Varlığa ve varlığın anlamına dair sorgulamadan asla ayrılamaz şekilde bu sorgulamanın içindedir. Heidegger, *Varlık ve Zaman* içinde, **Dasein**' a dair ilk olarak şu tanımı verir:

“Genel olarak bilim doğru önermelerin temellendirilmiş bir bağlantısının bütünü olarak belirlenebilir. Bu tanım ne tamdır, ne de bilime anlamı içinde ulaşmayı başarır. İnsanın davranışları olarak bilimler bu varolan-şeyin (insan) Varlık-türünü taşırlar. Bu varolan-şeye terminolojik olarak oradaki-Varlık diyoruz.”³⁶

Bu tanıma bağlı olarak ilk bakışta denilebilir ki, Heidegger' in Dasein ile **kastettiği insanın kendisi, varlığı, oluşu ya da bir tür var-olma halidir.** Ancak Dasein' ın asıl olarak insana işaret ediyor olduğunu söylemek, Heidegger felsefesinde Dasein' ın asıl anlamının gözden kaçırılması anlamına gelir. Zira burada az önce verilen tanım ne tam olarak doğrudur ne de tam olarak Dasein' ın ne olduğuna açık bir şekilde işaret eder. O sadece bir başlangıç, bir hazırlık amaçlı giriştir. Dasein ve insan arasındaki ilişki, bir bireyin gruh olmaktan çıkıp bir Dasein olmaya yükselmesinin nasıl olacağı üzerine Heidegger konuşmuş olsa da, henüz kesin değildir.

³⁶ Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*, Çev.: Yardımlı, Aziz, s.: 32.

Burada Dasein' ı Dasein yapan şey, onun Varlığa dair düşünmesi ile doğrudan ilişkili gibi gözükür. Dasein' ın tam olarak ne olduğunun anlaşılmasına dair ilerleme de şu alıntı işe yarayacaktır:

“Varlık ve Zaman’ da o (das) Dasein’ ı şunlar için kullanır: 1. insanların varlığı için ve 2. bu varlığa sahip olan entite ya da kişi için. Derslerinde sık sık das menschliche Dasein’ dan, ‘insan Dasein’ ından söz eder, ve bu insan Dasein’ ı da insanların varlığı ya da insan anlamına gelebilir... İsimleştirilmiş bir mastar olarak Dasein’ ın çoğul şekli yoktur. O, VAROLAN herhangi ve her bir şeye işaret eden das Seiende (düz anlamıyla: ‘varolan şey’) gibi, insanların hepsine ve herhangi birine işaret eder. Birden fazla kişi söz konusu olduğunda Heidegger öteki olan(lar)dan ya da Dasein-ile’ den (Mitdasein) söz eder. Heidegger, onu vurgulamak için sık sık Da-sein biçiminde yazarak Dasein’ ın asıl anlamını, ‘oradaki-varlık’ ı canlı tutar.”³⁷

Alıntı da bu tezi şimdilik ilgilendiren kısım Dasein’ ın *Varlık ve Zaman’* da ne için kullanıldığına dair olan kısımdır ve bu sorunun cevabı bu alıntı içinde vardır: **(1) insanların varlığı ve (2) bu varlığa sahip entite³⁸ ya da kişi.** Yani şimdi söylenebilir ki, Heidegger varlığa ve varlığın anlamına ilişkin sorunun sorulmasını insanın varoluşunun ve var-olma hallerinin incelenmesi ile iç içe görmektedir. Ancak burada şimdi **‘insan’** terimi bir sorunsal haline gelmiştir. Çünkü eğer Heidegger’ in kastettiği **‘insan’** ya da **‘insan varlığı’** olsaydı, o zaman o, **‘Dasein’** terimi üzerinde bu kadar ısrarla durmazdı. Bu açıdan denebilir ki, Heidegger tam olarak insana değil ama insanın **kendisine has bir var olma haline** ya da daha doğru bir ifade ile, **sadece insanın bir tür var olma halinde açığa çıkma olanağına erişen Varlığın bir haline, Varlığın anlamının sorgulanabilmesinin olanağının yattığı yere** işaret etmek istemektedir. Şu alıntı da bu daha açık şekilde gözükür:

“Bu etimolojinin ışığında, sanırım Dasein’ ı ‘insan varlığı’ olarak tercüme etmek yanlıştır, çünkü ‘insan varlığı’, gerçek bir entiteden ya da mevcut-bulunandan bahseder, onun türüne ve soyuna gönderme yaparak. Bir ‘insan

³⁷ Inwood, Michael, *A Heidegger Dictionary*, 1999, 1. Basım, Blackwell Publishers Inc., s.: 42. Burada her ne kadar İngilizce ‘entity’ terimi tercih edilmiş olsa da, ‘entite’ kelimesinin başka felsefe anlayışlarındaki (özellikle Alman idealizmi içinde) farklı anlamlarda kullanılmalarından dolayı bir karmaşıklık oluşabilir. Heidegger’ in Sein (Varlık) kelimesinden türettiği **seiend** ve **seiende** kelimeleri **‘olan’** ya da **‘var olan’** olarak karşılanabilir. Burada Heidegger’ in Almanca içinde yaptığı Sein kelimesinden **kip yapıları ile türetme** (örneğin **‘seiend-e’ dilek/şart kipi ol-sun**) Türkçe ya da İngilizce içinde anlam korunarak oluşturulamaz. Bu anlamda ilerdeki çevirilerde bu ‘entite’ kelimesi yerine ‘olan’ ya da ‘varolan’ denilecektir. İlerde karşılaşıldığında okurun bu dipnotu hatırlaması faydalı olacaktır. Ayrıca Inwood’ un burada bahsedilen eserin bir kısmının Türkçe çevirisi için şuraya bakılabilir: Inwood, Michael, *Heidegger Düşüncesinin Temel Kavramları*, Çev.: Bal, Metin, Özne Dergisi Felsefe ve Bilim Yazıları, Bahar 2012, 16. Kitap, s.: 255-306.

³⁸ Var-olan/olan.

varlığı' hakkında soruşturmak ontik bir araştırma ile meşgul olmak demek olmalıdır. Heidegger' in Dasein terimi ile kastettiği kendi Varlığını sorgulama yetisi olan entitedir, ve kesinlikle, Varlığına dair bu araştırma, Dasein' ı olduğu şey yapandır. Varlık ve Zaman' ın çoğu sorgusu Dasein'ın bir 'tanım'ına doğru yönelmiştir... Bu sebepten dolayı, Varlık sorusu sadece Dasein kendi varoluşu üzerine düşünebildiği için olasıdır.'³⁹

Açıkça görülür ki, Heidegger için **Dasein** spesifik olarak insan ya da insan varlığı anlamına gelmez ama **insanın varlığı ve varlığın anlamını sorguladığı varoluşsal haline ve bu şekilde var olmasına** tekabül eder. İnsanın varlığa dair sahil bir düşünme gerçekleştiribilmesi ile Daseinlaşması birbirine kenetli haldedir. Dasein, sadece insan değil ama varlığa dair düşünen ve bu düşünmeyi sahil bir şekilde yapabilen kişi anlamını içinde taşır. Dasein ile kastedilen insan değildir, ama aynı zamanda insan dışında da bir şey değildir.⁴⁰ İnsanı insan yapan, onun kendi varlığı üzerine düşünebilmesi, varlığın ve varlığın anlamının ne olduğunu sorabilmesi olduğu için Heidegger, insanın bu özsel yönünü ayrıca ön planda tutmak ister. Heidegger için Dasein herhangi bir insan değil ama insan olmanın anlamı olan varlığa ilişkin soruyu sorabilmeyi başaran insandır. Bu anlamda Dasein, (1) kendi varlığına, varoluşuna kendisini ilişkilendirebilen, (2) kendi varlığına götürülebilen, (3) Varlığın kendisini kendi varoluşundan yola çıkarak ilgisinin yöneldiği (şey) kılabilen ve (4) sürekli her durumda Dasein' ın varlığı sorgulayan Dasein' ın kendisine ve sorgulamasına ait olabilen bir yapıdadır.⁴¹ Ancak burada şu durum gözden kaçırılmamalıdır: Heidegger, Dasein' dan bahsederken insanın onun insan-olmaklığının anlamını taşıyan varoluş hali ya da özünden bahsediyor olsa da, o asla Dasein' ı tek başına ele almaz. Burada Da-sein teriminin bu kadar üstünde durmasının asıl sebebi de budur. Heidegger Dasein' dan bahsederken sadece varolmakta olan insanın içindeki başarılması beklenen özünden değil ama Varlık' tan da bahseder. Kelime doğrudan okunduğunda bu açıkça görülür. İnsan, Varlığın 'orada/burada' sıdır. İnsan, bu içinde sakladığı öz ile Varlığın sadece ontik değil ama

³⁹ Gelven, Michael, *A Commentary on Heidegger's Being and Time*, 1989, Revised Edition, Illinois, Northern Illinois University Press., s.: 28.

⁴⁰ Bu nokta, Heidegger' in eseri *Varlık ve Zaman*' ın felsefi bir antropoloji ile varlığa dair ontolojik bir çalışma olması arasında yorumcuların farklı görüşlere ayrıldığı yerdir. Hâlâ tartışmalı olan bu durumun bir tarafından bakıldığında görülen şey Heidegger için Varlığa ilişkin bir çalışmanın, insana ilişkin çalışma' dan ayrı olarak düşünülemez olduğudur. Durumla ilgili olarak bir inceleme için bkz.: Gelven Michael, a.g.e., s.: 18-20.

⁴¹ Dasein' ın ne olduğunun araştırılmasına bu açıdan yaklaşılacak bir araştırma için bkz.: Blattner, William, *Heidegger's Being and Time: A Reader's Guide*, 2006, Continuum International Publishing Group, 'Existence', s.: 33-41.

ontolojik olarak da ‘orada-olmaklığının’ işaret edilebilirliğinin olasılığıdır. İnsan, Dasein’laşma ihtimalini içinde barındırdığı ve bu ihtimali gerçekleştirdiği ölçüde, varlığın anlamına dair sorgulamada sürdürülebilir. İnsan Dasein’laşarak kendini varlığı sorgulamaya açar. İnsan ve Varlık arasındaki bu ilişki aslında bir anlamda Varlık’ın kendisi içinde ve kendisiyle olan ilişkisidir.⁴² Bu anlamda görülür ki, Heidegger felsefesinde Dasein kavramı pek çok farklı açıdan okumaya izin veren türdendir. İsteyen Dasein’ın sadece insanda mümkün hale gelen varoluşsallığını ön planda tutup Heidegger’ın *Varlık ve Zaman*’ını bir felsefi antropoloji merkezli okuyabileceği gibi, isteyen Dasein’ın bu insandaki olanaklılığının kökeninin sadece Varlık’a dair görüldüğünde ulaşılabilecek bir şey olarak görüp Heidegger’ın *Varlık ve Zaman*’ını bir felsefi antropoloji değil ancak Varlık’ın insanın varoluşsallığını da içeren bir tarzda ilerleyen, ontolojik⁴³ bir çalışması olarak okuyabilir. Ancak Heidegger kendi felsefi sorgulamalarının bir felsefi antropoloji olmadığını şöyle belirtir:

“Temel Ontoloji, ‘insan doğasına ait olan’ metafizik için temel hazırlama olan insanların sonlu özünün ontolojik analitiği anlamına gelir. Temel ontoloji, metafiziğin olası olması için gerekli olan insan Dasein’ının metafiziğidir. Bu, bütün antropolojilerden, ve felsefi olanından özünde farklıdır.”⁴⁴

Heidegger kendi felsefi sorgulamalarının felsefi bir antropoloji olmadığı ve bu merkezde okunamayacağı konusunda uyardıktan sonra, Dasein’ın ne olduğuna dair araştırmaya devam edilirken, yukarıda bahsedilen Heidegger’ın felsefesini **iki farklı okuma tarzı** sürekli akılda tutulmalı ve bu iki farklı tarz **karşılaştırılmalı** olarak

⁴² Bu paragrafta alıntılanan düşüncelerin merkeze alındığı bir yorum için bkz.: Heidegger, Martin, *Identity and Difference*, Çev.: Stambaugh, Joan, 1969, 1. Basım, New York, Harper & Row Publishers., ‘Introduction’, s.: 7-18 (özellikle 12. sayfada, bahsi edilen bakış açısı açıkça belirtilmektedir.). Her ne kadar Almanca Orijinal eserin İngilizce tercümesinde, çevirmenin eklediği ‘Giriş’ bölümü olmasa da, eserin Türkçe çevirisi için şuraya bakılabilir: Heidegger, Martin, *Özdeşlik ve Ayrım*, Çev.: Aça, Necati, 1997, 1. Basım, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.

⁴³ Buradaki ‘ontolojik’ terimi, Heidegger’ın Varlık ve Zaman isimli eserinin genel işleyişi ve ilerleyişine hitaben söylenmemiştir. Ontolojik teriminin tercih edilmesinin sebebi Heidegger’ın sorgulamasının merkezine ‘Varlık’ ve ‘Varlığın anlamı’ olmasıdır. Yoksa Heidegger *Varlık ve Zaman*’ın da birçok yerinde ‘fenomenolojik ve hermeneutik yöntemin’ eserin işleyişinin temel karakteri olduğunu belirtir. Her ne kadar onun için olası **temel ontolojik yöntem** de zaten bu eserde kullanılan temel yöntemden farklı bir anlama gelmezdi. Konuyla ilgili ayrıntılı bir açıklama için bkz.: Sembera, Richard, *Rephrasing Heidegger: A Companion to Being and Time*, 2007, The University of Ottawa Press, *İkinci Bölüm: Temel Ontoloji Olarak Hermeneutik Fenomenoloji*, özellikle şu sayfalar arası: 33-62.

⁴⁴ Heidegger, Martin, *Kant and The Problem of Metaphysics*, Çev.: Taft, Richard, 1997, Genişletilmiş 5. Basım, Indiana University Press, s.: 1.

araştırma da kendine yer bulmalıdır. Her ne kadar Heidegger' in kendi felsefesini açık bir şekilde **Varlık' a dair bir sorgulama** olarak felsefi antropolojiden tamamen farklı bir şey olarak gördüğü açıksa da,⁴⁵ Dasein' a farklı bakış açılarından Dasein' in kazandığı farklı anlamların gözden kaçırılmaması için, bu karşılaştırmalı incelemenin bırakılmaması önemlidir. Elbet ki bu karşılaştırmalı okuma, söz konusu olan düşünürün, yani Heidegger' in, kastettiğini gözden kaçırmaya sebep olabilir, ancak bu karşılaştırmalı inceleme sırasında, Heidegger yorumcularının değil ama bizzat Heidegger' in eserleri, onun söyledikleri merkeze alındığı sürece bu gözden kaçırmaya düşülmeyecektir.

Dasein' in varoluş haline ve Varlık ile ilişkisine dair şu alıntı, Dasein' in ne olduğuna dair daha çok bilgi verir:

“Da-sein bir olasılıktır, yönelmiş olan burada olma ve orada olma' nın hâlidir’ (XXVII, 136). Daha sonra, Da-sein bazen ‘oradaki-varlık’ anlamına gelmez ama vardığında ‘varlığın oturduğu/ikâmet ettiği yer’ anlamına gelir: ‘Oturma’ nın varlığın kendisine ait Orası olarak bu yer varlığın kendisi ‘dir’ ve bu yüzden Da-sein olarak adlandırılır’ (Nil, 358/niv, 218)... Beden, ruh (Seele, yaşam ilkesi) ve tin (Geist, zihinsel ilke) halinde geleneksel üç parçaya bölünmüşlükten kaçınan Dasein insanı birleştirir (VZ, 48). Dasein insan özünü, örneğin akıl gibi bir takım özel yetiler içine yerleştirmez. Daha sonraları insan Dasein’ dan daha keskin bir şekilde ayılır. Da-sein insan değildir, ama insanın varlıkla edindiği ve kaybedebileceği bir ilişkidir. İnsan sadece bir ÖZNE ya da rasyonel bir hayvan olabilir (LXV, 62; XLIX, 36). Ama, Da-sein insanın kendisiyle tesadüf olmaktan çok, insan ve tanrılar ‘arasında’ yer alır (LXV, 28 vd., 31). ‘Da-sein kendisi uğruna var olur’, ama bu şimdi onun varlık uğruna var olduğu anlamına gelir, çünkü o özsel olarak varlığın ‘bekçisi’dir.”⁴⁶

Bu alıntıdan anlaşılacağı üzere, Heidegger, Dasein’ ı insan ve Varlık arasındaki etkileşimin olasılığının **gerçekleşmesi**⁴⁷ olarak görmektedir. Dasein, Varlık’ ın bekçisi olarak, Varlık’ ın yakınındadır. Dasein, insanın Varlığa, varlığın anlamına dair sorgulamayı gerçekleştirerek yakınlaşabilmiş hâlidir. Dasein, Varlığa doğru bakar, onu görmeye çalışır, onu sorgular, onu arar. Dasein ve Varlık arasındaki ilişki, bu anlamda bekçiliğe benzetilmiştir. Bekçilik, beklenen şey ile bekçinin arasındaki

⁴⁵ Inwood, Michael, *A Heidegger Dictionary*, s.: 43.

⁴⁶ Inwood, Michael, a.g.e., s.: 42-43-44.

⁴⁷ Burada bahsedilen görüşteki ‘**gerçekleşmek**’ ile kastedilenin ne olduğu Heidegger’ in **Dasein’ in olgusalılığı** ile ilişkin **faktisite** kavramı ile bağıntılı şekilde şurada açıklanmıştır: Critchley, Simon & Schürmann, Reiner, *On Heidegger’s Being and Time*, Düz.: Levine, Steven, 2008, 1. Basım, New York, Routledge Taylor & Francis Group, s.: 12.

mesafenin, aranın darlığına ilişkindir. **Bekçi, beklediği şeyin başında beklediği için bekçidir.** Örneğin bir mezarlığın bekçisinin bekleme yeri ya mezarlığın girişindedir ya da mezarlığın içinde bir yerdedir. Mezarlık bekçisi, mezarlığı, mezarlıktan ona bekçilik yapamayacak kadar uzakta olarak beklemez, bekleyemez. O zaman bekçi olmaz çünkü. İnsan ve Varlık arasında ‘bekçi’ üzerinden kurulan bu ilişki, aslında bir anlamda da insanın Varlığa yakınlığına, Varlığın insan içinde ‘düşünme ile’ açılıp serpilebilirliğine işaret eder. Burada Dasein tam da bu serpilebilirliğin olanağından doğar. Bu olanağı, Dasein kendi içinde barındırır. Varlık, insan içine açılıp onun içinde serpilebildiği ölçüde, o insan Dasein’ dir. İnsan, varlığın kendi içinde açılmasına uygun olabildiği zaman Dasein’ laşmaya başlar. Bu anlamda Dasein, insanın Varlık’ a ve varolanlara özsel olarak yakınlığının, ‘**açıklığının**’ olma olasılığıdır.⁴⁸

Dasein ile **Varlık** arasındaki ilişkinin şu ana kadar açık kılınmaya çalışılan bu özsel yapısı, bu tez çalışmasının da konusuyla paralel olarak, Heidegger felsefesinde ‘**düşünme**’ ile de yakından bağlantılıdır. Heidegger, bu bağlantısallığı en açık şekilde şurada ifade eder:

‘İnsanın özsel doğasına dair bütün felsefî, yani düşünce-dolu, doktrin kendi içinde tek başına, varolanların Varlığının da bir doktrindir [yani bir varolan için var olmanın ne demek olduğunun]. Varlığın her doktrinini kendi içinde tek başına, insanın özsel doğasının da bir doktrindir...Hiçbir düşünme şekli, metafiziksel düşünme şekli bile, insanın özsel doğasından başlayıp oradan Varlığa gitmez, ne de tam tersi Varlıktan başlayıp insana geri dönmez. Aslında, her düşünme şekli zaten insanın doğası ve Varlık arasındaki bütün ilişki içinde yol alır, ya da zaten düşünme değildir o.’⁴⁹

Şu an gelinen yerde öyle gözükür ki, Heidegger felsefesinde ‘düşünme’ nin ne olduğunun açık kılınması için Dasein’ ın anlamı da hep göz önünde bulundurularak **Varlık**’ ın Heidegger felsefesinde anlamının ne olduğuna dair araştırmaya devam

⁴⁸ Burada bahsedilen genel görüş ve ‘**açıklık**’ (openness) kavramının daha iyi anlaşılması için aynı derleme içinde toplanmış Heidegger’ in şu iki çalışmasına bakılabilir. Bunlardan ilki, Heidegger’ in *Metafizik Nedir?* eserine yazdığı giriş metni olan *‘The Way Back into the Ground of Metaphysics’* isimli çalışması (Heidegger, Martin, *Pathmarks*, Düz.: McNeill, William, 1998, 1. Basım, Cambridge University Press, *‘Introduction to ‘What is Metaphysics?’*, s.: 277-290, özellikle s. 283.) ve ikincisi de Heidegger’ in *‘The Essence of Truth’* isimli çalışmasıdır (Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 136-154, özellikle s. 151.). Burada bahsi geçen ikinci çalışmanın Türkçe çevirisi için şuraya bakılabilir: Heidegger, Martin, *Hakikâtin Özü Üzerine*, Çev.: Aday, Nejat, Tezkire Dergisi, 2004, Sayı: 36-37, İstanbul, s.: 125-148.

⁴⁹ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 79-80.

edilmelidir. Bu araştırma da, şimdiki kısım, Heidegger' in sorgulamasıyla da paralel olarak hem **Varlık** kelimesinin hem de **'olmak'** fiilinin gramer yapısına ve etimolojik kökenine dair bir inceleme gerçekleştirmektedir. Heidegger, 'Varlık' terimine dair bu türden incelemeyi asıl olarak **Metafiziğe Giriş** isimli eserinde açık bir şekilde yapar ve bu incelemenin **Varlığın anlamına dair sorgulamada** neden önemli olduğunu da orada açıklar.⁵⁰ Şimdi bu tez çalışmasında bu incelemenin tekrar bir okumasını yapmak önem kazanır. Zira varlığa ve varlığın anlamına dair sorgulamanın izlediği her yol, (bu yol şimdi 'Varlık' ve 'olmak' kelimelerinin etimolojik ve gramer incelenmesinden geçmektedir) Heidegger felsefesinde Varlık ve Düşünme arasındaki ilişkiyi de bir nebze açığa çıkarmaktadır. Varlığa ve varlığın anlamına ilişkin her sorgulama Heidegger için bu sorgulamanın gerçekleşmesini mümkün kılan 'düşünme' hakkında da bir şeyler söylemektedir. Bu anlamda, Heidegger felsefesinde 'düşünme' sorununun işlenmesi, 'düşünme' nin bu felsefe içindeki yerinin açığa çıkarılması Varlığın anlamına ilişkin sorgulama ile sıkı sıkıya bağlıdır. Bu anlamda, 'düşünme' ve 'varlık' arasındaki ilişkinin ne kadar birbirinden ayrılmaz şekilde kurulduğu bir kez daha gözler önüne serilir.

5. 'Varlık'/'Olmak' Kelimesinin Etimolojik Kökeni

Heidegger, varlığın anlamına ilişkin sorgulamasında, Varlık⁵¹ kelimesinin etimolojik ve linguistik açıdan araştırılmasına önem verir.⁵² Ona göre varlığın anlamına ilişkin bir sorgulama, **'varlık'** kelimesinin neden dil içinde öyle ve olduğu şekilde olduğunun sorgulanmasından ayrı tutulamaz.⁵³

Heidegger' in 'varlık' üzerine etimolojik ve gramer açısından yaptığı araştırma, Heidegger için özsel bir önem taşır. Burada, etimolojik araştırma, Heidegger için sadece dilsel bir ögenin araştırılması anlamına gelmez. Heidegger, dil ile varlık arasındaki ilişkiyi, kelimenin etimolojik kökeni üzerinden canlı tutmayı, kelimenin asıl anlamına, bu etimolojik kökenin özsel bir düşünme ile yorumlanması ile ulaşılmayı amaçlar. Onun için bu uğraş elbet ki, asıl olarak Almanca konuşup yazan

⁵⁰ Heidegger, Martin, *Introduction to Metaphysics*, s.: 45-54.

⁵¹ (das Sein).

⁵² Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 55.

⁵³ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 57.

bir yazar olarak elbet ki Alman dilinden başlar.⁵⁴ Heidegger' in buradaki ilk eleştirisi 'olmak' fiili olan 'sein' ile 'Varlık' anlamına gelen 'das Sein' arasındaki bağın⁵⁵ kaybolmuş olduğu ve bu kaybolmuşluğa rağmen felsefenin 'Varlık' ve 'olmak' ile ilgili sanki bu kelimelerin anlamı çok açılmış ve bu kelimelerle neyin kastedildiğini çok kolaylıkla anlıyormuş gibi davrandığı yönündedir.⁵⁶ Heidegger bu eleştirisinin üzerinden etimolojik araştırmasında Alman dilinden Latince' ye ve oradan da Grekçe' ye geçer.⁵⁷ O, 'Varlık' ı anlayışı hakkında şunu söyler:

'ptosis ve enklisis terimleri bir düşme, yana-yatma, eğilme anlamına gelir. Bu, düz, dikey pozisyonda durmaktan düşmeye işaret eder. Ama bu orada-dik-durma, bu kendi içinde dik bir şekilde duran bir durma halini gerçekleştirme ve sürdürme, Greklerin Varlık' tan anladığı şeydir. Bu tür bir durmayı gerçekleştiren kendi içinde sabit ve sürekli hale gelir ve böylece sınırlarının, peras' in zorunluluğuna karşı özgürce ve tek başına dikilir...Almanca' da biz **parousia** için uygun bir kelimeye sahibizdir, **An-wesen** (huzurda-bulunmaya-gelme). Biz, **Anwesen**' ı kendine-yeten tarla ya da çiftlik için bir isim olarak kullanırız. Aristoteles' in zamanında da **ousia** hala temel felsefi bir kelime olarak kullanılmasının yanı sıra bu anlamda kullanılırdı. Bir şeyler huzura gelir. Kendi içinde ayakta durur ve böylece kendisini öne çıkarır. Olur. Grekler için 'Varlık' temel olarak 'huzurda-olma' anlamına gelir.'⁵⁸

Heidegger' e göre Grek dünyasının Varlık anlayışının karakteri onların dilinde birçok yerde görülebilir.⁵⁹ Bununla birlikte, Heidegger, Grek dünyasının Varlık

⁵⁴ Burada ki sorun, bu etimolojik köken ve gramer merkezli araştırmanın Almanca dışında bir dile tercüme edilmeye çalışıldığında asıl anlamını kaybetmesidir. Almanca' ya görece daha yakın bir dil olan İngilizce çeviriler de bile tercümanlar bu duruma özellikle işaret ederler. Daha uzak bir dil olan Türkçe içinde ise bu etimolojik kökeni ve gramer yapısını aktarabilmek neredeyse imkansızdır. Örneğin İngilizce 'Varlık' kelimesi 'Being', 'to be' (olmak) fiili + '-ing' eki şeklinde oluşur. Burada sözü geçen '-ing' eki Türkçe içinde fiilden isim yapma eki olan '-ma/me' (konuşmak-konuşma, yazmak-yazma vb.) ekine tekabül eder. Türkçe' de ise 'Varlık' kelimesi '-lık' soyutlaştırma eki ile yapılmaktadır. Motamot çeviri de İngilizce 'Being' (varlık) kelimesinin karşılığı 'Olma' olarak oluşur. Burada 'Varlık' ile 'Olma' arasındaki anlam farkı konu hakkında düşünene bağlı haldedir. Almanca içinde ki 'das Sein' (Varlık) kelimesi de bu anlamda farklılık gösterir zira İngilizce 'to' fiil ön eki (gelmek-to come, gitmek-to go vb.) ve Türkçe '-mak/mek' fiil eki ile benzer görevde olan Almanca' daki '-en' eki (gitmek-gehen, düşmek-fallen vb.) Almanca 'olmak' (sein) fiilinde geçerli değildir ve bu fiilden 'varlık' kelimesi 'das' ön eki ile oluşturulur (das Sein). Türkçe' de bu görevde bir ek hiç olmamıştır, İngilizce' de ise çok uzun zaman önce dil içinde kullanımı bitmiştir.

⁵⁵ Türkçe içinde bu tür bir anlam yok olmasının oluşması varsa bile daha farklı gerçekleşmiştir. İngilizce' de 'to be' fiilinin cümle içinde çekimlenmiş halleri 'am/is/are/was/were/been' vb. Türkçe içinde cümle sonundaki '-dır/dir' eki ile verilir. Bu ek üzerinden Almanca'daki durumu anlatmak zordur. Ancak Heidegger' in burada bahsettiği anlam kaybolması Türkçe' deki 'konmak' ve 'kon-uş-mak' fiilleri arasındaki anlam kaybolması üzerinden anlaşılabilir.

⁵⁶ Heidegger, Martin, *Introduction to Metaphysics*, s.: 58.

⁵⁷ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 59-62.

⁵⁸ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 63-64.

⁵⁹ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 69.

anlayışı ile paralellik kurarak, **Anwesen**⁶⁰ ile kendi Varlık anlayışını da göstermeye başlar.

‘Olmak’ fiilinin etimolojik köken araştırmasında, Heidegger, bu fiil için üç köken olduğunu belirtir ve bu kökenleri sırayla analiz etmeye başlar.⁶¹ Onun araştırmasına göre, bu kökenlerden ilki (Sanskrit köken, **asus**) ‘**olmak**’ fiilinin ‘**yaşama, kendinden ve kendi içinde dik durma, bulunma**’ anlamlarını taşır. İkinci köken (Hint-Germanik köken, **bhu, bheu**) ise ‘**ortaya çıkma, egemen olma, dik durma ve bu duruşu sürdürme**’ anlamlarını içerir. Ve bu köken ‘büyüyüp gelişme’ anlamında ‘fizik’ ve sonraları ‘doğa’ olarak yorumlanmıştır. Üçüncü ve son köken (Germanik köken, **wesan**) ise ‘**oturma, ikâmet etme, ait olma, (bir yerde) kalma**’ anlamlarını içerir. Heidegger bu anlamların çoğunun kaybolup artık ‘olmak’ fiilinin sadece ‘soyut’ bir anlamının geride kaldığını belirtir.⁶² Bu noktadan sonra Heidegger etimolojik araştırmayı bir kenara bırakır. Araştırmasından sonra o, kelimenin anlamının, bir anlam olarak, Varlık’ ın özünü oluşturmadığını bu açıdan da Varlık’ ın sorgulanan anlamını veremeyeceğini belirtir.⁶³

Heidegger, etimolojik köken araştırmasını bıraktıktan sonra ‘**Varlığın Özü Sorunu**’ isimli bölümde ‘olmak’ fiili ile ilgili şunu söyler:

‘Biz ‘tanrı vardır’, ‘dünya vardır’, ‘ders oditoryumdadır’, ‘bu adam Swabia’ dandır’, ‘kupa gümüştedir’, ‘kitap benimdir’...’ köpek bahçededir’ deriz... Her bir durumda ‘-dır/dir’ farklı anlama gelir... ‘Tanrı vardır: **gerçekten bulunma** (gegenwartig). ‘Dünya vardır’: yani onun **sürekli el-altında-bulunduğunu** deneyimler ve buna inanırız (vorhanden). ‘Ders oditoryumdadır: yani, orada **yer alır**. ‘Adam Swabia’ dandır’: yani, adam **oradan gelir**. ‘Kupa gümüştedir’: yani ... **dan oluşur**...’ O ölüdür’: yani o ölüme **yenilmiştir**...’ Köpek bahçededir’: yani köpek **orada koşuşturuyordur**...’⁶⁴

Heidegger, daha önce de belirtildiği üzere soruşturmalarında bir sonuca ya da cevaba ulaşma amacı ile ilerlemediği için burada da ‘Varlık’ ve ‘olmak’ kelimelerine

⁶⁰ Türkçe içinde etimolojik ve semantik açıdan burada bahsedilenin takip edilmesi mümkün değildir. Burada ‘**huzurda-bulunma**’ olarak tabir edilen İngilizce ‘**presence**’ kelimesi ‘**var olma, varlık, varoluş**’ anlamlarını da içinde taşır. Türkçe içindeki bu ‘**huzurda-bulunma**’ tabiri bu anlama yakın dursa da, teolojik yapısı gereği İngilizce ve Almanca’ daki anlamları tam olarak karşılayamamaktadır.

⁶¹ Heidegger, Martin, *Introduction to Metaphysics*, s.: 74-75.

⁶² Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 76.

⁶³ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 92.

⁶⁴ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 93-94.

ilişkin etimolojik ve gramer temelli araştırmasını bitirir. Bu anlamda bu tez çalışmasının ilk bölümünün ilk kısmı da son bulmuş olur.

Heidegger felsefesinde ‘düşünme’ sorununa Varlık ve Düşünme arasındaki ilişki açısından yaklaşım da Heidegger’ in Varlık anlayışının önemine ve Heidegger’ in Varlık’ ı nasıl anladığına ve sorguladığına işaret edilmeye çalışıldı bu kısımda. Düşünme açısından Varlık’ a dair araştırma da, şimdi Heidegger’ in ‘Varlık’ a dair düşünmesini biraz daha takip etmek ve onun Varlık anlayışını biraz daha derinden incelemek gerekir. Bu anlamda şimdi Heidegger’ in ‘gerçeklik’⁶⁵ kavramına yakından bakmak gerekir. Burada ‘gerçeklik’ kavramının seçilmesinin sebebi, Heidegger’ in bu kavramı Varlık ile yakından ilişkili olarak görmesidir. Heidegger, Varlık ve gerçeklik arasındaki bu ilişkinin önemini ilk olarak şöyle dile getirir.

‘‘Bunda en yakından elaltında-bulunanın Varlığının üstünden atlanır ve varolan-şeyler ilkin elönünde-bulunan Şeyler-bağlamı (res) olarak kavranır. Varlık **realite** anlamı kazanır...Varlık-anlayışının bu saptırılışına karşılık düşmek üzere oradaki-Varlığın varlıkbilimsel anlayışı bile bu Varlık-kavramının ‘çevren’ine geçer. Oradaki-Varlık da tıpkı başka varolan-şeyler gibi **reel olarak elönünde bulunur**. Böylece genel olarak Varlık **realite** anlamı kazanır. Buna göre realite kavramı varlıkbilimsel sorunsalda kendine özgü bir öncelik taşır.’’⁶⁶

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Heidegger için **gerçeklik** ile **Varlık** arasındaki ilişki bir önceliğe sahiptir. Bu anlamda, en genel olarak burada gelinen sonuç şu şekildedir: Heidegger’ de düşünmenin ne olduğunun anlaşılması için onun Varlığa dair anlayışının mutlaka açıklanması gerekir. Heidegger’ in Varlığa dair anlayışının ve sorgulamasının açıklanması ise mutlaka ve mutlaka **realite** yani **gerçeklik** kavramının varlık ile olan ilişkisinin irdelenmesini içerir. Heidegger burada ‘gerçeklik’ kavramına özellikle önem verir, çünkü Heidegger için bir şeyin var olduğunu söylemek, ya da daha doğru tabir ile onun varoluş içinde olduğunu, var olmakta olduğunu söylemek, aynı zamanda onun ‘gerçekliğine’ ve ‘gerçeklik’ içindeki yerine de dair bir şey söylemektir. Bu anlamda şimdi sırada, Heidegger felsefesinin genel hatlarıyla açıklanması uğraşında, bu felsefe içinde ‘gerçeklik’ ögesinin nasıl düşünülüp kullanıldığının araştırılması adımı vardır.

⁶⁵ Realitat.

⁶⁶ Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*, Çev.: Yardımlı, Aziz, s.: 291-292.

C. ‘Gerçeklik’ Anlayışı

Heidegger, Varlığa dair sorgulamasında **gerçeklik** kavramına, özellikle dış dünyanın gerçekliği anlamındaki gerçeklik kavramına⁶⁷ yöneldiğinde, kendini **Varlık ve gerçeklik** arasındaki ilişkinin aslında nasıl olduğunu anlamayı amaçlar. Burada ‘gerçeklik’ terimi ile ilk olarak ‘fiziksel, dış dünya’ nın gerçekliğinin ele alınması, elbette ki Heidegger için sorgulamaya bir kalkış, bir başlangıç noktasıdır. Gerçekliğin üzerine yapılacak olan bu sorgulama, Heidegger için Dasein ve Varlık arasındaki sorgulamadan ayrı tutulamaz:

‘‘Bu yüzden sadece Dasein’ in analitiği değil ama genel olarak Varlığın anlamına ilişkin soruyla uğraşılması da, Gerçeklik anlamındaki Varlık’a tek- taraflı uyum sağlamanın dışına doğru döndürülmelidir. Gerçekliğin diğerleri içinde Varlığın bir diğer türü olmadığını, ama temellerinde ontolojik olarak Dasein, dünya ve el-altında-bulunma ile belirli bir bağlantısının olduğunu göstermek zorundayız. Bunu gösterebilmek için, Gerçeklik sorununu, Gerçekliğin koşullarını ve sınırlarını prensipte tartışmamız gerekir...’’⁶⁸

Bu anlamda Heidegger, gerçeklik ve varlık arasında kurduğu özel bağda, gerçekliğin yapısını nelerle ilişkili olarak anladığı konusunda da bilgi verir. Heidegger, burada ‘gerçeklik anlamındaki varlığa tek-taraflı uyum sağlama’ sözü ile aslında kendisine kadar gelmiş olan geleneksel felsefenin gerçeklik ve varlık arasındaki kurduğu ilişkiyi eleştirir. Geleneksel felsefede varlık ile gerçeklik arasındaki ilişkinin bu iki terimin neredeyse birbirine indirgenmiş düşünülerek kurulması, Heidegger’ e göre sorunludur. Heidegger bunun aksine, bu iki ögenin de kendi asıl oldukları şey olarak düşünülmesi gerektiği görüşündedir. Ancak bu yapılırsa, o zaman varlığın anlamına dair sorgulama gerçekten varlığı sorabilir ve yine ancak o zaman, gerçekliğin aslında ne olduğu ortaya çıkmaya başlayabilir. Heidegger, bu anlamda, gerçekliğe dair sorgulamasını üç şey etrafında toplarlar. Ona göre gerçekliğin ontolojik olarak özel ilişkisinin bulunduğu bu üç şey: **(1) ‘Dasein’,**

⁶⁷ Wirklichkeit.

⁶⁸ Heidegger, Martin, *Being and Time*, Çev.: Macquarrie, John & Robinson, Edward, s.: 245. Burada okuma sırasında kolaylık sağlanması için bölüm, eserin bu İngilizce çevirisinden Türkçe’ ye çevrilmiştir. Aziz Yardımlı çevirisinde ‘gerçeklik’ için ‘realite’ kelimesi belki bazı açılardan daha doğru olsa da –‘Realitat’ kelimesinin doğrudan Türkçe içine çevrilerek alınması sebebiyle- Türkçe içinde bu kelimenin kullanım yerleri dolayısıyla başka anlamları çağrıştıracığından ve Kaan Ökten çevirisindeki ‘cihet alan’, ‘minval’ ‘rabita’ gibi kelimelerin, alıntılanan kısmın söylediğinin anlaşılmasını zorlaştırdığından Almanca orijinalinden karşılaştırılarak İngilizce’ den yapılan bu çeviri burada zorunlu olmuştur.

(2) ‘dünya’ ve (3) ‘el-altında-bulunma’,⁶⁹ gerçeklik ile varlık arasındaki ilişkinin aslında nasıl olduğunun da anlaşılmasında önemli yer tutar. Ancak Heidegger bu noktada ilk olarak açık bir eleştiri de bulunur. Ona göre, geleneksel felsefe, **gerçekliği hep el-önünde-bulunan olarak irdelemiştir** ve bu açıdan bakıldığında, gerçekliğin hiçbir önceliği yoktur, onun varlıkla olan ilişkisi söz konusu olduğunda.⁷⁰ Şu alıntı Heidegger’ in gerçekliğe dair düşünmesinin bir kısmını ve getirdiği eleştiriyi doğru bir şekilde yansıtır:

‘‘Yani bir şeyin gerçek olduğunu ya da onun Realitat’ a sahip olduğunu söylemek, Heidegger için, onun sadece var olduğuna işaret etmez ama aynı zamanda Dasein-gibi’den ya da ele-doğru-olan’dan daha çok EL-ÖNÜNDE-BULUNAN türde bir şey olduğuna işaret eder (BT 201, 209). Bu anlamında Realitat, diğerleri içinde bir diğer var olma türüdür –ele-doğru-olma, varoluşsalılık, dayanma (Bestehen) gibi...ve hiçbir özel önceliğe sahip değildir.’’⁷¹

Buradaki sorun, gerçekliğin, el-önünde-bulunan bir şey gibi düşünüldüğünde, asıl anlamına ulaşamamasıdır. Gerçeklik, Dasein’ in sürekli olarak içinde, daha doğrusu, Dasein’ in kurduğu bir şey olarak sürekli Dasein’ in onunla etkileşim halinde olduğu bir şey olarak, sanki el-önünde-bulunan bir şey gibi görülemez. Heidegger, geleneksel felsefenin gerçeklik ve Varlık arasındaki ilişkiye dair tutumun da, gerçekliğin ve buna bağlı olarak da Varlığın, ‘**ele-doğru-olan**’ olarak değil ancak ‘**el-önünde-olan**’ olarak irdelendiğini ve bu irdelemenin hem Varlığa hem de gerçekliğe dair sorgulama da sorun yarattığını şu sözlerinde açık bir şekilde belirtir:

‘‘Essentia karakteristiği, üretim içinde üretilmiş olana ya da üretme olarak üretmeye ait olana göre geliştirilir. Temel öz kavramı, bir karşıtlık içinde, elden çıkarılabilir tarzda el-önünde-bulunan şeyler anlamında üretilmiş olanın üretilmişliğine daha fazla vurgu yapar...Einai, esse, existere fiili, el-önünde-bulunma olarak görülen öz anlamı açısından yorumlanmış olmalıdır ki bu, mevcut bulunan [tıpkı bir arazinin ya da mülkün mevcut bulunması gibi] anlamındadır. Varlık, gerçek-olma, ya da var olma, geleneksel anlamda, el-

⁶⁹ Burada ‘el-altında-bulunma’ denilen ‘**zuhandenheit**’ aslında ‘**zu-handen-heit**’ olarak okunduğunda ‘**ele-doğru-olma**’ anlamına gelir. Heidegger’ in ‘**vorhandenheit**’ (el-önünde-olma) kelimesiyle karşıt olan bu **zuhandenheit** (ele-doğru-olma) kelimesi, birey ile arasında ilişki kurulacak nesnenin ‘teorik bir şekilde hakkında düşünülecek şey’ olarak ele alınmamasına işaret eder. Burada zuhandenheit (ele-doğru-olma) örneğin bir çekiç ile ilk olarak hakkında özü ve ne olduğu düşünülecek bir şey olarak değil ama bir alet olarak ilişki kurulmasını imgeler. Buna karşıt olarak ‘**vorhandenheit**’ ise tıpkı bir bilim adamının ya da teori-kuranın yaptığı gibi bir şeyi düşünmesinin karşısına/önüne koyup onu düşünmesinin nesnesi yaparak onu sadece gözlemlemesi, onun yalın olguları ve özellikleri ile ilgilenmesini imgeler.

⁷⁰ Heidegger, Martin, *Being and Time*, Çev.: Macquarrie, John & Robinson, Edward, s.: 253-255.

⁷¹ Inwood, Michael, *A Heidegger Dictionary*, s.: 179.

önünde-bulunma anlamına gelir. Ama üretim, existentia yorumunun tek ufku değildir...’’⁷²

Bu eleştirinin ardından Heidegger için, gerçekliğe dair sorgulamanın düzgün bir şekilde yapılabilmesi, ‘gerçek sorunu’ adı altında toplanan ve birbirine karışmış birden fazla sorunun ayrı ayrı ele alınıp irdelenmesinden geçer.⁷³ Bu sorular; (1) ‘bilincimizi aştığı’ iddia edilen şeylerin gerçekten olup olmadığı, (2) ‘Dış dünya’nın bu Gerçekliğinin layıkıyla kanıtlanabilir olup olmadığı, (3) Eğer gerçek ise, bunun kendi Varlığı içinde ne kadar bilinebileceği ve (4) Bu şeyin, yani Gerçekliğin, anlamının genel olarak neye işaret ettiği.

Heidegger, bu sorular içinde en önemli olanın ontolojik olan dördüncü soru olduğunu ancak bu sorunun, saf bir sorunsal ve tam bir yöntem eksikliği yüzünden ikinci soru ile iç içe geçmek zorunda olduğunu söyler.⁷⁴ Şimdi, Heidegger’ in gerçeklik hakkında ne düşündüğünün daha açık kılınması için, kısaca onun bu sorulardan ilk ikisini nasıl ele alıp sorguladığına değinmek gerekir. Bunlardan sadece ilk ikisi ele alınacaktır çünkü zaten Heidegger’ in de belirttiği gibi, ikinci sorunun cevabı paralel olarak dördüncü sorunun da cevabıdır ve birinci ile ikinci sorunun cevaplarının bir araya gelmesi, üçüncü sorunun cevabını da temin etmektedir. Bu anlamda, şimdi Heidegger’ in sıralamasına uyararak, Heidegger’ in bu sorunlara nasıl bir yaklaşım sergilediğinin, bu yaklaşımları sonucu sorunlara dair neler söylediğini araştırmak gerekir.

1. ‘Bilincimizi Aştığı İddia Edilen Şeylerin Olup Olmadığı’ Sorunu

Heidegger, bu soruya bir anlamda pozitif cevap verir. Ancak bu pozitif cevabın kökeni onun ‘bilinci’ nasıl ele aldığı ile anlaşılır. Heidegger için Dasein asla bir ‘dünyasız özne’ ya da ‘bilinç’ değildir. **Dasein özsel olarak dünya içindedir. ‘Dasein kendisini dünya-içinde-olma olarak gösterir.’**⁷⁵ Dasein için ‘dünya-içinde-olma’, onun şeylerle olan tüm ilişkilerine öncüdür ve bu dünya-içinde-olma,

⁷² Heidegger, Martin, *The Basic Problems of Phenomenology*, Çev.: Hofstadter, Albert, 1982, Indiana University Press, s.: 109.

⁷³ Heidegger, Martin, *Being and Time*, Çev.: Macquarrie, John & Robinson, Edward, s.:245-246.

⁷⁴ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 246.

⁷⁵ Heidegger, Martin, *The History of the Concept of Time*, Çev.: Kisiel, Theodore, 1985, Indiana University Press, s.: 156.

Dasein' ın bilincinde olduğu şeylerin tümünün bir toplamı değildir. Bununla birlikte 'bilinç', Dasein' ın şeylerle olan temel ilişkisi de değildir. Bir ustanın çivi çakarken çekici vurmasındaki 'kendiliğinden akışı, gerçekleşşi' sırasında usta çekice dair özel, odaklanmış bir bilinç olmadan bunu yapar. Bu anlamda, Dasein' ın bu 'dünya-içinde-olmaklığı', bilinci aşar.⁷⁶

2. 'Dış Dünya'nın Gerçekliğinin Kanıtlanabilir Olup Olmadığı' Sorunu

Heidegger, bu soruya negatif olarak cevap verir. Ona göre 'dış dünya' nın tatmin edici bir kanıtlanmasının olanağı yoktur.⁷⁷ Bunun sebebi yukarıda az önce bahsedilen Dasein' ın 'dünya-içinde-olma'sının onun için özsel olmasıdır.⁷⁸ Bu sorunun cevabının pozitif olabilmesi için Dasein' ın dünyasız bir bilinç olarak oluyor olması ve böylece konuya –dış dünyanın gerçekliğine- dair herhangi bir sorgulamanın 'çoktan dünyada-oluyor-olma' yı kenara bırakacak şekilde gerçekleşiyor olması gerekirdi. Ancak bu ikisinin de olanağı yoktur. Dasein, 'dünya-içinde-olmaklık' tan ayrı olarak düşünülemez. Dış dünya' nın, insanın el-önünde-bulunan bilincinin etrafındaki yine el-önünde-olan fiziksel şey ve nesnelere olarak algılanması bu anlamda bir hatadır:

'Direnc, dış dünyayı, dünya-içinde varolanlar anlamında karakterize eder, hiçbir zaman dünyanın kendisi anlamında değil. Gerçeklik bilincinin kendisi de, dünya-içinde var olmanın bir yoludur. Her bir 'dış dünya sorunsalı' zorunlu olarak bu temel varoluşsal fenomene geri döner.'⁷⁹

Heidegger için gerçeklik ile ilişkin olan sorunların Dasein' ın 'dünya-içinde-olmaklığı' ile doğrudan alakalı olması, onun aslında epistemolojik akımlara (ilk olarak realizme ve idealizme) karşı getirdiği bir eleştiride temellenir. Heidegger, bu akımların hatalarının, ortaya koydukları epistemoloji anlayışları değil ama Dasein' ın varoluşsal analitiğini ihmal etmeleri ve bu ihmal ile kaybedilen zeminin özne ve

⁷⁶ Burada ele alınan dört soruya dair paragraflarda belirtilen düşüncelerin daha geniş kapsamlı bir hali için bkz.: Inwood, Michael, *A Heidegger Dictionary*, s.: 180-181.

⁷⁷ Heidegger, Martin, *Being and Time*, Çev.: Macquarrie, John & Robinson, Edward, s.:252.

⁷⁸ Heidegger, Martin, a.g.e., s.:248-252.

⁷⁹ Heidegger, Martin, a.g.e., s.:254.

bilinç kavramlarında fenomenolojik düzeltmeler yapılarak elde edilmeye çalışılması olduğunu söyler.⁸⁰

Heidegger'e göre realizm, dünyanın gerçekliğini hem kanıtlanmaya muhtaç hem de kanıtlanabilir kılar. Ancak bu durumun yarattığı sorun, Dasein' in 'dünya-içinde-olma' şeklindeki varoluşsallığı ile giderilir. İdealizm ise varlık ve gerçeklik kavramlarının sadece 'bilinç' içinde var olabileceğini savunması ile bir kapı açmış olsa da, burada söz konusu edilen varlık anlayışının etraflıca bir sorgulamasını ve izahını –özellikle ontolojik olarak- yapmakta başarısız olup, boş kalmıştır.⁸¹ Burada oluşan sorun da –ontolojik olarak varlığın anlamının, olanağının sorgulanmadan kalması-, Dasein' in varoluşunun analizi üzerinden çözülebilecektir. Heidegger, bu durumu en açık şekilde şurada dile getirir:

'En temelde, yine de, bütün korelasyon zorunlu olarak 'bir şekilde' var olan olarak düşünülür ve bu yüzden Varlığın belirli bir fikri hususunda düşünülme zorunda kalır. Oysa öncelikle dünya-içinde-olma' nın sergilenmesiyle varoluşsal-ontolojik zemin güvence altına alınmış olsaydı, bu korelasyonu daha sonra tam biçim verilmiş, ontolojik olarak ayırılmış bir ilişki olarak bilebilecektik.'⁸²

Heidegger için '**dünya-içinde-olma**', 'Dasein' ile 'Varlık' arasındaki ilişkinin, daha doğru ifade edilecek olunursa, Varlığa ve Varlığın anlamına dair sorgulamanın sadece ve sadece Dasein' da ve Dasein tarafından gerçekleştirilebileceğinin **olanağıdır**. Dasein' in bu 'dünya-içinde-olma'sı onun için özsel olmasaydı, o zaman Heidegger' in varlığa dair sorgulaması hem bir tür felsefi antropolojiye düşer, hem de Heidegger' in varlığa dair sorgulamayı unutan ya da bu sorgulamayı yanlış yapan diğer teoriler ve sorgulamalardan biri haline gelirdi. Bu anlamda Dasein' in varoluşsallığının Varlık hakkındaki sorgulamaya böyle dâhil edilmesi geleneksel felsefeden tam tersi bir tutumdur.⁸³

Bu noktadan sonra Heidegger, 'gerçeklik' ile Dasein' in 'dünya-içinde-olma'sı üzerinden gerçekliği ilişkilendirdiği Dasein' in varoluşu arasındaki bağ üzerine konuşmaya başlar. Heidegger bu bağ hakkında, '**kaygı / ihtimam göstermeklik**'

⁸⁰ Heidegger, Martin, *Being and Time*, Çev.: Macquarrie, John & Robinson, Edward, s.: 250-251.

⁸¹ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 251-252.

⁸² Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 252.

⁸³ Large, William, *Heidegger's Being and Time*, 2008, Edinburgh, Edinburgh University Press, 'Being-in-world', s.: 34-35.

fenomeni üzerinden konuşur. Heidegger için, **Dasein** ve **gerçeklik** arasındaki ilişkinin, daha doğrusu, gerçekliğin temellendirilmesinin Dasein’ da kurulabilmesinin, olanağı ancak Dasein’ ın **kaygı duyma/ ihtimam gösterme** fenomeninde ortaya çıkar. Heidegger burada Dasein’ ın varoluşsallığını yine farklı bir açıdan –gerçeklik ve kaygı/ihtimam üzerinden- Varlığın anlamına dair sorgulamanın içine yerleştirir. Ancak bu yerleştirmesinde, o ince bir noktaya değinir:

“Şeylerin kendi ontolojik temellerinde bağlantılı olduğu şekillere ve herhangi bir olası kategoryal ve varoluşsal kanıtlamaya göre, **Gerçeklik, kaygı fenomenine gönderme yapar**. Ama Gerçekliğin, ontolojik bakımdan Dasein’ ın Varlığında temellenmiş olması, Gerçek olanın, kendisinde bizzat olduğu gibi olmasının sadece Dasein’ ın varolduğu zaman ve sadece Dasein var olduğu sürece öyle olabileceği anlamına gelmez.”⁸⁴

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Heidegger’ in **Gerçeklik** hakkındaki düşüncelerinin daha da açık kılınması için, son olarak bu **kaygı / ihtimam göstermeklik fenomeni** üzerinde durulmalıdır. Görüldüğü gibi, Heidegger için ‘kaygılanma’ ya da ‘ihtimam gösterme’ durumu, bir bireyin sadece psikolojik bir durumunu ya da hâlini göstermez ama özellikle Dasein ve Varlık arasındaki ilişkinin yapısına da işaret eder.

3. Kaygı / İhtimam Göstermek ve Düşünme

Heidegger için insanın tözü varoluştur.⁸⁵ İnsanın varoluşsallığı, onun bir insan olarak olmasını doğrudan belirleyen, etkileyen şeydir. Bu anlamda, Varlığa dair sorgulama ile Dasein’ ın varoluşsallığı arasında da özsel bir ilişki vardır. Heidegger için Varlığa dair sorgulamada, bu özsel ilişkinin içeriğine inilecek olunursa, Dasein’ ın varoluşu için diğer tüm hallerden ve fenomenlerden ayrı olan kaygı fenomeni öne çıkar. Heidegger şöyle der:

“**Dasein’ ın Varlığı kendisini kaygı olarak ortaya serer**. Bu temel, varoluşsal fenomenin ontolojik olarak geliştirilmesi en yakından kaygı ile benzer ve yakın görülebilecek diğer fenomenlere karşı sınırlanmayı gerektirir. Bu tür fenomenler istenç, dilek, düşkünlük ve dürtüdür. Kaygı onlardan türetilemez, çünkü bunların kendileri onda temellenirler.”⁸⁶

⁸⁴ Heidegger, Martin, *Being and Time*, Çev.: Macquarrie, John & Robinson, Edward, s.:255.

⁸⁵ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 255.

⁸⁶ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 227.

Görüldüğü üzere, Heidegger için bir fenomen olarak kaygılanma ya da kaygı duyma –en doğru tabirle- Dasein’ da kaygının oluşması- diğer ruh hallerinden ya da duygulardan farklıdır ve Dasein için daha özseldir. Heidegger, Dasein ile kaygı arasındaki bu ilişkinin neden diğerlerinden daha özsel olduğunu, bu ilişkiyi eski bir söylenceye dayandırarak temellendirir. Ona göre, eski ‘cura’ söylencesi, Dasein’ ın kendisini, kendi kökenini ifade etmesinde anlamlı bir işleve sahiptir. Bu söylenceyi, Heidegger, Dasein’ ın varoluşsallığını açık kılmak ve buna bağlı olarak da Gerçekliğin varlığa dair sorgulama da yerini oluşturmak için kullanır. O bu konu hakkında şöyle der:

“Dasein’ ın ontolojik bakımdan ihtimam-göstermeklik olarak yorumlanmasıyla elde edilenler, her türlü ontolojik analizde olduğu gibi önontolojik varlık anlayışıyla ve hatta varolanlara ilişkin ontik malumatla erişilebilir olandan çok farklı ve uzaktadır...İşte bu sebeple, Dasein’ ı eksistensiyal bakımdan neden ihtimam-göstermeklik olarak yorumladığımız önontolojik açıdan doğrulama ihtiyacı hasıl olmaktadır. Bu doğrulama, Dasein’ın çok eski çağlarda kendini ilk kez ifade etmeye başlar başlamaz, yine kendini ihtimam-göstermeklik (cura) olarak tefsir ettiğinin ispatı üzerine dayanacaktır.”⁸⁷

Burada Latince ‘**cura**’ olarak isimlendirilen –hikâyede bir ırmağın kenarındaki çamuru alıp ona insan figürü veren ve bu figürün en sonunda ona ait olduğu tanrıcadır⁸⁸-, Almanca’ da Sorge (kaygı/ihtimam göstermeklik) anlamına gelir. Heidegger, söylenceyle paralel olarak, Dasein’ ın **varoluşsallığının kökeni** ile ilgili olarak bu ‘**kaygı**’ ögesine işaret eder.⁸⁹ Buradaki ‘**sorge**’ kelimesi içinde hem ‘kaygılanma, kaygı duyma, tasalanma, endişelenme, merak etme, umursama, önemseme’ anlamları hem de ‘ihtimam gösterme, ilgilenme, ilgi duyma’ anlamlarının tamamı içerilir. Bu geniş anlamlı kelimenin anlaşılması için şu alıntı işe yarar:

“Tasa/Özen (Sorge) Heidegger’in kendi görüşünde de önemli bir yer tutan kök (sorg-), isim haliyle ‘tasalı/endişeli’ olmayı; bazı eklerle de, ‘temin etme/sağlama’ yı; ‘özenli’ olmayı niteler. (Bir örnek verirse; Kışın yaklaşmasından endişe duyan köylü, özenle hazırladığı eriştesiyle, tarhanasıyla, kışlık erzakını sağlar.)”⁹⁰

⁸⁷ Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*, Çev.: Ökten, Kaan, s.: 193.

⁸⁸ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 209-210.

⁸⁹ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 202-208 arası, özellikle s.: 204.

⁹⁰ Heidegger, Martin, *Yurdavariş / Hisımlara*, Çev.: Aruoba, Oruç, Defter Dergisi, Sayı: 25, Sonbahar, 1995, Metis Yayınları, s.:31. Bu alıntıda verilen örnek cümledeki hem ‘**endişe duyma**’ hem de ‘**özenle hazırlama**’ aynı kök kelime ile oluşturulmuştur.

Heidegger, bu anlamda, kaygı ile birlikte sadece Dasein' in varoluşsallığı ile ilgili özsel bir şeye işaret etmez. Onun için, Dasein' in bu kaygı /ihtimam gösterme durumu aynı zamanda, onun gerçeklik ile arasındaki ilişkinin de yapısını şekillendirir. **Gerçeklik, Dasein için, onun varoluşsal olarak ilgi duyması ile olduğu şeydir.**⁹¹ Dasein ve Gerçeklik arasında kurulmuş olan ilişki, Dasein' in gerçekliğe, daha doğru tabir ile gerçeklik içinde olmakta olan şeylere ilgi göstermesi, özsel olarak yönelmesi ile temellenir. Dasein' in ilgisi, kendi özsel varoluşsallığı içinde Gerçeklik' e açılır, yönelir. Gerçek olan şey, olmakta olan şey olarak, Dasein ile yüz yüze gelen şeydir. Burada, 'ilgi duyma, kaygılanma, ihtimam gösterme' anlamlarının⁹² '**düşünmek**' ile ilişkisi eğer göz önünde bulundurulursa, Dasein ile gerçeklik arasındaki 'kaygı' üzerinden kurulan ilişkinin son parçası, bu ilişkinin içerdiği bir diğer anlam da ortaya çıkar.

Heidegger' in Dasein' in varoluşsallığına, kaygıya, gerçekliğe dair sorgulamasının merkezine koyduğu cura söylencesinin, Goethe' nin, büyük başyapıtı Faust' un ikinci kısmını dokurken/inşa ederken kullandığı bir Herder şiir versiyonu vardır ve Heidegger' in bu şiiri okumuş olması büyük olasılıktadır.⁹³ Bu versiyonda, orijinal Latince versiyonunda da olduğu gibi, Sorge sadece bir tanrıça değil ama aynı zamanda düşünceli bir tanrıçadır. Buradaki 'düşünceli' kelimesi önemli bir ayrıntıya işaret eder. Zira Herder' in burada kullandığı kelime; Almanca' da ne '**zihinsel olarak eylemek halinde olmaklığa eşlik etme**' manası taşıyan '**düşünmek**' anlamına gelen, '**andenken, ausdenken, ausspinnen, bedenken, erachten** v.b.' kelimelerinden biri, ne de '**bir şeyi enine boyuna düşünmek, derin derin, iyice**

⁹¹ Burada bahsedilenin öneminin gözden kaçırılmaması için, daha önce bahsedilen ve Heidegger' in çok önem atfettiği '**interesse**' (**ilgili olma, ilgi duyma**) kelimesinin '**inter-esse**' (**ortasında var olma**) okunuşu hatırlanmalıdır.

⁹² Burada bahsi geçen '**Sorge**' (kaygılanma/ilgi gösterme) ögesini, bu öge ile yakından ilişkili olan 'Angst' (özsel korku) ile karıştırmamak gerekir. 'Angst' ögesi de, Dasein' in varoluşunun özü, temel yapısı ile doğrudan ilişkili olsa da, Angst' in ortaya çıkımı asıl olarak, Dasein' in Hiç ile yüz yüze kalmasıyla ilgilidir. Bu konuda güzel bir açıklama için bkz.: Nalbantoğlu, Hasan Ünal, **Yan Yollar: Düşünce, Bilgi, Sanat**, 2010, 1. Basım, İletişim Yayınları, '**Angst Üzerine Bir Not**', s.: 289-304.

⁹³ Herder, Johann Gottfried, **Volkslieder, Übertragungen, Dichtungen**, Düz.: Ulrich, Gaier., Vol. 3 of Herder's *Werke*, 1990, Frankfurt am Main: Deutscher Klassiker Verlag, s.: 743-744.

düşünmek’ anlamlarına gelen **‘deliberieren, abwagen’** gibi bir kelimedir. O özellikle **‘sinnen’** fiilini kullanır.⁹⁴

Bu fiil, şu anlam öbeğini içinde taşır: **‘tertip etme, organize hale getirme’**. Aslında **sinnen** fiili de **denken** fiili de **‘düşünmek’** kelimesi için kullanılagelse de kelimelerin kökensele olarak işaret ettikleri yerler birbirlerinden farklıdır. Bu fark en kolay ve net şekilde **ausdenken** ve **aussinnen** fiilleri arasındaki anlam ayrımında görülebilir. **Ausdenken** daha çok **‘bir şeyi tasarlamak, tasavvur etmek, tahayyül etmek’** anlamlarını yakın dururken; **Aussinnen** ise **‘tertip etmek, düzenlemek, organize etmek’** anlamların(d)a kendini açar.

‘Tasarlama, tahayyül etme v.b.’ düşüncesi tasarlanılan/tahayyül edilen şeyin önceki durumu hakkında pek fikir sahibi olunmasına izin vermek yerine daha çok orada süregelen tasarlama, onu tahayyül etme eylemini ön plana çıkarırken **‘tertip etmek’** öyle değildir. Bir şeyi tertip etmek demek, kapalı olarak o şeyin halinin ‘dağınık, karmaşık, şeylerin kendi yerlerinde olmaması, birbirine karışmış, kaotik’ olduğunu söyler. Bu yüzden eğer bir tanrıça olarak Sorge ‘sinnende’ durumunda ya da ‘sann’ yapıyor haldeyse, bu onun düşünmesinin bir karmaşıklıktan, bulanıklıktan, dağınıklıktan dışarı, düzenlenmişliğe, tertip edilmişliğe doğru yol arayışında olduğu anlamına gelmektedir. Bu yüzden ki Almanca ‘bir çare aramak, bir derde çözüm düşünmek’ anlamına gelen tabir **‘auf mittel sinnen’** şeklinde, yani ‘denken’ değil ama ‘sinnen’ fiili ile söylenir.

Tüm bu bilgiler gözden geçirildiğinde şu ortaya çıkar: Heidegger için, özellikle birinci döneminde ya da erken dönem eserlerinde, ‘düşünme’ ye dair herhangi bir şey, doğrudan bir şekilde ‘kaygı duyma’ ya da ‘ihtimam gösterme’ ile de ilişkilidir. Kaygı burada sadece psikolojik bir insan durumu olarak ortaya çıkmaz ancak Dasein ile Varlık arasındaki ilişkide, düşünme’ nin genel karakterini imleyen öge olarak ortaya çıkar. Bu demektir ki, Heidegger için, ‘kaygı’ ve ‘düşünme’ özsel bir şekilde birbirlerine bağlıdır. Eğer kaygı, Dasein’ in varoluşallığını söz konusu olduğunda

⁹⁴ Bu kelime, aynı zamanda *Zein und Zeit* içinde, Latince ‘cura’ söylencesinin Almanca tercümesinde de kullanılır. Yani Heidegger büyük ihtimalle kelimenin özel alt-anlamlarının farkındadır.

ona ilk olarak işaret edilen şey oluyorsa,⁹⁵ o zaman denebilir ki Dasein' in düşünmesinin genel karakteri için Kaygı (sorge) ile **öncelikle 'sinnen' ve daha sonra da 'denken'** fiilinin bağı Heidegger için önemlidir.⁹⁶ Bu açıdan söylenebilir ki, Heidegger' in, özellikle ilk döneminde, Dasein' in gerçekliğe dair sorgulaması ile varoluşsallığı, 'sinnen' karakterini 'denken' karakterinden daha çok taşır. Dasein' in düşünmesi, bu anlamda, daha önce belirtildiği gibi ikinci dönemde **nachdenken, Besinnliches Denken (temaşa etme anlamında düşünmek)** anlamına daha çok yakın iken, ilk döneminde Dasein' in varoluşsallığının kaygı ile özsel ilişkisi yüzünden daha çok **sinnen (tertiplenmek, çeki düzen verme karakteri daha ağır başan düşünmek)** tarzındadır.⁹⁷ **Bu fark, Heidegger' in birinci dönemi ile ikinci dönemi arasındaki 'düşünme' ye dair görüş ayrımını, eğer böyle bir ayrım var ise temsil edecek ilk noktadır.**

Onun tüm eserlerinde gözüken Sokratesvari tutumu, yani bir sorgulamaya bir cevap vererek sorgulamayı bitirmeyip sorgulamayı daha sonra devam etmek için açık bırakma, burada da –gerçeklik ve kaygı arasındaki ilişkinin sorgulanmasında- kendisini gösterir. Heidegger bu sorgulamayı şöyle bitirir:

“Varoluşsallığın kaygı olarak yorumu ve bunun realiteye karşı sınırlanması gene de varoluşsal Analitiğin sonunu imlemez; tersine, yalnızca Varlığa ve onun olanaklı kiplerine ilişkin ve böyle kipleşmelerin anlamına ilişkin sorulardaki sorun-karışıklıklarının daha keskin olarak kedilerini

⁹⁵ Burada bahsedilen kısmın daha iyi anlaşılması için şuraya bakılabilir: Magill, Frank, *Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasiği*, Çev.: Mutal, Vahap, 1992, 2. Basım, İstanbul, Dergâh Yayınları, s.: 54-60.

⁹⁶ Buradaki önemin daha kesin şekilde ortaya koyulması için *Varlık ve Zaman*' in burada bahsedilen kısmının İngilizce çevirisinde çevirmenin verdiği şu dipnot işe yarar:

“...Genellikle 'ilgi' olarak çevirdiğimiz 'Fürsorge' için iyi bir İngilizce karşılık yok. Daha motamot olan 'ilgilenmek/bakmak' olarak çevirme; bizim burada istemediğimiz 'müsamahakâr, sevgi dolu' anlamını çağrıştırıyor; 'kişisel bakım', kişisel hijyeni akla getiriyor; 'kişisel ilgi/kaygı' birisinin kişisel işlerini ya da meselelerini akla getiriyor. 'Fürsorge' ise daha çok bizim 'doğum öncesi' bakımda ya da 'bir çocuğun bakımında' ya da hatta yardım kuruluşları tarafından sağlanan bakımda bile bulduğumuz anlamdaki bir tür bakımdır. Gerçekten de 'Fürsorge' kelimesi düzenli şekilde 'yardım işleri' ya da 'sosyal yardım' dan bahsederken ima ettiğimiz bağlamda kullanılır. Bu kullanım, 'olguya-dair (factual) bir sosyal düzenleme/tertip etme' olarak 'Fürsorge' nin tartışmasında Heidegger' in aklında olmalıdır. ('Sorge' (İlgilenmek), 'Fürsorge' ('ilgi'), ve 'Besorgen' ('ilgili olmak') arasındaki etimolojik bağlantı çevirimizde tamamen kaybolmuştur.)” Heidegger, Martin, *Being and Time*, Çev.: Macquarrie, John & Robinson, Edward, s.:157.

⁹⁷ Hasan Ünal Nalbantoğlu, bu 'sinnen' fiilin Heidegger' in özellikle Kehre döneminde '**Besinnliche Nachdenken**' içindeki 'besinnliche' (itimatlı) kelimesinin kökenindeki, '**duymak, dokunmak, hissetmek**' alt anlamlarına işaret ederek bu fiili '**duyardüşünüş**' olarak çevirir, örnek için bkz.: Heidegger, Martin, *Düşüncenin Çağırışı*, Çev.: Aydoğan, Ahmet, 2008, 1. Basım, İstanbul, Say Yayınları, 'Messkirch' in 700. Yılı', Çev.: Bardar Leyla & Nalbantoğlu Hasan, Ünal, s.:111.

göstermelerine izin verir; ancak Varlık-anlayışı var ise, varolan-şey olarak varolan-şey erişilebilir olur; ancak varolan-şey oradaki-Varlığın Varlık-türünde ise Varlık-anlayışı varolan-şey olarak olanaklıdır.”⁹⁸

Heidegger, gerçekliğe dair sorgulamasını bitirince, hiçbir başka konuyla ilgilenmeden direkt bir şekilde ‘Hakikât’ e dair sorgulamasına geçer. Bu durumdan, ona göre Gerçeklik ve Hakikâtin sorgulanmasının bir anlamda birbirleriyle ilişkili olduğu sonucu çıkarılabilir. Zira hem Almanca’ da hem de çoğu dilde ‘bu şey gerçek midir?’ ve ‘bu şey hakiki midir?’ soruları sanki aynı şeyi soruyor gibi gözüktür. Bu anlamda, Gerçeklik’ ten sonra hemen Hakikât’ in sorgulanması gereklidir. Ona göre, Varlık ve Hakikât arasındaki ilişki, en az Varlık ve Gerçeklik arasındaki ilişki kadar önemli ve sorunludur.⁹⁹ Bu anlamda, bu tez çalışmasında da şimdi Heidegger’ in Hakikât’ e dair bakışı ele alınacaktır.

D. ‘Hakikât’ Anlayışı

Heidegger çok uzun süredir, geleneksel felsefe içinde hakikâtin varlık ile birarada tutulduğunu ve hakikât’ e dair sorgulamanın bir belirsizlik içinde kaldığını ‘hakikât’ kelimesi ile neyin işaret edildiğinin belli olmadığını söyler.¹⁰⁰ Heidegger’ in hakikât’ e dair buradaki sorgulamasında yapmak istediği üç şey vardır. Bunlar: **(1) geleneksel hakikât kavramı ve bunun ontolojik temellerini ortaya çıkarmak, (2) geleneksel hakikât kavramının türetilmişliğini açığa çıkarmak ve (3) ‘hakikât vardır’¹⁰¹ sözünün ontolojik anlamının aydınlatılması ve hakikât’ in ‘var’ olduğunu ‘varsaymamız gerektiren’ zorunluluk türünü açık kılmak.**¹⁰² Burada Heidegger hakikâte dair sorgulamasına, öncelikle geleneksel hakikât kavramından hareket ederek başlamayı uygun bulur. Zira tıpkı Varlık ve Zaman’ ın başında ‘Varlık’ için

⁹⁸ Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*, Çev.: Yardımlı, Aziz, s.: 307.

⁹⁹ Heidegger, Martin, *Being and Time*, Çev.: Macquarrie, John & Robinson, Edward, s.: 257-273, özellikle s.: 258 ve 262.

¹⁰⁰ Heidegger, Martin, *Being and Time*, Çev.: Stambaugh, Joan, s.: 196-197.

¹⁰¹ İngilizce’ de ‘is’ ve Almanca’ da ‘gibt’ ile kurulan bu cümle, Türkçe içinde anlam düşmesine uğrar. Bu dillerde ‘olmak’ fiilinin özneye göre çekimlenmiş halleri cümle içinde sıklıkla kendilerine yer bulurlar ve cümle içinde olmadıklarında cümle bir tür düşüklüğe uğrar. Türkçe içinde ise tam karşılık olan ‘-dir’ eki bu anlamda daha tercihe bağlıdır. ‘Kalem masanın üstünde’ ile ‘kalem masanın üstündedir’ cümleleri arasında anlamsal bir uçurum yokken, İngilizce ve Almanca’ da cümlede bu ‘olmak’ fiilinin orada olması hem gramer hem de anlam bakımından büyük önem taşır.

¹⁰² Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 197-198.

yaptığı gibi, Hakikât' in de geleneksel olarak ele alınışının bir eleştirisini yapmak, hakikât' in asıl anlamına ulaşmak için geride bırakılması gereken bir basamaktır. Bu tez çalışmasında da Heidegger' in sorgulamasına paralel olarak bu üç basamak sırasıyla ele alınacaktır. Bu basamaklardan ilki, Heidegger' in geleneksel hakikât kavramına ve onun ontolojik temellerine dair araştırmaları ve eleştirilerinden oluşur.

1. Geleneksel Hakikât Kavramı ve Ontolojik Temelleri

Heidegger, geleneksel hakikât anlayışının üç tez çerçevesinde karakterize edildiğini söyler: (1) Hakikât' in yeri önerme (yargıdır), (2) Hakikât' in özü, yargı ile onun nesnesi arasındaki 'anlaşma' da yatar ve (3) Aristoteles, mantığın atası, hakikât' i yargının başlangıçtaki yeri olarak atfetmiş ve aynı zamanda hakikât' in tanımını 'anlaşma' olarak görmüştür.¹⁰³ Burada Heidegger bu üç maddeyi teker teker ele almaz ama üçünü bir arada okur ve öyle yorumlar. Heidegger, burada öncelikle 'anlaşma' olarak betimlenenin ne olduğu üzerine bir sorgulama yapar. Ona göre, hakikât ile 'anlaşma'¹⁰⁴ arasındaki özel ilişki haklılık payına sahip olsa da aslında boş ve geneldir.¹⁰⁵ Heidegger, geleneksel felsefenin hakikât kavramı ile iç içe gördüğü bu 'anlaşma' nın¹⁰⁶ iki şey arasında bir ilişki (burada söz konusu olan önerme ve önermenin nesnesidir) tarzında olduğunu ve bunun bazı durumlarda geçerli olsa da (Heidegger, 6 sayısının 16-10 ile anlaşma içinde olduğu örneğini verir) söz konusu hakikât olduğunda **intellectus** ile **res** arasında bir anlaşmanın ortaya koyulması gerektiğini ancak geleneksel felsefenin bunu henüz yapamadığını söyler.¹⁰⁷ Bunun asıl sebebi, Heidegger için hakikât' ten söz ederken varsayılmak

¹⁰³ Heidegger, Martin, *Being and Time*, Çev.: Stambaugh, Joan, s.: 198.

¹⁰⁴ Burada, 'anlaşma' olarak aktarılan '*Übereinstimmung*' kelimesi, en basit haliyle bir önerme ve onun nesnesi arasındaki *uyuşmayı* imler. Örneğin mavi bir kaleme bakıp, 'bu kalem mavidir' yargısında bulunmak, bu yargı ile nesnesi arasında uyuşma olduğunu gösterir. Türkçe içinde hakikât kelimesi daha çok 'fiziksel gerçekliğe aşkın teolojik, tanrısal bir ögeye işaret etse de İngilizce '*true (doğru) – truth (hakikât, doğruluk)*' bağında da görüldüğü gibi, Almanca'da da bahsi geçen bu '*Wahrheit (hakikât)*' ögesi mantığa ilişkin yargılarla da bir arada düşünölmeye eğilimlidir. Heidegger' de zaten tam olarak buradan geleneksel felsefenin 'hakikât' anlayışını eleştirmeye başlar.

¹⁰⁵ Heidegger, Martin, a.g.e., s.:199.

¹⁰⁶ *Varlık ve Zaman*' in bu kısmında, Heidegger' in başta Aristoteles' in mantıkbilimi çerçevesinde 'hakikât' i ele alışını olmak üzere, Ortaçağ' daki 'hakikât' anlayışı ve Yeni Kantçı Epistemolojinin 'hakikât' e yaklaşımına dair eleştirileri vardır. Bu eleştirilerin ve 'hakikât' ile ilişkili olarak daha fazlasının daha geniş kapsamlı bir takibi için bkz.: Heidegger, Martin, *Basic Questions of Philosophy: Selected "Problems" of "Logic"*, Çev.: Rojcewicz, Richard & Schuwer, André, 1994, Indiana University Press, s.: 8-67.

¹⁰⁷ Heidegger, Martin, *Being and Time*, Çev.: Stambaugh, Joan, s.: 199.

zorunda olan o ‘ontolojik ilişki bütününün’ varlık özelliğinin araştırılmadan bırakılmış olmasıdır. Bununla birlikte Heidegger, hakikât’ e dair sorgulamanın içine varlık sorgulamasını da dâhil eder. Heidegger şöyle der:

‘‘Bu bağıntı böylece ideal yargı-içeriği ve üzerine yargıda bulunan reel Şey arasındaki bir bağlantıyı ilgilendirir. Bağdaşma kendi Varlık-türüne göre reel mi ya da ideal mi yoksa bu ikisinden hiç biri midir? İdeal olarak varolan-şey ve reel olarak önünde-bulunan şey arasındaki bağıntı varlıkbilimsel olarak nasıl alınacaktır...Ya da reel ve ideal arasındaki bağıntının (μεθεξίς) varlıkbilimsel anlamı sorgulanmaması gereken bir şey midir?...Bu sorunun iki bin yıldan uzun bir süre boyunca yerinden kıpırdatılmamış olması rastlantı mıdır? Sorunun asptirilmesi yaklaşımında, reel olanın ve ideal olanın varlıkbilimsel olarak durulaştırılmamış ayrılmalarında yatmaz mı?’’¹⁰⁸

Heidegger, buradan sonra, geleneksel mantık biliminin, bilgiye ve yargıya dair söylediklerini bir anlamda eleştirerek, hakikât’ e dair sorgulamasına devam eder. Heidegger için, söz konusu hakikât ya da hakikât ile ilgili sorgulama olduğunda, kanıtlanacak olan şeyin tarzının bilgi ve nesnesi arasındaki ya da ruhsal ve fiziksel arasındaki bir bağdaşma olmadığını, ya da bilinç içeriklerinin kendi aralarındaki gibi bir bağdaşma gibi de olmadığını söyler. Heidegger için ‘‘kanıtlanacak sadece varolan-şeyin kendisinin açığa-çıkarılmış-Varlığıdır, açığa çıkarılmışlığının ‘nasıl’ındaki varolan-şeydir. Bu açıdan, doğrulama, varolan-şeyin kendini kendi-ile-aynılık içinde göstermesi anlamına gelir.’’¹⁰⁹

Heidegger, bu noktadan sonra, tıpkı gerçekliğe dair sorgulamasında olduğu gibi, hakikât fenomeninin kökenini de, ‘**dünya-içinde-olma**’ ya yerleştirir.¹¹⁰ Heidegger felsefesi içinde hakikât’ in bu türden konumlandırılması, onun hem Dasein hem de Varlık ile doğrudan ilişkisini de pekinleştirir. Heidegger, tıpkı gerçeklik ve varlık sorgulamalarında yaptığı gibi, dünya-içinde-olma’ yı Dasein için merkeze alarak kendi felsefesini hem klasik ontolojilere getirilen eleştirilerden korur hem de felsefi bir antropolojiye düşmekten uzak tutar. Burada ‘dünya-içinde-olma’ yı bir bireyin her koşulda bir dünya içine doğup, bir dünya içinde büyüüp olması gibi sadece varoluşsal bir tarzda okumak, Heidegger’ in bu terim ile kastettiği şeyi gözden kaçırmak olur. Heidegger, bu terimi Dasein’ in varoluşsallığının merkezine yerleştirirse de, Heidegger için bu terim sadece varoluşsal bir anlam barındırmaz.

¹⁰⁸ Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*, Çev.: Yardımlı, Aziz, s.: 312.

¹⁰⁹ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 314-315.

¹¹⁰ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 315.

Heidegger, bu terim ile Dasein ve Varlık arasındaki özsel, ontik ve ontolojik bir yapıya, etkileşime de işaret eder.¹¹¹ Bu noktadan sonra Heidegger, hakikât kavramının varlık türü bakımından araştırılması çerçevesinde hakikât fenomeninin asıl anlamının sorgulanması ve geleneksel hakikât kavramının türetilmişliğinin açığa çıkarılmasına geçer.

2. Asli Hakikât Fenomeni ve Geleneksel Hakikât Kavramı

Heidegger için onun geleneksel felsefe tarihi içindeki hakikât' e dair söylenenlere karşı getirdiği eleştiriler, hakikât hakkında önemli bir şeye işaret eder. Bu işaret edilen şey, geleneksel hakikât kavramının temellendirilmesinin Dasein olmaksızın gerçekleştirilmesinin, hakikât' in asıl anlamına ulaşılmasında yetersiz kaldığıdır. Bu yetersiz kalma, hem hakikât' in teolojik bir çerçevede görülmeye başlanması, hem de onun asıl anlamının unutulması ile doğrudan ilişkilidir. Heidegger' e göre, insanlık hakikât' i unutmuştur. Geleneksel felsefe içinde kalan hakikât kavramının genel anlayışına¹¹² dair getirdiği eleştirilerden sonra o, hakikât' in kendi asıl anlamı içinde anlaşılması için bir öneri de bulunur. Bu öneri, bir bakış açısidir. O, "*hakiki-olmak (hakikât), açığa-çıkariyor-olma anlamına gelir*"¹¹³ der. Bu, Heidegger için de her ne kadar keyfi bir tanımlama gibi gözükse de, o, hakikât' in bu denli anlayışının aslında geleneksel felsefe öncesi en yaygın görüş olduğunu ve bu görüşün, hakikât' in asıl anlamına, geleneksel felsefe içinde kalan diğer görüşlerden daha yakın olduğunu öne sürer. Burada, **açığa-çıkariyor-olma** ya da **açığa-çıkaran-varlık** ile kastedilen, **hakikât** kelimesinin Antik Yunanca'daki karşılıklarından biri olan **a-letheia** kelimesi ile hem terminolojik hem de etimolojik olarak yakından ilişki halindedir. Burada aletheia, aletheuein' den gelir ve bu "*şeylerin gizlenmişlikten dışarı alarak gizlenmemişlikleri (açığa çıkarılmışlıkları) içinde görülmeye bırakılması*"¹¹⁴ anlamındadır. Buna paralel olarak da aletheia, "*kendini görünür kılan, şeylerin*

¹¹¹ Burada bahsedilen görüşün ayrıntılı bir şekilde açıklanması için bkz.: Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*, Çev.: Yardımlı, Aziz, s.: 88-97.

¹¹² Heidegger, hakikât' e dair bu genel anlayışın, hem kısa bir açıklamasını, hem de bu anlayışın hakikât' in asıl anlamına ulaşmakta neden yetersiz olabileceğini beş madde içinde ve bu bölümde bahsedilecek olanların kısa bir açıklamasını şurada verir: Heidegger, Martin, *The Essence of Truth: On Plato's Cave Allegory and Theaetetus*, Çev.: Sadler, Ted, 2009, 3. Basım, Continuum, s.: 1-14.

¹¹³ Heidegger, Martin, *Being and Time*, Çev.: Stambaugh, Joan, s.: 201.

¹¹⁴ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 202.

kendileri', kendi açığa-çıkarılmışlığın nasılı içindeki şeyler''¹¹⁵ anlamına gelir. Heidegger, burada, özellikle Sokrates öncesi dönemde Parmenides ve Herakleitos'un hakikât' e dair fragmanlarını yeniden okuyarak¹¹⁶, onları geleneksel felsefenin hakikât anlayışı ile bir tür unutulmuş ilişkisi içinde tutarak, bu fragmanlardaki anlayışı yeniden diriltir. Tek ve önemli bir farkla: Bu sefer Heidegger, bu hakikât anlayışının ontolojik olarak asıl anlamının sorgulanmadan kalmasına izin vermeyecektir.¹¹⁷

Bu sorgulamanın olanağı, Heidegger için yine Dasein' da yatmaktadır. Heidegger, bu durumu şu satırlarda açık bir şekilde ifade eder:

''Açığa-çıkarıcı varlık olarak hakiki-olma, Dasein' in bir varlık türüdür...Açığa-çıkarmanın kendisinin varoluşsal ve ontolojik temelleri ilk kez Hakikât' in en asli fenomenini görünür kılar...Birincil anlamda 'hakiki' yani 'açık-kılan' Dasein' dir.''¹¹⁸

Heidegger için, bu anlamda Hakikât' in ontolojik temeli, Dasein' in varlık konstitüsyonuna özsel olarak ait olan açılanmışlığa dair olduğudur. Dasein ve Hakikât arasındaki ilişkinin bu şekilde kurulması hem Dasein' in varlık ile olan ilişkisini daha da açık kılar, hem de hakikât' in temellendirilmesinin, felsefe tarihinde daha önce düşünülmüş hatalardan birine ya da yenisine düşülmesini engeller. Burada, hakikât' in temelini teolojik bir anlamda yada tını da olmaması, onun Dasein üzerinden kurulması sayesinde. Dasein, özü gereği, olduğu her vakit zaten 'hakikat içinde' olarak vardır.¹¹⁹

Ancak Heidegger, hakikât ve Dasein arasındaki ilişkinin sorgulamasına devam ettikçe, Dasein' in bu açılanmışlığının arka planında, Dasein ve Hakikât arasındaki ilişki hâlâ karanlıktadır. Bu belirsizlik içinde Heidegger, Dasein' in varoluşsallığı ve dolayısıyla onun ihtimam-göstermekliği ile ilişkili olan fırlatılmışlığında, dünya-

¹¹⁵ Heidegger, Martin, *Being and Time*, Çev.: Stambaugh, Joan, s.: 202.

¹¹⁶ Bu okumanın bir örneği ve bu bölümde geleneksel felsefenin hakikât kavramına getirilen eleştirilerin kısa bir hali ile şurada çok açık bir şekilde karşılaşılır: Heidegger, Martin, *Being and Truth*, Çev.: Fried, Gregory & Polt, Richard, 2010, Indiana University Press, s.: 92-98.

¹¹⁷ Heidegger, Martin, *Being and Time*, Çev.: Stambaugh, Joan, s.: 202-203.

¹¹⁸ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 202-203.

¹¹⁹ Heidegger, *Varlık ve Zaman* içinde, **hakikât'** in **Dasein** ile olan bu ilişkisine bölüm başlığı olarak sadece on-dört sayfa kadar yer verir, bu her ne kadar bahsi geçen ilişkinin yapısının genel olarak anlaşılmasında yeterli olsa da, daha ayrıntılı bir açıklama için Heidegger' in 10-11 Ocak 1924 tarihli '*burada-olma ve hakiki-olma*' isimli derslerine bakılabilir: Kisiel, Theodore, *The Genesis of Heidegger's Being and Time*, 1. Basım, 1995, California, University of California Press, s.: 281-286.

içinde-var olmanın belirleniminin varoluşsal-ontolojik koşulunu bulur. Bu anlamda hakikât' in anlamına dair sorgulamasının sonunda hakikâtsizlik de Dasein' in olması ile ilişkili hale gelir. Heidegger şöyle der:

'Hakikât fenomeninin eksistensiyal-ontolojik yorumu şunu göstermiştir: 1. En asli anlamda hakikât, Dasein' in açılanmışlığıdır ki ona, dünya-içinde varolanların Açığa-çıkarmışlığı da aittir. 2. Dasein eşit derecede asli olarak hem hakikâtte hem de hakikâtsizlikte vardır.'¹²⁰

Burada, her ne kadar Heidegger sadece iki sayfada görüşünü değiştirmiş ya da ilk görüşünü sekteye uğratabilecek şekilde düşüncelerini geliştirmiş gibi olsa da, aslında okurun önünde apaçık olan şey, hakikât' e dair sorgulamanın ne denli derin bir belirsizlik ve bilinmezlik içerisinde sürdürüldüğüdür. Zaten Heidegger' de hakikât' e dair sorgulamasının sonlarına doğru, özellikle Parmenides' in, hakikât' in asli ancak öntolojik anlamını canlı tuttuklarını tekrar vurgulamayı ihmal etmeden, bu belirsizliği, hakikât' e dair sorgulamanın gerçekleştirilmesinin önündeki büyük bir engel olarak kabul eder.

'Ama elönünde-bulunan genel olarak varlığın anlamıyla esas itibariyle eşit tutulduğu için, hakikât' in Bu türden varlığı ve onun en yakın olarak karşılaşılan yapısının asli olup olmadığı sorusu, hiçbir şekilde yükselmemektedir. Öncelikle hakim olan ve bugün bile halen esasen ve açıkça aşılammış olan Dasein' in varlık anlayışının kendisi, hakikât' in asli fenomenini bizzat perdelemektedir.'¹²¹

Sorgulamanın geldiği son durum göz önünde bulundurulduğunda, Heidegger, hakikât' in anlamının açığa çıkarılmasının sorgulanması sırasında veya sonucunda genel olarak bir **varoluşsallığın** işaret edilmesinin, 'hakikât vardır' varsayımının zorunluluğunun anlamına dair bir cevap vermese de, herhangi olası bir cevabın ana hatları hakkında fikir sahibi yaptığını söyler.¹²²

Heidegger, bu noktadan sonra, her ne kadar hakikât' e dair sorgulama hakkında, bir anlamda düşünmenin, henüz bu sorgulamayı yapamayacak bir varlık anlayışı içinde olduğunu söylemiş ve kabul etmiş olsa da, yine de son bir bölüm olarak ilk iki bölümde sorgulamasında pek ileri gidemediği Hakikât' in varlık türünü ve hakikât varsayımını ele alır.

¹²⁰ Heidegger, Martin, *Being and Time*, Çev.: Stambaugh, Joan s.: 205.

¹²¹ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 207.

¹²² Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 208.

3. Hakikât' in Varlık Türü ve Hakikât Varsayımı

Heidegger, ilk iki bölümde olduğu gibi, burada da hakikât ve Dasein arasındaki ilişkiyi birincil derecede özsel tutar. Bu anlamda, hakikât' e dair sorgulama, önu kapanmış bir şey olsa da, şu açıktır ki, bu sorgulamanın önünün açılmasının olasılığı, yine Dasein' in analizini ve özellikle de Dasein' in varlık anlayışının ortaya koyulmasını içerecektir. Ancak burada, Heidegger' in hâlâ geleneksel felsefenin hakikât anlayışından ziyade, Parmenides ve Herakleitos' un hakikât anlayışına yakın durduğu ve hakikât sorgulamasının temelinde de bu anlayışa¹²³ eğilim gösterdiği akıldan çıkarılmamalıdır. Heidegger için, bu düşünürlerin, Varlığa dair olduğu gibi hakikât' e dair sorgulamaları da, Batı felsefesinin uzun zamandır sahip olmadığı bir saflığa sahiptir. Burada, bu Sokrates öncesi bu düşünürler üzerinden Heidegger, Batı felsefesinin 'özne-nesne ikirciliği' ne bir eleştiri getirir. Şu alıntı, durumu daha açık kılacaktır:

'Hakikât' in 'var olabilmesi', ancak ve sadece Dasein' in var olmasıyla mümkündür ve Hakikât ...Her türlü hakikât, Dasein' a özsel olarak uygun olması bakımından, Dasein' in varlığıyla görecelidir. Peki, bu göreceli-olma, bütün hakikât' in öznel olduğunu söylemek midir? Eğer 'öznel', 'öznenin keyfine bırakılmış olarak yorumlanırsa, kesinlikle hayır. Çünkü, açığa-çıkarma, sahip olduğu en kendine özgü anlamına uygun olarak, 'öznel' keyfiyeti ifadelerden ayrı tutar ve açığa-çıkaran Dasein' ı, varolanların kendisinin önüne getirir. Ve açığa-çıkarma olarak 'hakikât', Dasein' in bir varlık türü olduğu için, Dasein' in keyfiyetinden çıkarılabilir.'¹²⁴

Görüldüğü gibi Heidegger, Hakikât gibi evrensel bir kavramın varlığını Dasein' in içinde olanaklı görür. Ancak, Heidegger burada, Dasein elbet ki bir öznenin olabileceği bir fırsat, çıkabileceği bir sorgulama şekli, sahip olabileceği bir şeyleri ve varlığı düşünsel olarak kavrama hali olsa da, Dasein, bir öznenen çok daha fazlasıdır, bu yüzden Heidegger, geleneksel felsefe içinde özne-nesne ikirciliği içinde kalan ve özneye dair olan eleştirileri, Dasein' a ait görmez. Ona göre Dasein, Hakikât' in

¹²³ Heidegger' in 'hakikât' i, *aletheia*, 'unconcealedness' (gizlenmemişlik, açıkta olma, üstü-örtülü-olmama) olarak anlayışının daha ayrıntılı bir şekilde anlatımı şurada mevcuttur: Heidegger, Martin, *Parmenides*, Çev.: Schuwer, Andre & Rojcewicz, Richard, 1992, Indiana University Press, özellikle s: 1-25 ve 58-74.

¹²⁴ Heidegger, Martin, *Being and Time*, Çev.: Stambaugh, Joan, s.: 208-209.

doğru şekilde anlaşılmasının olanağını içinde taşıdığından, Dasein' in bir özneye indirgenebilmesi ya da bununla tehdit edilmesi Heidegger için bir şey ifade etmez.¹²⁵

Heidegger, bu noktadan sonra, Hakikât' in varsayımı konusuna geçer. O, Hakikât ile Dasein arasındaki kurduğu ilişkinin sağlamlığı üzerinden şimdi bu ilişkiye tersinden bakar ve bu 'varsayım'ı da ilk olarak böyle okur:

'Aslında biz 'hakikât' i varsaymayız ama hakikât, bizim bir şeyler 'varsayabilecek' bir durumda olmamızı ontolojik açıdan asıl olarak mümkün kılar. Varsayım gibi bir şeyi esasen ilk olarak hakikât olası kılar.'¹²⁶

Bu anlamda, Heidegger için, hakikât sorunu ya da sorgulaması bitmemiş olsa bile, hakikât' in yeri, sorgulanırken nerede düşünülüp nerede aranacağı az çok belli olmuştur. Heidegger için '*hakikât olduğu sürece varlık 'var'dır. Ve sadece Dasein var olduğu sürece hakikât de vardır. Varlık ve hakikât eşit derecede asli olarak vardır.*'¹²⁷

Heidegger, bu noktadan sonra, hakikât' i artık geleneksel felsefenin onu ele aldığı gibi ele almaz ya da öyle görmez. Onun için hakikât, artık sadece 'birbirine uygun olma, eşit olma, uyuşma, anlaşma' gibi anlamlar taşımaz. Heidegger, geleneksel felsefenin bu anlamlarından yola çıkarak, bu geleneksel felsefenin öncesine döner ve oradaki genel hakikât anlayışını yeni bir şekilde yorumlayarak kendi felsefesi içine katar. Bunun en güzel örneği, onun sanat eserinin kökenine dair yaptığı bir sorgulamada,¹²⁸ sanat eseri ile hakikat arasında kurduğu ilişkidir. Bu sorgulamada Heidegger, bir sanat eserini asıl olarak sanat eseri yapan şeyin ne olduğunu araştırır ve sanat eserinin 'şey' ile olan, hakikât' in sanat ile olan ilişkisini araştırır. Hakikât kavramını, geleneksel olarak anlaşıldığı teolojik bağlamının içinden doğru, sanatın içine çekmesi, hakikâti sanat içinde ortaya çıkarması, onun düşünmesinin kendine özgülüğüne dairdir. Bu anlamda o, aslında özellikle son dönem eserlerinde, geleneksel felsefenin düşünme anlayışına getirdiği eleştiriler dışında, daha özsel bir düşünmenin nasıl gerçekleştireceğine dair de ufak ipuçları bırakır. Heidegger' in

¹²⁵ Heidegger, Martin, *Being and Time*, Çev.: Stambaugh, Joan, s.: 209.

¹²⁶ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 209.

¹²⁷ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 211.

¹²⁸ Bu sorgulama için şuraya bakılabilir: Heidegger, Martin, *Off the Beaten Track*, Çev.: Young, Julian & Haynes, Kenneth, 2002, 1. Basım, Cambridge University Press, *The Origin of the Work of Art*, s.: 1-56.

sanat ve hakikât arasındaki bu ilişkiyi kurması, bu türden bir düşünmenin sonucudur. Bu sorgulama da o, sanat eseri ve hakikât hakkında şöyle der: ‘*Eserde, hakikât’ in gerçekleşmesi iş başındadır.*’¹²⁹

Bu noktada, Heidegger felsefesinin temel kavramlarına dair araştırma ve Heidegger felsefesinin genel özelliklerini ortaya koyma, tezin ikinci bölümüne geçiş amacıyla son bulmaktadır. Elbette Heidegger felsefesi ve bu felsefenin terimleri, öğeleri hâlâ tartışılmakta ve durmaksızın genişlemektedir. Burada ele alınan öğeler dışında Heidegger’ in, **Ölüme-Doğru-Olmaklık, Dasein’ in Dünyaya-Fırlatılmışlığı, Zamansallık, Mekânsallık, Ürkme, Hiçlik** ve daha birçok önemli öge vardır. Ancak, kabul edilmelidir ki, bu öğelerin her birinin incelenmesi hem bu çalışmanın görevi değildir hem de öyle bir çalışma yüzlerce sayfa tutardı. Burada, tezin ana konusu olan Heidegger felsefesinde ‘düşünme’ sorunu çerçevesi içinde kalan, Heidegger felsefesinde ‘düşünme’ ögesine en yakın olan ve Heidegger’ in felsefesini en temelde, genel olarak açıklayacak öğeler seçilmiştir. Geride bırakılan öğeler, burada işlenenlere kıyasla ‘düşünme’ ögesi ile ikincil ya da üçüncül olarak ilişki içinde olduğu için geride bırakılmıştır, ‘düşünme’ ögesi ile hiç alakası olmadığı için değil. Yoksa elbet ki Heidegger felsefesinde örneğin ‘ölüme-doğru-olmaklığın’ Dasein’ in düşünmesi ile ilişkisinin olmadığı asla söylenemez. Bu ilk bölümde asıl olarak, hem Heidegger’ in felsefesinin genel özellikleri verilmeye çalışılmış, hem de ikinci bölümde, onun, düşünme ögesini kendi felsefesi içinde nasıl ele aldığı araştırılacağı için, Heidegger’ in felsefe anlayışına ve sorgulama şekline biraz da olsa aşinâlık yaratılmaya çalışılmıştır.

¹²⁹ Heidegger, Martin, *Off the Beaten Track*, Çev.: Young, Julian & Haynes, Kenneth, 2002, 1. Basım, Cambridge University Press, ‘*The Origin of the Work of Art*’, s.: 33. Alıntılanan kısmın ait olduğu eserin Türkçe çevirisi için şu kullanılabilir: Heidegger, Martin, *Sanat Eserinin Kökeni*, Çev.: Tepebaşı, Fatih, 2011, 2. Basım, Ankara, De Ki Basım Yayın Ltd.

HEIDEGGER' DE KEHRE DÖNEMİ 'DÜŞÜNME'

A. 'Düşünme Denilen Şey Nedir?'' Dersler Serisine Giriş

Heidegger' in kehre dönemi¹³⁰ ilk olarak onun 'die Kehre' (dönüş)' ten bahsetmesiyle başlar. Önceleri bu kelime özel bir anlama sahip değilken daha sonra, 'dönüş' ile, Heidegger okuyucuları ve yorumcuları, Heidegger' in felsefi düşünme, sorgulama şeklindeki ve bunları yaparken kullandığı dildeki ciddi değişime işaret etmeye başladı¹³¹. Her ne kadar Heidegger böyle bir değişimi reddetse de¹³² onun felsefesine aşına olanlar, 'Heidegger' in birinci dönemi - ikinci dönemi' şeklinde kati bir ayrıma sebep olacak kadar olmasa da¹³³, Heidegger' in felsefi sorgulamalarında bir değişim olduğunu görecektir. Bu değişimin tam olarak nerede başladığını işaret etmek zordur, ancak genelde onun 1936-38 tarihli ''*Beitrage Zur Philosophie (Vom Ereignis)*''¹³⁴ eseri bu dönüş ile birlikte anılır. Burada ikinci bölümün genelinde merkeze alınacak olan dersler serisi ('**Was Heisst Denken?**') (**Düşünme Denilen Şey Nedir?**)¹³⁵ ise 1951-52 akademik yılına aittir ve bu anlamda Heidegger' in geç dönem eserlerinden olması açısından eğer bu 'dönüş' e dair ise, bu dönüş' ün olgunluğa eriştiği noktadadır.

¹³⁰ The turn (dönüş).

¹³¹ 'Kehre' ye özel bir anlam atfeden yorumlardan biri için şu esere bakılabilir: Richardson, William, J., *Heidegger: Through Phenomenology to Thought*, 2003, 4. Basım, The Bronx: Fordham University Press.

¹³² Inwood, Michael, *A Heidegger Dictionary*, s.: 8.

¹³³ Kehre' ye özel bir atıfta bulunmanın temelde bir abartı olduğu ve Heidegger felsefesinde böyle bir özel durumun olmadığına dair bir yorum için şu esere bakılabilir: Wrathall, Mark, *Heidegger and Unconcealment: Truth, Language, and History*, 2011, Cambridge University Press.

¹³⁴ Türkçe çevirisi bulunmayan bu eser için şu İngilizce çevirisi gerektiğinde kullanılacaktır: Heidegger, Martin, *Contributions to Philosophy (From Enowing)*, Çev.: Emad, Parvis & Maly, Kenneth, 1999, Indiana University Press.

¹³⁵ Aslında tam doğru çevirisi şu şekildedir: '**Düşünme Neye Denir?**' Bu eser, Sonbahar Akademik dönemi on (10) tane ders + son ders hariç her ders sonunda dersler arası geçişi sağlayacak dokuz (9) özet ve İlkbahar Akademik dönemi on-bir (11) tane ders + son ders hariç her ders sonunda dersler arası geçişi sağlayacak on (10) özet olmak üzere toplam yirmi-bir (21) ders + on-dokuz (19) özetten oluşur. Bu eserin Türkçe' de en derli toplu çevrilmiş hâlinde, sadece Sonbahar Akademik döneminin dokuz (9) özeti olmadan çevrilmiş on (10) dersi bulunur. Bu çeviri için şuraya bakılabilir: Heidegger, Martin, *Düşünmek Ne Demektir?*, Çev.: Şentürk, Rıdvan, 2009, 1. Basım, İstanbul, Paradigma Yayınları.

Heidegger bu dersler serisine (**‘Was Heisst Denken?’**) (**Düşünme Neye Denir?**) başlığını vermeyi uygun görmüştür, her ne kadar dersler incelenirken de fark edileceği gibi, bazı derslerinde Heidegger düşünme konusundan uzaklaşıp başka şeylere odaklansa da. Bu anlamda söylenebilir ki, Heidegger’ in ‘düşünme’ nin ne olduğuna dair sorgulaması, aslında sadece düşünmeye dair değil ama çok daha geniş bir sorgulamaya işaret eder. Bu, bir bakıma hâlâ varlığa dair bir sorgulamadır:

“Heidegger için düşünme, şeylerin doğasından, Varlığın kendisinden çıkan bir çağrıya bizim tarafımızdan verilen bir karşılıktır....Düşünme, onu düşünen tarafından olduğu kadar düşünülecek olan şey tarafından da belirlenir. O sadece insanın Varlığa alırlığını içermez ama aynı zamanda Varlığın insana alırlığını da içerir. Tarih ve verili bir çağdaki insanın durumu, çoğu kez gerçekliğin doğasının üstünü örter ve Varlığın mesajının alınmasını imkânsız kılar.”¹³⁶

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, Heidegger için ‘düşünme’ yi sadece insanın ya da herhangi bir canlının ‘yetişi’ olarak ele alma, düşünme’ nin asıl olarak ne olduğunun gözden kaçırılmasına sebep olacaktır. Düşünme’ nin varlık ile ilişkisi eğer düşünmeye dair bir sorgulamada araştırılan şey olmayacaksa, o zaman düşünmenin ne olduğunun sorulması özsel olarak eksik kalacaktır.

Heidegger’ in bu dersler serisinde düşünme’ ye dair sorgulaması hakkında önceden belirtilecek bir diğer şey de, Heidegger’ in Grek düşünmesine, özellikle Sokrates öncesi düşünme’ ye dair pozitif eğiliminin bu dersler serisinde de açıkça görülmesidir:

“Heidegger’in Grek düşüncesinin temeli üzerine yapmayı dilediği ilerleme, Varlığın doğası hakkında tam ve titiz bir şekilde olmasına rağmen, kavramsal ve sistematik olmayarak düşünmeyi öğrenmektir. Bunu yaparak o, Varlık ve insanı ayırmayı içeren subjektiflikten, subje ve obje olarak, kaçınmayı umar...Sadece gerçekten düşünülecek olanın ne olduğu içine daldığımız zaman, ne kadar basmakalıp söz olursa olsun herhangi bir şeyin doğasını hakiki şekilde açığa çıkarabiliriz ve sadece o zaman onu bizim için olduğu şekilde kavramanın alışılmış olan yollarından kaçınabiliriz...”¹³⁷

Bu anlamda söylenebilir ki, Heidegger için düşünme’ nin ne olduğunun sorgulaması, hem Sokrates öncesi Grek düşünmesinin şiirselliğini, hem de

¹³⁶ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: xxii. Heidegger’ in bu eserindeki iki dersin Türkçe tercümesi ayrıca şurada da bulunur: Aydoğan, Ahmet (Çev.), *Düşüncenin Çağrısı*, 2008, 1. Basım, İstanbul, Say Yayınları, ‘Düşünmek Ne Demektir?’, s.: 45-68 ve ‘Düşünmeye Çağırın Nedir?’, s.: 69-80.

¹³⁷ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: xxv.

Heidegger' in özellikle son dönemlerinde eserlerinde önemli yer tutmaya başlayan bir tür mistisizmi içerir.¹³⁸ Heidegger için, düşünmeyi kavramsal ve sistematik olmadan, özgür bir biçimde, sanki Varlığı sadece görüyormuş ya da duyuyormuş gibi gerçekleştirmek, özel bir anlama sahiptir. Ancak burada bir yanlış anlaşılmanın önüne geçilmelidir. Heidegger, özellikle, düşünmenin bu özsel anlamının, düşünmenin geleneksel anlamından hiçbir üstünlüğü olduğunu savunmaz. O, düşünmenin bu özel anlamının, modern dönemlerde bilimlerin sağladığı gibi bilgi sağladığını, pratik bir bilgelik kazandırdığını ya da herhangi bir kozmik bulmacayı çözdürdüğünü asla iddia etmez. Onun için düşünmenin burada sorgulanan özsel anlamı, şiirsel ve felsefi olmasıyla birlikte geleneksel düşünme kavramı ile kıyaslandığında işe yaramaz ya da boş gözükebilir, ancak yine de kendi önemine ve varlıkla yakın ilgisine sahiptir.¹³⁹

Bu dersler serisine giriş yapmadan önce bahsedilmesi gereken son şey ise, Heidegger için düşünme' nin bu derslerde ulaşılmaya çalışılan özel anlamının 'sorgulama' ile doğrudan olan ilişkisidir. Heidegger için düşünme, Varlığa dair özsel biçimde bir tür sorgulamadır.¹⁴⁰ Heidegger, *Varlık ve Zaman*' da, ve daha birçok eserinde, geleneksel felsefeye varlığın anlamının sorgulanmasının yanlış yapıldığına ya da unutulduğuna dair eşleştirmelerini getirdiği gibi, aslında bu derslerin de arkasında buna benzer bir eleştiri yatar. Heidegger, modern dönemde insanlığın genel karakterinin, onun düşünmeye karşı kapalılığı, ya da düşünmemesi olduğunu söyler. Heidegger' in bu eleştirisini en açık şekilde dile getirdiği yer, onunla yapılan şu röportaj içindedir:

'Bu sadece insana önümüzdeki 300 sene içinde bir şey olmasını bekleme meselesi değildir ama gelecek olan zamanı (kehanet-vari bildirimler olmaksızın) önceden düşünme, şimdiki çağın temel özelliklerinin duruş noktasından düşünme meselesidir, ki günümüz çağı etraflı bir şekilde neredeyse çok az düşünülmüştür. Düşünme, bir durgunluk değildir ama aksine kendi içinde dünya-görevi (Welt-geschick) ile diyalogta olan bir eylemdir. Bana öyle geliyor ki teori ve pratik arasındaki metafizikten doğan ayırım ve bu ikisi arasındaki herhangi bir geçiş temsili, benim 'düşünme'

¹³⁸ Bahsi geçen mistisizm, özellikle Uzak Doğu temelli bir mistisizm, gerçekten de Heidegger' in geç dönem eserlerinde kendini gösterir. Bu mistisizmin en açık şekilde görüldüğü yer olarak şu esere bakılabilir: Heidegger, Martin, *On the Way to Language*, Çev.: Hertz, Peter D., 1982, 1. Basım, New York, Harper & Row Publishers, s.: 1-54.

¹³⁹ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: xxi.

¹⁴⁰ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: xxiii-xxiv.

den anladığım şeye dair bir iç görüşün yolunu tikiyor. Belki de burada 1954 senesinde What Is Called Thinking? başlığıyla ortaya çıkan derslerime bir gönderme yapabilirim. Belki de, bütün basılmış eserlerimin arasından bunun en az okunan olması da çağımızın bir işaretidir.’’¹⁴¹

Heidegger, modern dönemde insanlık ve düşünme arasındaki bu ilişkinin gün ve gün ilişkisizliğe doğru gidişine dair eleştirisini aslında dolaylı yoldan birçok yerde dile getirir. O, işte tam bu eleştiriye kendi sorgulamasının merkezine alarak ‘düşünmek ne demektir?’ sorusunu sormaya başlar. Heidegger için, daha önceki sorgulamalarında da olduğu gibi, bu sorunun kesin bir cevabı yoktur. Zaten kendisi de böyle bir cevap verme iddiası taşımaz. Ancak bu iddiasızlık ile o, aslında bir başka eleştiri daha getirir geleneksel felsefeye. Bu eleştiri, düşünmenin ne olduğunun cevabını verdiğini iddia eden düşünürler ve filozoflara yöneliktir.¹⁴² Heidegger, bu kişiler ister aklın, kavrama yetisinin işleyişini açıklama üzerinden düşünmenin yapısını ortaya koyduğunu söyleyen Kant olsun, ya da insan aklının en temel yapısı olan mantığı araştırıp açıklayan Hegel olsun, Heidegger için bu ve bunun gibi dolaylı bir yoldan bile düşünmenin ne olduğunu açıkladığını iddia eden filozoflar, düşünmenin asıl anlamına dair sorgulamayı yapmakta eksik kalmışlardır. Heidegger bu durumu en açık şekilde şöyle ifade eder: ‘*Düşünce-uyandırıcı çağımızda en çok düşünce-uyandırıcı olan şey, hâlâ düşünmüyor olmamızdır.*’¹⁴³

Heidegger’ in (**Was Heisst Denken?**) (**Düşünme Neye Denir?**) dersler serisine kısa bir giriş yapıldığına göre, artık bu dersler ayrıntılı bir şekilde incelenebilir. Burada her bir ders teker teker ele alınmayacak olup, bu dersler serisi, temelde Heidegger’ in düşünme’ yi ilişki içinde görüp hakkında konuştuğu ögeler üzerinden incelenecektir. Bunun en büyük sebebi, Heidegger’ in bu dersler serisi boyunca, birçok kez, düşünme ile dolaylı olarak ilgili olsa da, düşünme ögesine dair sorgulamasından uzaklaşmasıdır. Bu uzaklaşma, elbet ki bahsi edilen dersler serisi

¹⁴¹ Heidegger, Martin, *Philosophical and Political Writings*, Düz.: Stassen, Manfred, 2003, Continuum International Publishing Group Inc., ‘*Only a God Can Save Us: Der Spiegel’s Interview*’, s.: 42. Alıntılanan röportajın Türkçe çevirisi için şuraya bakılabilir: Ilgaz, Turhan (Çev.), *Profesör Heidegger, 1933’ te Neler Oldu?: Der Spiegel’ in Heidegger’ le Tarihi Söyleşisi*, 1993, 1. Basım, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

¹⁴² Hühnerfeld, Paul, *Heidegger: Bir Filozof, Bir Alman*, Çev.: Özlem, Doğan, 2002, 1. Basım, İstanbul, Paradigma Yayınları, s.: 13-14.

¹⁴³ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 6.

içinde bir uzaklaşma değildir, ancak bu tez çalışması söz konusu olduğunda, bu derslerin bu kısımlarının buraya aktarılması yersiz olacaktır.

B. Heidegger’ in ‘Düşünme’ nin Ne Olduğuna Dair Sorgulaması

Heidegger, derslerine bir teklifle başlar: “*Biz kendimiz düşünmeye çalıştığımız zaman, düşünmenin ne anlama geldiğini öğreniriz.*”¹⁴⁴ İlk bakışta sıradan bir cümle gibi dursa da, dersin ilerleyen kısımlarında, bunun sadece basit bir cümle olmadığı anlaşılır. Heidegger burada, kendisinin ‘düşünme’ yi nasıl anladığına dair ilk ipucuyu verir. Düşünme, Heidegger için, her bir bireyin kendi başına anlamına ulaşabileceği bir şeydir. Bu anlamda Heidegger, Hiç kimse için, düşünmenin ne olduğun ya da düşünmenin anlamının, bir başkasının düşünme hakkında yazdığı ya da söylediği olamayacağına işaret eder. Düşünmenin anlamına giden yol, her bir kişi için farklıdır ve her bir kişi sadece kendisine ait olan o yolu katetmek zorundadır, eğer düşünmenin anlamına ulaşmak istiyorsa. Ancak tabi ki, bu yolun sonuna ulaşılabilmesi ya da bu yolun bir sonu olup olmadığı kesin değildir.¹⁴⁵ Bu anlamda söylenebilir ki, Heidegger, bu dersler serisini verirken, her ne kadar düşünme’ ye dair sorgulamasını, bir felsefe profesörünün olması gerektiği kadar evrensel ve hemen hemen herkes için geçerli olacak şekilde yapsa da, bu dersler serisinde düşünme’ ye dair sorgulaması, Heidegger’ e özel ve aittir. O, temelde kendi düşünme anlayışını ortaya koymaya ve kovalamaya çalışır.

Heidegger’ in bu dersler serisi içinde düşünme’ yi yakından ilişki içinde gördüğü öğelerden ilki ‘hafıza’ dır. Bu anlamda, burada ilk olarak Heidegger için ‘düşünme - hafıza’ ilişkisinin nasıl olduğu analiz edilecektir.

1. Düşünme - Hafıza İlişkisi

Heidegger ilk dersinde ve sonraki birkaç derste de ‘düşünme ve hafıza’ arasındaki ilişkinin üzerinde durur. O, bu ilişkinin neden özsel ve önemli olduğunu şu şekilde açıklar:

¹⁴⁴ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 3.

¹⁴⁵ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 3.

‘‘İnsan, düşünmeyi yapabilme olanağına sahip olduğu sürece düşünebilir. Bu olanak tek başına, yine de, bizim düşünmeye yetili olduğumuzun garantisini vermez. Çünkü biz sadece yapmaya eğilimli olduğumuz şeyleri yapmaya yetiliyizdir. Ve yine, biz gerçekten sadece, bize eğilim gösterene, bizi özsel varlığımızda tutan bekçi olarak bizim özsel varlığımıza çağrıda bulunarak özsel varlığımıza eğilim gösteren bir şeye eğilim gösteririz. Bizi özsel doğamızda tutan, bizi o kadar uzun süredir tutuyordur ki, her nasılsa, sanki biz, bizi tutana tutunuyormuşuz gibidir. Ve biz, hafızamızdan çıkıp gitmesine izin vermeyerek ona tutunuyoruzdur. Hafıza, düşüncenin bir araya toplanmasıdır. Ne düşüncesinin?’’¹⁴⁶

Heidegger için, düşünme ve hafıza arasındaki ilişki, geleneksel olarak anlaşıldığı gibi sadece hafızanın sadece bir depolama işlevi olan bir öge olarak görülmesini içermez. Heidegger için, hafıza, varlığın düşünme ile ilişkisi içinde, bize tutulana, yani bizim üzerimizdeki varlığa, düşünmenin tutunmasıdır.¹⁴⁷ Heidegger, burada düşünme’ nin geleneksel felsefe içinde anlaşıldığı anlamıyla eksik olduğuna, bilimin düşünmediğine dair eleştirileri ile birlikte¹⁴⁸ hafıza ve düşünme arasındaki özsel ilişkiyi, ‘**insanın bir işaret olarak olması**’ ve ‘**düşünülecek-olan-şey**’¹⁴⁹ öğeleri üzerinden pekiştirmeye çalışır. Heidegger’ in felsefi sorgulamasının, burada ağır bir şiirsel dil üzerinden gerçekleştiğinin anımsatılması gerekir. Bu anlamda Heidegger için, onun felsefi sorgulamasının **temelde, asli olarak** mantıksal ve rasyonel bir tutum içinde gerçekleşmiyor olması, onun felsefi sorgulamasına dair negatif bir özellik değildir. Aksine Heidegger, bu rasyonel ve mantıksal olmaya ‘takılmadığında’ düşünmenin özsel anlamına daha da yaklaşabileceğini imâ eder.¹⁵⁰

Heidegger, ‘düşünülecek-olan-şey’ ve ‘insanın bir işaret olması’ nı, düşünem ve hafıza arasındaki özel ilişkinin doğasını açıklamak için kullanır. O, şunları söyler:

‘‘Şöyle dedik: insan hala düşünmüyor ve bu, hakkında düşünülmesi gereken şey ondan yüz çevirdiği içindir...Hakkında düşünülmüş olması gereken, insandan yüz çevirmiştir. Ondan kendini geri çekmiştir...Bizden geri çekilen şey, kendi geri çekmesiyle birlikte bizi de sürükler, o an bunun farkına varsak da varmasak da...İnsan o yöne doğru sürükleniyor olduğu kadar, kendini geri çekene doğru işaret de ediyordur. O yöne işaret eder iken, insan, ibre olur. İnsan burada ilk olarak sadece insan değil, ama aynı zamanda ara sıra işaret

¹⁴⁶ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 3.

¹⁴⁷ Metnin İngilizce tercümesine alınmamış ancak Almanca orijinal eserde buradaki durumu açıklayan şu kısım burada aktarılabilir: ‘‘*Tutmak, asıl olarak, çayırda otlamasına izin vererek, koruyucu bir şekilde göz kulak olmaktır.*’’

¹⁴⁸ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 6-8.

¹⁴⁹ ‘what is to be thought’

¹⁵⁰ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 7.

eden birisi midir? Hayır: kendini geri çekenin içine sürüklenmiş olmasıyla ona doğru sürüklenmesi ve böylece geri çekilme içine doğru işaret etmesiyle, insan ilk önce insan olandır. Onun özsel doğası bu tür bir ibre olması içinde yatar. Kendi içinde, kendi özsel doğası ile işaret eden bir şeye, biz işaret diyoruz. Geri çekilene doğru sürüklenirken, insan bir işarettir...’’¹⁵¹

Heidegger bu noktadan sonra, özellikle insanın bir işaret olması¹⁵² üzerinden, Hölderlin’ in bir şiirinin taslağı üzerinden ‘hafıza’ ile insan arasındaki bağı inceler. Hölderlin şöyle yazmıştır: ‘*Biz okunmayan bir işaretiz / Hiç acı hissetmeyiz, neredeyse kaybettik / dilimizi yabancı diyarlarda*’’¹⁵³ Heidegger, bu şiirin taslağındaki olası başlıklarından birinin ‘Mnemosyne’ olması üzerinden, dinleyicilerinin dikkatini insanın bu işaret olmasının, hafıza ile doğrudan ilişkili olduğuna çeker. Zira ‘Mnemosyne’, ‘hafıza’ kelimesinin Latince karşılığı olan ‘memor’ kelimesinin de kökeni olan tanrıçanın adıdır. Heidegger, Grek düşüncesi içinde drama, müzik, dans ve şiirin, bu tanrıçanın rahmi olduğunu hatırlatır. Bu anlamda, Grek düşüncesiyle paralel olarak, ‘hafıza’ sadece geçmişte olmuş olan bir fikri ya da görüntüyü temsil edici bir şekilde depolayan bir yapıyı değil ama çok daha canlı ve düşünme ile iç içe olan bir şeyi isimlendirir. Heidegger için Mnemosyne, ‘hafıza’ nın düşünme olan ilişkisinin özsel yapısı, ***hafızanın bir geriye doğru düşünme*** olmasında yatar.¹⁵⁴ Bu anlamda, Heidegger, hafıza, düşünme ve şiir arasındaki ilişkiyi biraz daha açık kılmış olur. O şöyle der:

‘‘Hafıza, ilk olarak, her yerde hakkında düşünülmüş olmayı talep eden şey hakkındaki düşüncenin toplanıp bir araya gelmesi ve bir noktaya yönelmesidir. Hafıza, hatıraların bir araya toplanmasıdır, geriye doğru düşünmedir...Hafıza, Muse’ların annesi,- hakkında düşünülmüş olunması gerekeni geri düşünmek, şiirin temeli ve kaynağıdır. Bu yüzden şiir, zamanlar içinde, kaynağa doğru, düşünmeye doğru, geri düşünme olarak, hatıra olarak akan sudur. Tabi ki, mantığın bize düşünmenin ne olduğu ile ilgili bilgi verdiği görüşünü taşıdığımız sürece, biz asla hatıranın, geri düşünmenin üzerine ne kadar çok şiirin yattığını düşünmeye asla yetili olamayız. Şiir sadece geri düşünmeye, hatıraya adanmış düşünceden fişkirir.’’¹⁵⁵

¹⁵¹ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 8-9.

¹⁵² Az önce alıntılanan kısımda ‘**is**’, ‘**as**’ gibi kelimeler italik yazılmıştır, burada vurgulanmak istenen anlamı, bu İngilizce kelimelerin Türkçe’ de karşılıkları olan ekleri italik yazarak vermeye çalışınca anlamsız oldu, bu yüzden yukarıdaki gibi fazladan ‘**olmak**’ kelimesini kullanıp; ‘**ederken**’ **i**, ‘**eder iken**’ olarak yazıp bu vurgulamayı Türkçe’ de de ayakta tutmaya çalıştım. Ancak yine de asıl anlam Türkçe’ ye çeviri içinde kaybolmuştur.

¹⁵³ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 10.

¹⁵⁴ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 11.

¹⁵⁵ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 11.

Burada, Heidegger' in düşünme' ye bakış açısını anlamak, onun neden düşünme' yi şiir ve hafıza ile bu şekilde yorumladığını görebilmek, Heidegger' in bundan sonraki derslerinin anlaşılmasında önemli bir rol oynar. Zira eğer Heidegger' in düşünme' yi ele alış şekli idrak edilemezse, o zaman sonraki dersleri dinlemenin ya da okumanın bir anlamı yoktur. Heidegger için düşünmenin geleneksel hâli, çoğu zaman şeylerin özlerine ve asıl doğalarına ulaşmak, şeylerin özlerinin ne olduğu ve kendi doğalarında nasıl olduğunu sorgulamak konusunda yetersiz kalır. Bu anlamda Heidegger, düşünme' nin daha özsel, varlığa daha yakın, varlık ile daha ilişkin bir anlamını sorgular. Bu sorgulama sırasında da, bu tür bir düşünme ile birlikte, daha doğrusu, bu tür bir düşünmeye doğru bir şekilde, araştırmalarını ve yorumlarını yapar. Yani Heidegger için, daha önce bu bölümün ilk kısmında da belirtildiği gibi, sorgulamanın yapılmasının genel karakteri, sorgulamanın araştırdığı düşünme' nin anlamına da bir anlamda şekil verir. Eğer 'klasik ya da modern mantık' merkezli bir sorgulama ile 'düşünme' sorgulanacaksa, o zaman bu sorgulama sonunda ve boyunca araştırılan 'düşünme' bu bahsi geçen merkezin karakterinden payını alacaktır. Tıpkı eğer bu merkez, düşünme için daha özsel olan, onun varlığa yakınlığını ve şiir ile ilişkisini içeriyor olacaksa, düşünmenin böylece daha asıl anlamına ulaşılacağı ve 'düşünmek ne demektir?' sorusu, bu anlamda doğru bir şekilde sorulacağı gibi. Heidegger' in şu sözleri, onun burada bahsedilen tutumunu en açık şekilde gözler önüne serer:

''Düşünmeyi öğrenmeye çalışıyoruz. Belki düşünme de, bir kabine inşa etmek gibidir. Hangi derecede olursa olsun, bu zanaattir, bir 'el sanatıdır''. 'Zanaat' kelimesi kelimesine elimizin içineki güç ve yetenek anlamına gelir. El, kendine özgü bir şeydir. Genel görüşe göre, el bizim vücudumuzun bir parçasıdır. Ama elin özü asla, onun, fiziksel olarak kavrayabilen bir organ olmasıyla ne açıklanabilir ne de belirlenebilir. Maymunlar da kavrayabilen organlara sahiptir, ama onların elleri yoktur. El, bütün kavrayan organlardan tamamen farklıdır –patiler, pençeler, yılanın zehirli dişleri –bir öz uçurumu ile farklıdır. Sadece konuşabilen, yani, düşünebilen bir varlık, ellere sahip olabilir ve el sanatının işlerini başarmakta becerili olabilir.'''¹⁵⁶

Görüldüğü üzere, Heidegger için şeylerin asıl anlamlarına ve kendi doğalarında asıl olarak ne olduklarına dair düşünebilmek, bu şeyler hakkında sadece fiziksel algılar ya da bilimsel deneyler sonucu oluşan bilgiler ve bu bilgilerin elde edilmesinde

¹⁵⁶ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 16.

kullanılan rasyonel ve mantıksal düşünme süreçleri ile mümkün değildir.¹⁵⁷ O, burada çok daha özsel bir şeyi, kendisini hermeneutik içinde açan bir tür temel ontolojiye dair olan bir tür düşünmeyi ön planda tutar. Kendisinin varlığın içine salıverilmesine izin veren bir tür düşünmeyi. Heidegger şöyle der:

“Düşünme, sadece ondan bazı etkiler ortaya çıktığı ya da o bir şeye uygulandığı için bir eylem olmaz. Düşünme, kendisi düşündüğü sürece eyler. Bu türden bir eylem herhalde eylemlerin en basiti ama aynı anda en yükseğidir de, Varlığın insanla ilişkisi ile ilgili olduğu için. Ama bütün çalışma ya da etkileme, Varlık içinde yatar ve varolanlara doğru yönelmiştir. Düşünme, tam tersine, Varlığın hakikâtini söyleyebilmek için kendisine Varlık tarafından sahip çıkılmasına izin verir. Düşünme, bu izin-verme’yi başarır.”¹⁵⁸

Heidegger, ilk derste ‘hafıza’ ve düşünme arasındaki ilişkiyi incelerken, düşünme ve şiir arasındaki özsel ilişkiye de işaret etmişti. Buna paralel olarak da o, bir sonraki dersinde, düşünme’ nin yakından ilişkili olduğu öğelerden biri olarak ‘şiiri’ alır ve inceler. Burada da, şimdi Heidegger’ in şiire, düşünme ve şiir arasındaki ilişkiye dair analizleri incelenecektir.

2. Düşünme - Şiir İlişkisi

Heidegger, düşünme ve şiir arasındaki ilişkinin insana, özellikle modern dönemdeki bir insana pek de açık ve erişilebilir olmadığını düşünür. O şöyle der:

“Düşünmenin ne diye çağrıldığını ve düşünmeye çağırmanın ne olduğunu bilmediğimiz ve bu yüzden de şiirin ne olduğu hakkında düşünemediğimiz sürece, düşünce ve şiir arasında sıkça adlandırılan ilişki hakkında düşünmeye nasıl yetili olabiliriz ki? Biz modern insanlar muhtemelen Greklerin kendi yüce şiirini, sanat eserlerini nasıl düşüncelilikle deneyimlediklerine dair en ufak bir fikre sahip değiliz –hayır, deneyimlemelerine dair değil, onların ışıldayan meydana-çıkmalarının huzurunda bulunması içinde, kendilerinin orada durmasına izin vermelerine dair.”¹⁵⁹

Görüldüğü üzere, Heidegger düşünme ve şiir arasındaki ilişki konusunda da, tıpkı onların Varlık’ ın anlamına dair sorgulamalarında olduğu gibi, Antik Yunan dünyasının düşünme şekline pozitif bir eğilime sahiptir. Zaten Heidegger’ in şiirlerini

¹⁵⁷ Heidegger bu eleştirisini birçok yerde dile getiriyor olsa da, şurada çok açık ve ayrıntılı bir şekilde görülebilir: Heidegger, Martin, *What is a Thing?*, Çev.: Barton, W. B., Jr. & Deutsch, Vera, 1967, Gateway Editions Ltd., özellikle s.: 1-24 arası.

¹⁵⁸ Heidegger, Martin, *Basic Writings*, Düz.: Krell, David Farrell, 1977, Harper & Row Publishers Inc., ‘*Letter On Humanism*’, s.: 193-194.

¹⁵⁹ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 19.

yorumladığı şairler arasında belki de en çok ismini andığının Hölderlin olmasının temel sebebi de Hölderlin' in de Antik Yunan dünyasının mistisizmine, paganlığına ve bu dünyanın doğayı olduğu gibi, üstünde hâkimiyet kurulacak bir şeymiş gibi değil ama büyülü ve kendi başına canlı bir şekilde görmesine duyduğu hayranlık ve bu hayranlık üzerinden o eski dünyayı kendi şiirlerinde de yaşatmasıdır. Heidegger için Hölderlin' in şiirlerine yorumlama, sadece bir şiir yorumlama değil ancak, Antik Yunan' ın o artık çok geride kalmış dünyasına ve düşünmesine açılmış bir kapı aralığından bakmaktır.¹⁶⁰ Heidegger, Hölderlin' in bu anlamda düşünme ve şiir arasındaki ilişkinin özelliğini kavrayabildiğini söyler:

“Şiirsel olarak ifade edilen ve düşüncede ifade edilen, asla özdeş değildir; ancak onların aynı oldukları zamanlar vardır –bu zamanlar, şiir ve düşünmeyi ayıran derin kanyonun açık ve kati bir çatlak olduğu zamanlardır. Bu, şiir yüce ve düşünme derin olduğu zaman meydana gelebilir. Adı verilen şiirin iki kıtasından da kavradığımız gibi, Hölderlin meseleyi iyi anlamıştı...”¹⁶¹

Bu anlamda, Heidegger düşünme ile şiir arasındaki, Platon' dan önceki dönemde bile neredeyse unutulmuş olan bu özsel ilişkiyi tekrar canlandıracaktır. Düşünmenin ne olduğuna dair sorgulamanın içine o, düşünme ve şiir arasındaki özsel ilişkiyi gözler önüne sermeyi de katar. Bu katma biraz zorunludur, zira bu ilişkinin doğası ortaya koyulmadan, ya da sorgulama bu ilişkinin açığa çıkarılmasını içermeden, düşünmenin anlamına ulaşmaya çalışmak Heidegger için, geleneksel felsefenin diğer düşünürlerinin düştüğü hataya düşmek demektir.

Heidegger' in burada düşünme ve şiirin arasındaki ilişkinin özsel olduğunun üzerinde durmasının sebeplerinden bir ide, düşünmenin ne olduğuna, düşünme hakkında kavramsal bir tanım vererek ulaşılamayacağını savunmasıdır:

“Örneğin, yüzme üzerine bir inceleme okuyarak, yüzmenin ‘ne demek’ olduğunu ya da yüzmenin ‘neyi çağırdığını’ asla öğrenemeyiz. Sadece nehre atlamak, bize yüzmenin ne demek olduğunu söyler. ‘Düşünme ne diye çağrılır?’ sorusu; asla düşünme kavramının bir tanımını sunarak ve sonra özenle bu tanımın içinde neyin içerildiği açıklanarak cevaplanamaz. Buna paralel olarak, düşünmenin ne olduğu hakkında düşünmemeliyiz. Düşünmeyi kendi nesnesi yapmakta olan bu düşünümün dışında kalmalıyız.”¹⁶²

¹⁶⁰ Heidegger, Martin, *Elucidations of Hölderlin's Poetry*, Çev.: Hoeller, Keith, 2000, New York, Humanity Books, s.: 9-13.

¹⁶¹ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 20.

¹⁶² Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 21.

Görüldüğü üzere, Heidegger düşünmenin ne olduğuna dair sorgulamasında, düşünmeyi sadece zihinsel bir aktivite olarak ele almaz. Onun için düşünme, insanın, Varlığa dair en özsel eylemidir. Düşünme, kendi asıl anlamında gerçekleştiği süreç insan ve Varlık arasındaki mesafe azalır. İnsan Dasein'laşır.¹⁶³ Düşünme, kendisini şiir ile arasındaki o eski, unutulmuş ilişkiye açtığı anda, varlığın anlamına dair sorgulama da ait olduğu yola girer. Zira Heidegger için varlığın anlamına dair sorgulama, **Varlık ve Zaman**' in içinde biraz da bu yüzden başarısız olmuştur.¹⁶⁴ Eğer Heidegger' in felsefi sorgulamalarında bir kehre dönemi olduysa, yani onun felsefi sorgulamalarının dili ve yapısı fark edilecek bir değişime uğradıysa, bu değişime uğramanın sebebi büyük ihtimalle Heidegger' in bu işaret ettiği başarısızlıktır.

Heidegger, çoğu felsefi sorgulamasında olduğu gibi, bu derste de bir sonuca ya da cevaba ulaşmaz. O, düşünme ve şiir arasındaki özsel ilişkiye sadece işaret edip geçer. Bu ilişkiyi daha fazla irdelemez. Ancak bu daha fazla irdelememeyi bu ilişkinin tamamen bırakılması gibi algılamamak gerekir. Heidegger bundan sonraki derslerde, bu ilişki üzerine yoğunlaşmasa da, onun devam eden sorgulamasındaki her bir sonraki adım, bu ilişkiyle de dolaylı yoldan alakalıdır. Tıpkı Heidegger' in konusu ne olursa olsun her sorgulamasının aynı zamanda Varlık' a dair bir sorgulama olması gibi,¹⁶⁵ düşünme' yi uzaktan ya da yakından araştıran her sorgulama aynı zamanda düşünme ve şiir arasındaki ilişkinin özelliğine de dair bir sorgulamadır.

Heidegger, özellikle ikinci dersten sonra, birkaç ders düşünmenin ne olduğuna dair sorgulamasına felsefe tarihi içinden farklı noktalar, kişiler ve konular seçerek devam eder. Bu dersler içinde, her ne kadar doğrudan düşünmenin onun kastettiği özsel anlamına yoğunlaşmış bir ilerleme söz konusu olmasa da, o, felsefe tarihi içinde düşünme ile alakalı olan görüşleri eleştirerek kastettiği özsel anlamın ne olmadığına işaret eder ve dolaylı yoldan da olsa kendi düşünme anlayışını açık kılmaya devam eder. Bu anlamda, şimdi Heidegger getirdiği bu eleştirileri bir arada

¹⁶³ White, Carol J., *Time and Death: Heidegger's Analysis of Finitude*, Düz.: Ralkowski, Mark, 2005, Ashgate Publishing Limited, s.: 1-18.

¹⁶⁴ Heidegger, Martin, *Basic Writings*, 'Letter On Humanism', s.: 207-208.

¹⁶⁵ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 79.

okumaya çalışmak, onun düşünme' den anladığı şeyin daha da belirginleşmesinde yardımcı olacaktır.

3. Geleneksel 'Düşünme' Kavramına İlişkin Eleştiriler

Heidegger, ilerleyen derslerinde, özellikle modern dönemde insan ve düşünme arasındaki ilişkinin nasıl bir tür bozulmaya uğradığı üzerinde durur. Düşünmenin, uzun bir süredir bir şeylere indirgenmesi, düşünmenin asıl anlamının kaybolmasına sebep olmuştur. O, bu indirgemeden uzak durma hakkında şöyle der:

‘‘Düşünme, kendi ışığına kendi başına getirilen bu enigmatik özelliğe sahiptir –sadece ve sadece eğer düşünme ise, ve ratio hakkındaki mantıksal akıl yürütmede ısrar etmekten uzak duran düşünme olduğu sürece.’’¹⁶⁶

Görüldüğü üzere, Heidegger' in 'düşünme' ye dair getirdiği eleştirilerden ilki, düşünme ile ratio' nun, yani genel olarak rasyonelliğin, sanki ayrılmaz ve bir şeymiş gibi görülmesidir. Heidegger' in Platon ve Aristoteles' ten sonra gelişen felsefe tarihine ve moderniteye en temel eleştirilerinden biri olan bu söylem¹⁶⁷ bu dersler serisinde de birçok yerde dinleyicinin ve okuyucunun karşısına çıkar.

Heidegger, bu eleştirisini desteklemek için Nietzsche' nin '**çorak ülke büyüyor, vay haline içinde çorak ülkeler saklayanın**' sözünü kullanır. Nietzsche' nin kendi döneminde insanlığın ve özellikle Batı toplumunun durumuna getirdiği bu eleştiriye, Heidegger, düşünme' nin anlamının git gide kaybolması açısından yorumlayarak kendi eleştirisi içine katar.¹⁶⁸ Heidegger için, Nietzsche' nin bu eleştirisinin yöneldiği sorunun temelinde, insanın düşünmenin asıl anlamından gitgide uzaklaşıp, onu ratio ile bir görmesinde yatar. Düşünme ile ratio arasındaki ilişkinin sanki düşünmenin özsel anlamına sahipmiş ya da bu ilişki üzerinden bu özsel anlama ulaşılabilirmiş gibi düşünülmesi, Heidegger için hem felsefe tarihinin hem de kendi döneminin en büyük sorunlarından biridir.

Heidegger' in düşünme ile alakalı olarak getirdiği bir diğer eleştiri de bilimlere dairdir. Özellikle modern dönemde bilimlerin ve bu bilimlerin düşünme

¹⁶⁶ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 28.

¹⁶⁷ Krell, David Farrell, *Intimations of Mortality: Time, Truth, and Finitude in Heidegger's Thinking of Being*, 1986, The Pennsylvania State University Press, s.: 115.

¹⁶⁸ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 29-31.

yöntemlerinin, düşünmenin üstün bir hâli olarak görülmesi, Heidegger için düşünme'nin asıl anlamına dair bir sorgulama yapmanın önünde durmaktadır. Bu durumla ilgili olarak o şöyle der:

“Örneğin, tarihsel bilim, bir dönemi mümkün olan her açıdan derinlemesine araştırabilir, ama yine de tarihin ne olduğunu asla araştırmış olmaz. Bunu bilimsel olarak yapamaz yani. Tarih yoluyla, insan tarihin ne olduğunu asla bulamayacaktır; tıpkı matematikçinin matematik yoluyla – kendi bilimi yoluyla, yani nihai olarak matematiksel formül yoluyla – matematiği gösteremeyeceği gibi. Bazı alanların özü –tarih, sanat, şiir, dil, doğa, insan, Tanrı gibi– bilimler için ulaşılamaz kalmaktadır...Benim isimlendirmiş olduğum alanların özü,düşünme' yi ilgilendirir. Bilimler sıfatıyla (qua) bilimler bu ilgilenmeye ulaşamadıkları için, şu söylenmelidir ki, bilimler düşünmüyordur.”¹⁶⁹

Alıntıdan da açıkça görüleceği gibi, Heidegger için bilimlerin kendi alanlarında ilerlemek ve bilgi üretmek için kullandığı yöntem, her ne kadar her bir alanın kendi içinde işe yarar olsa da, düşünmenin asıl anlamı ile kıyaslandığında, düşünmenin asıl anlamının ulaşabileceği yerlere ulaşmak konusunda işe yaramazdır. Ancak bu, düşünmenin bu asıl anlamının, bilimlerin yöntemlerindeki düşünme' den daha üstün olduğu anlamına gelmez. Heidegger özellikle böyle hiyerarşik bir yapı oluşmamasına özen gösterir. Bilimlerin yöntemlerinin kendine özgü olduğu yerler vardır ve düşünmenin asıl anlamının kendine özgü olduğu yerler. Bunlar arasında bir 'daha üstün daha aşağı' yapısı kurulmasının Heidegger karşısındadır.¹⁷⁰

Daha önce de belirtildiği gibi, Heidegger için kendini doğru yorumlama¹⁷¹ içinde açan temel ontolojik yöntem, fenomenolojiye dair olarak dil içinde önemsiz gibi gözükse de aslında önemli noktalara işaret eder. Örneğin gece yarısında 'güneş hâla doğmadı' demek ile şafağın sökmesine az bir vakit kala 'güneş hâlâ doğmadı' demek içinde bulunan 'hâlâ doğmadı' Heidegger için iki farklı şeydir ve bunların iki farklı şey olmaları bilimsel olarak işaret edilemez zira güneşin doğuşuna karşı bilimin gösterdiği ilgi, güneşin doğuşunun algıya dayalı olan bir yanılısama olarak kurulur.¹⁷² Heidegger bilimin şeylerle olan ilişkisini kurma şeklini, yani kendisine

¹⁶⁹ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 32-33.

¹⁷⁰ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 33-34.

¹⁷¹ Burada bahsi geçen 'yorumlama' ile kastedilen sadece 'bir şeyi düşünsel olarak ele alıp ondan anlamlar çıkarmak' değildir. Yorumlama'nın Heidegger felsefesindeki yeri için şuraya bakılabilir: Philipse, Herman, *Heidegger's Philosophy of Being: A Critical Interpretation*, 1998, Princeton University Press, s.: 45-120.

¹⁷² Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 35.

nesne olarak mekanik bir tarzda mantık ve rasyonalitenin çerçevesi içinde ele almayı, düşünmenin asıl anlamına dair sorgulama için uygun görmez. Buna bağlı olarak da o, bilimin bu ilişki kurma şekli ile paralel ilerleyen düşünürleri ve onların felsefi anlayışlarını da eleştirir.¹⁷³

Heidegger bu noktadan sonra birkaç ders boyunca Nietzsche' nin eserlerinden yardım alarak (özellikle onun üst-insan ögesi üzerinden) hem modern dönemde insanın düşünmeye ne kadar uzak kaldığına dair eleştirilerine, hem de bu durumun hatırı sayılır bir süredir böyle olduğuna ve bu uzaklaşmanın hâlâ sürüp büyüdüğüne dair görüşlerini belirtir. Bu kısımların birincil olarak bu tez çalışması için önemi yoktur zira Heidegger bu derslerde düşünmenin asıl anlamına dair yeni şeyler söylemekten daha çok, düşünmenin geleneksel olarak anlaşılan anlamlarına dair negatif eleştirilerine devam eder ki bu eleştirileri genel bir çerçeve içinde yukarıda zaten vermiş durumdayız.¹⁷⁴

Bu eleştirilerden sonra, Heidegger, 'düşünmek ne demektir?' sorusuna geri döner. Onun şimdi burada ilgilendiği şey 'bir şeye bir şey *demenin* ne anlama geldiği' dir. Bu anlamda Heidegger, bir şeye isim vermek ile onu herhangi bir şekilde 'çağırılması' arasındaki ilişki ve fark üzerinde durur. Bu ilişki ve fark, düşünme' nin asıl anlamının ne olduğunun sorgulanmasında önemli bir yere sahiptir.

4. Düşünme Açısından 'Çağırılma'

Heidegger, geleneksel olarak düşünme' nin ne olduğuna dair dolaylı yoldan getirilen görüşlere eleştirilerini belirttikten sonra, o 'düşünme ne demektir?' sorusuna geri döner. Onun için bu sorunun sorduğu tek bir soru yoktur. Bu soru, dört farklı soruyu içerir: (1) 'Düşünme' kelimesiyle belirtilen nedir? (2) Düşüncenin galip gelen teorisi, ismi mantık olan, düşünme' den ne anlıyor? (3) Düşünmeyi doğru gerçekleştirebilmek için ihtiyacımız olan ön koşullar nelerdir? (4) Bize düşünmeyi emreden şey nedir?¹⁷⁵ Heidegger için düşünmenin ne demek olduğunu sormak, aynı zamanda bu dört soruyu da sormak demektir. Bu anlamda, bu dört sorunun her biri

¹⁷³ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 39-47.

¹⁷⁴ Ancak yine de bu eleştirileri geniş kapsamlı şekilde okumak isteyenler eser içinde özellikle şu aralığa bakabilir: s.: 48-110.

¹⁷⁵ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 113-114.

üzerinde durulmadan, düşünme' nin ne demek olduğuna dair sorgulama sağlam bir şekilde yapılmış olamaz. Heidegger bu noktada 'heissen' (aramak, çağırmak) fiili ile ufak bir kelime oyunu oynayarak¹⁷⁶ soruyu bir anlamda ters çevirir ve üzerine yoğunlaşacağı anlamına döndürür. Heissen fiilinin özellikle eski kullanımında kalmış ve modern dönemde sadece belli bir kesim de hâlâ canlı olan bir anlamını Heidegger, günlük sıradan kullanımından kelime için daha özsel, üst bir noktaya koyar. Eski kullanımında kalmış olan bu anlam, 'heissen' fiilinin aslında hem ne anlama geldiğini, hem de bir şeyin bir şey olarak çağrılmasının ne demek olduğunu içinde saklar ve açıklar. Bahsi geçen 'heissen' (aramak, çağırmak) fiilinin bu şekilde okunması, aynı zamanda 'çağırma' ilişkisine de bir giriş sağlar. O, şöyle der:

"Bu soruyu işittiğimizde, talimat vermek, talep etmek, erişmeye izin vermek, yola getirmek, iletmek, yol vermek anlamında "heissen" in anlamı doğrudan dikkatimizi çekmez. Bunun yerine "heissen" fiilinin alışıldık anlamını takip ediyoruz. Çok fazla düşünmeksizin, en çok onun içinde dolaşıyoruz. "Çağırmak" (heissen) demek sadece şu veya bu ismi bahşetmek demektir. Bu anlamıyla sözcük aramızda yaygındır. Peki neden alışıldık anlamını, üstelik farkında olmaksızın, tercih ediyoruz? Galiba "heissen" sözcüğünün alışılmadık anlamının onun hâkiki anlamı olmasından ötürü: sözcüğün özünde bulunan, bu yüzden yegâne olarak kalan anlam –çünkü bütün diğerleri yerlerini onun doğal diyarından elde ederler."¹⁷⁷

Heidegger, burada "heissen" fiilinin etimolojik kökenine dönerek, onun daha özsel anlamı üzerinden 'düşünme' nin ne olduğuna yaklaşımaya çalışır. Kendi özsel anlamına açılan 'heissen' fiili üzerinden o, bir şeyi çağırmanın, onun çağrılabilir olmasıyla birlikte, onu çağrılabilir kılmak, yani bir anlamda varlığın içine getirmek demektir. Bir şeye isim vermek, onu kendi sözcüğüne çağırmak, daha doğru ifade ile onu kendi sözcüğü içinde var etmek demektir.¹⁷⁸ Heidegger, soruya bu açıdan yaklaşıncı, soru şimdi "insanın özünü düşünmenin içine çağırın, insanın özünü düşünmenin içine bırakan nedir?" hâline gelmiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Burada bahsi geçen 'heissen' (to call, aramak, çağırmak) fiili ile oynanan oyunun Türkçe içinde takip edilmesi biraz zordur. Örneğin İngilizce' de birisi kendisini tanıtırken "I'm called Sarah" (motamot tercüme ile: 'bana Sarah denir') diyebilir. Buradaki anlam "beni Sarah diye çağırırlar" şeklindedir. Bu açıdan Heidegger, "düşünme ne demektir?" sorusundaki 'çağırılma, öyle denilme' anlamını soru içinde tersten "düşünme' ye çağırın nedir?" şeklinde okur. Böylece o, hem 'heissen' fiilinin asıl anlamına yakınlaşır hem de bu yakınlaşma üzerinden, düşünme üzerine orijinal bir sorgulamanın yolunu açar.

¹⁷⁷ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 117-118.

¹⁷⁸ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 120.

¹⁷⁹ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 121.

Heidegger, bu noktadan sonra 'heissen' fiilinin bu özsel anlamı üzerinden düşünme' ye dair sorgulamasına devam etse de, bu fiile artık sorgulamasında pek değinmez. Ancak bu fiili böyle okumasından dolayı bir tür yanlış anlaşılmayı olabildiğince engellemek için, bu dersinden hemen bir sonraki derste, genel olarak 'dil' üzerine düşüncelerini belirtir. Burada o, hem neden düşünme' nin ne demek olduğuna dair sorgulamasında 'heissen' fiilini genel anlaşıldığı haliyle değil ama daha kökensel anlamında okumayı tercih ettiğini dolaylı yoldan açıklamak, hem de düşünme ve dil arasındaki ilişkiyi incelemek ister. Heidegger, kendi felsefi sorgulamasının genel karakteri olan temel ontolojiyi, yorumlama ile yakından ilişkili gördüğü için, bir sorgulamadaki 'dil' ögesi, onun için sadece bir yöntem sorunu değil ancak özsel bir öneme sahip şekilde sorgulamanın kendisiyle ilgili bir konudur. Bu yüzden ki o '*Dil, Varlığın evidir*'¹⁸⁰ der. Bu anlamda, dil ve düşünme arasındaki ilişkinin açık kılınması, hem düşünme' nin ne demek olduğunun araştırılmasında en azından mutlaka denenmesi gereken bir şeydir.

5. Düşünme Açısından 'Dil'

Heidegger, 'heissen' (to call, aramak, çağırmak) fiilinin kökensel anlamı üzerinde durduğu dersten bir sonraki derste, dil üzerine konuşur. Onun için dil' e dair doğru bir tutum sergilemek, düşünme' nin ne demek olduğuna dair sorgulamada mutlak önemlidir. Bu sorgulama boyunca, dil ile düşünme arasındaki ilişkiyi görebilmek, düşünme' nin asıl anlamına ulaşmayı amaçlayan sorgulamadan ayrı tutulamaz. Heidegger' in dil ve düşünme' ye dair ilk olarak şunu söyler:

''Düşünme' kelimesinin isim verdiği nedir? 'Düşünmek', 'düşünce', 'düşünme' kelimelerini duyarız. Söyleyişte de olduğu gibi, onlara bir anlam yükleriz. Burada akıllarımıza ilk gelen, geçici ve bulanıktır. Çoğu zaman bunu bu noktada bırakabiliriz. Bu, olağan iletişimdeki günlük konuşmanın gerektirdiğini karşılar. Bu iletişim her bir kelimenin anlamında oyalanarak vakit kaybetmek istemez. Bunun yerine, kelimeler durmadan ucuz bir şekilde etrafa saçılıp kullanılır ve bu süreçte yorulup eskir ve parçalara ayrılır. Burada tuhaf bir avantaj vardır. Yorulmuş bir dil ile, herkes herşey hakkında konuşabilir.''¹⁸¹

Heidegger, geleneksel görüş içinde düşünme ve şiirin sadece bir ifade aracı ve bu aracın içinde işlediği bir alan olarak görülmesini eleştirir. Onun için şiir ve düşünme

¹⁸⁰ Heidegger, Martin, *Basic Writings, 'Letter On Humanism'*, s.: 199.

¹⁸¹ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 127.

ve bununla paralel olarak da dilin kendisi, ne bir ifade aracı ne bu ifadelerin içinde gerçekleştirildiği alan ne de bu iki şeyin birleşmesidir:

“Dil ne sadece ifadeler alanıdır ne de sadece ifade etme araçları ya da sadece bu ikisinin birleşimi. Düşünce ve şiir, dili asla onun yardımıyla kendilerini ifade etmek için kullanmaz; ama daha çok, düşünce ve şiir bereketli olarak kendilerindedir, özsel olarak ve bu yüzden insanın ağzından doğru dilin konuştuğu son konuşmadır.”¹⁸²

Heidegger, burada “dili kullanmak” ile “dili konuşmak” arasında özsel bir ayrım olduğunu belirtir.¹⁸³ Ona göre, düşünme’ nin ne olduğuna dair herhangi bir yaklaşım, dili ‘kullanılacak bir şey’ olarak gördüğü sürece düşünme’ nin asıl anlamına dair sorgulamayı doğru yapmakta başarısız olacaktır. Bu noktada Heidegger ‘düşünme’ nin bir ‘kelime’ olarak ele alınması üzerinden ‘kelime’ üzerine birkaç belirleme yapar:

“Kelimeler terim değildir, bu yüzden de mevcut olan bir içeriği içinden çıkardığımız kovalar ve variller gibi değildir. Kelimeler, söyleme içinde bulunup kazılmış su kaynaklarıdır, bulunması ve tekrar tekrar kazılması gereken, kolaylıkla çöken su kaynakları, ama aynı zamanda tam da hiç beklenmediğinde tekrar ortaya çıkan. Eğer kaynağa tekrar tekrar gitmezsek variller ve kovalar boş kalır, ya da içerikleri bayatlar.”¹⁸⁴

Heidegger’ in kelimelere¹⁸⁵ ve dile bu özel bakış açısı, onun düşünme’ ye dair sorgulamasının da şeklini etkiler. Dile ve kelimelere, bu açıdan yaklaşmak, onu ‘düşünme’ kelimesinin kendi kökenine dikkat etmeye iter. Heidegger’ in Almanca ‘denken’ (to think, düşünmek) kelimesine dair etimolojik araştırması, bu açıdan kritik bir öneme sahiptir. Heidegger için bir kelimenin etimolojisine, kökenine inmek, o kelimenin eskiden kullanıldığı anlamlarını öğrenmekten çok daha fazlasıdır. Dili konuşma ve söyleme içinde, etimolojik olarak kökende kendini saklamış olarak bekleyen, kelimenin sadece herhangi bir eskiden kullanılan ve artık ölmüş anlamını vermez ama kelimenin asıl anlamının yattığı yere işaret eder.¹⁸⁶ Bu anlamda, şimdi Heidegger’ in derslerinde çok önem verdiği ‘Denken’ (düşünmek) kelimesine dair gerçekleştirdiği etimolojik araştırmanın burada incelenmesi uygun olacaktır.

¹⁸² Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 128.

¹⁸³ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 128.

¹⁸⁴ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 130.

¹⁸⁵ Daha geniş bir okuma için, Heidegger’ in ‘kelime’ ye dair daha yoğun bir şekilde sorgulama yaptığı şuraya bakılabilir: Heidegger, Martin, *On the Way to Language*, ‘Words’, s.: 139-156.

¹⁸⁶ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 139.

6. ‘Denken’ (Düşünmek) Kelimesinin Kökeni

‘Denken’ (to think, düşünmek) kelimesinin etimolojik olarak kökenine inmek, ‘düşünme’ nin ne demek olduğuna dair sorgulamada şimdi sıradaki adımdır. Heidegger için kelimenin kökenindeki anlamı önemlidir. O kadar önemli ki, onun için bu anlam eğer araştırılmazsa ya da önemsenmezse, düşünme’ nin ne olduğuna dair sorunun dört farklı sorulma şeklini birbirine bağlayan şey gözden kaçırılmış olur.¹⁸⁷ Burada, kelimenin etimolojik anlamı, kelimenin sadece tarihin eski, daha geride kalmış sayfalarında kullanılmış herhangi bir diğer anlamı değil ama kelimenin özsel anlamına bir kapı, aralık olanağı olarak önemlidir. Şu açıktır ki, Heidegger’ in kendi felsefesi içinde, dile ve dilin kendi özü içinde konuşulmasına verdiği değer ve önem göz önünde bulundurulduğunda, herhangi bir kelimenin etimolojik anlamının işaret ettiği şey, asla sadece linguistik ya da semantik bir anlam taşımaz ama varlığa da dair bir şeydir. Heidegger, kelimenin etimolojik kökenine dair şunları söyler:

‘‘Düşünmek’, ’düşünme’, ’düşünce’ sözcükleriyle isimlendirilen nedir? Onlar bizi söylenmiş sözcüğün hangi alanına yönlendirirler? Bir düşünce –o nerededir, nereye gider? Düşünce hafızaya gereksinim duyar, düşüncenin bir araya gelmesine. Şükür, ’düşünülene’ ve onun ’düşünce’ sine, (Eski-Yüksek Almancadaki) ’Gedanc’ a aittir. Fakat belki de ’düşünme’ sözcüğünün ’teşekkür’ (der Dank) ve ’hafıza’ (das Gedächtnis) arasındaki ses benzerliği yüzeysel ve uydurmadır. Her Halükârda bunlar ’düşünme’ sözcüğüyle tarif edilen şeyi henüz göstermezler.’’¹⁸⁸

Heidegger için, ‘düşünme’ ve ‘teşekkür etme’ (ya da en doğru tabirle, şükür içinde olma, müteşekkir olma) arasındaki bu bağ, ‘düşünme’ nin ne olduğuna dair önemli bir ipucu verir. ‘Düşünme’ yi ‘müteşekkir olma’ ve ‘hafıza’ ile paralel olarak okumak yani bu etimolojik kökenlere kulak vermek, düşünme’ nin asıl anlamına yaklaştırır. Daha önce de belirtildiği gibi, Heidegger için, bu etimolojik anlama ve ilişkilere dair yorumlama ‘düşünme’ nin asıl olarak olduğu şeye ulaşma konusunda

¹⁸⁷ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 142.

¹⁸⁸ Burada alıntılanan kısım Heidegger’ in ‘**Was Heisst Denken?**’ (Düşünmek Ne Demektir?) eserinin orijinali ile İngilizce çevirisi karşılıklı okunarak oluşturulmuştur. Almanca ve İngilizce birbirine yakın kökenlerden olduğu için, bahsedilen etimolojik kökenler de birbirine benzerdir. İngilizce çeviride ‘**düşünmek**’ (to think) kelimesinin kökeni olarak ‘**thencan**’ ve ‘**teşekkür etme**’ (to thank) kelimesinin kökeni olarak ‘**thancian**’ gösterilir. Buradaki Türkçe çeviride ise bu İngilizce kelimeleri değil ama Almanca orijinalleri alındı, özellikle ‘hafıza’ (das Gedächtnis) ile kurulan ilişkinin gösterilebilmesi için. Zira bu ilişki İngilizce ‘memory’ (hafıza) kelimesinin etimolojik olarak bağlantısı olmadığı için bu tercümeyle alınmamış. Bunun dışında İngilizce çevirisi bu bölüm için yeterli olduğundan, alıntı için şuraya bakılabilir: Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 138-139.

özel bir öneme sahiptir. Heidegger ‘düşünme’ kelimesinin etimolojik kökenindeki ‘hafıza’ ve ‘müteşekkiri olma’ anlamlarının ‘düşünme’ ile yakından bağlantılı olmasını şöyle yorumlar:

‘Fakat ‘der Gedanc’ sözü yalnızca bir insanın gönlü ya da kalbi dediğimiz ve özel doğasının derinliğini zar zor kavradığımız şey anlamına gelmez. Hem hafıza hem şükretme, Gedanc’da birbirine dolaşır ve kendi varlığına onda sahip olur. ‘Hafıza’ başlangıçta hiçbir şekilde hatırlama yetisi anlamına gelmiyordu. Söz, her düşünce dolu meditasyonda bize özel olarak konuşan şeyler üzerine sarsılmaz, yakın bir konsantrasyon anlamında bütün gönlü ifade eder. Kökensel olarak hafıza, sadakât anlamına geldiği kadar şu da demektir: Üzerine sürekli konsantre olunmuş olarak konaklama –sadece geçip gitmiş bir şey üzerine değil, ama aynı şekilde mevcut olan ve gelebilecek olan üzerine de. Geçmiş, mevcut ve gelecek olan, onun mevcudiyetinin birliğinde ortaya çıkar.’¹⁸⁹

Alıntıdan da açıkça anlaşılacağı gibi, Heidegger için düşünme, sadece zihinsel bir aktivite değildir. Düşünme burada, insanın gönlünün,¹⁹⁰ his/hal¹⁹¹ ve kalp¹⁹² karşısındaki durumuna benzer olarak ‘Gedanc’ anlamındadır. Yani düşünme, düşüncenin hafıza ve şükretme ile birlikte¹⁹³ kendisini varlığa açmasıdır¹⁹⁴ ve bütün şükretme, ilk ve son olarak, düşünmenin özel diyarına aittir.¹⁹⁵ Bununla birlikte, anımsayan insan düşünmesi olarak ‘hafıza’ nın kendi doğasını ve özü, ‘tutma’dır.¹⁹⁶ Burada ‘tutma’ ile kastedilen sadece sanki bir tür ‘depolama’ olarak ‘saklı tutma’ değil ama düşünme’ ye düşünülecek şeyi veren şey olarak düşünülecek olan şeyi himayesi altında tutmaktır.¹⁹⁷ Heidegger’ in burada ‘düşünülecek olan şey’ dediği, düşünme’ nin ‘en çok düşünce-uyandırıcı olan ile karşılaştığında, düşünme’ ye

¹⁸⁹ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking*, s.: 140.

¹⁹⁰ Das Gemüt.

¹⁹¹ Der Muot.

¹⁹² Das Herz.

¹⁹³ Aslında burada bahsi edilen ‘hafıza’, ‘şükretme’ ve ‘düşünme’ arasındaki ilişki etimolojik olarak olmasa da, Türkçe içinde de takip edilebilir. Örneğin birisi bana bir iyilik yaptığında, benim daha sonra bu iyiliği ‘unutmuyup’, bana iyilik yapan kişiye karşı ‘şükran dolu olmam’ ve bu şükranı dile getirdiğimde ya da bu iyiliği yapan kişiye bir iyilik ile geri ödeme yapıp, bana yapılan iyiliğin ‘unutulmadığını’ gösterdiğimde, bana karşıdaki ‘ne kadar düşüncelisin’ diyebilir. Burada ‘düşünceli olma’ ile ‘şükür içinde olma’ ve ‘hatırlama’ üçlüsü arasındaki ilişki çok açık bir şekilde gözler önündedir.

¹⁹⁴ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 141.

¹⁹⁵ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 143.

¹⁹⁶ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 150-151.

¹⁹⁷ Bu, ‘tutma’ nın İngilizce tercümesindeki ‘keeping’ kelimesi kendi içinde ‘işlemek, beslemek, koruyarak himayesi altına almak’ anlamlarını içerse de, Türkçe’ de ‘tutma’ kelimesi bu anlamları içermez. Ancak Heidegger’ in İngilizce’ de canlı tutulabilen bu anlamları da kastettiği akıldan çıkarılmamalıdır.

düşünmesi için verilen şeydir.¹⁹⁸ Burada düşünme için ‘en çok düşünce-uyandırıcı’ olan, her ne kadar bu dersler serisi içinde birden fazla şeye işaret edilmiş olsa da, asıl olarak Heidegger’ in felsefesinin geri kalanı ile de bir paralellik içinde, ‘Varlık’ tır. Zaten bu dersler serisinin genel yapısı da, daha önce de belirtildiği gibi, ‘düşünmek ne demektir?’ başlığı üzerinden ‘Düşünme ve Varlık’ arasındaki ilişkiyi açık kılabilirdir. Zaten düşünme’ nin ne olduğu, ancak onun Varlık ile ilişkisi açık kılınca ortaya çıkabilir. ‘*Düşünme, Varlık toprağında saban izleri oluşturur.*’¹⁹⁹ Heidegger için, düşünme ve Varlık arasındaki ilişkinin ortaya koyulması o kadar önemlidir ki, o, bu noktadan sonraki derslerini bazen direkt bazen dolaylı olarak bu ilişkiyi analiz etmeye ayırır.²⁰⁰ O, artık açık bir şekilde ‘**düşünmek ne demektir?**’ sorusuna ‘**düşünme ve varlık arasındaki ilişki nedir?**’ sorusu üzerinden bakar.

Heidegger’ in bu tutumu, onu temel olarak iki şeye yönlendirir. Bunlardan ilki, modern dönemde düşünme ile en yakın şekilde ilişkili olarak kabul edilen ‘mantığın’ (logic) kökeni olan ‘legein’ buna bağlı olarak da ‘noein’ fiilinin asıl anlamını araştırmaktır. İkincisi ise Sokrates öncesi dönemde Parmenides’ e ait olan ve genelde ‘Düşünce ve Varlık aynıdır’ olarak tercüme edilen fragmanını, Grek dünyasının bu bahsi geçen kelimelerine dair yeni yorumlamalar eşliğinde tekrar okuyup tercüme etmektir. Bu yeni tercüme ile Heidegger, Parmenides için ‘Varlık ve Düşünme’ arasındaki ilişkinin aslında nasıl olduğunu araştırma niyetindedir. Bu tez çalışmasında, Heidegger’ in bu son derslerinde yaptığı analizler tek bir ‘**Düşünme ve Varlık ilişkisi**’ başlığı altında ele alınacaktır. Bunun iki sebebi vardır; bunlardan ilki Heidegger’ in Parmenides’ in özellikle Varlık ve Düşünme arasındaki ilişkiye dair olan fragmanlarına yönelmiş olmasıdır. İkinci sebebi ise, Heidegger, burada bahsi geçen ‘legein’, ‘noein’ gibi öğelerin yeni tercümelerine, varlık ve düşünme arasındaki ilişki üzerinden yaklaşması, bu tercümeleri bu ilişkiye dair olarak gerçekleştirip yorumlamasıdır. Burada Heidegger’ in derslerinde bu kelimelerin üzerinde durduğu gibi uzun durmak, ya da bu kelimeleri bu tez çalışmasında tek tek ele almak, hem tez çalışmasının amacından ve konusundan uzaklaşmasına hem de düşünme ve varlık arasındaki ilişki bakımından bunların ne anlama geldiğinin

¹⁹⁸ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 151.

¹⁹⁹ Heidegger, Martin, *On the Way to Language*, ‘*The Nature of Language*’, s.: 70.

²⁰⁰ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 163-244.

anlaşılmasının zorlaşmasına sebep olacaktır. Bu anlamda, Heidegger' in bundan sonraki dersleri ve bu dersler içerisinde işlediği konular, tek bir başlık altında 'Düşünme ve Varlık ilişkisi' başlığı altında toplanıp incelenecektir. Burada bu başlık, hem Heidegger' in geri kalan derslerinin arka planındaki asıl tutum ile hem de bu tez çalışması ile uyumluluk göstermektedir. Heidegger, her ne kadar derslerde özellikle başka şeylere yönelmiş olsa da, onun bu yönelmelerinin hepsinin arka planında 'düşünme ve varlık' arasındaki ilişkinin daha da açık kılınması vardır. Bu kısımda bu tutum ve bu ilişki gösterilecektir.

7. 'Düşünme' ve 'Varlık' İlişkisi

Heidegger, düşünme ile varlık arasındaki ilişkiyi incelemeye başlarken, o ilk olarak Grek dünyasında Aristoteles' ten beri düşünme ile yakın ilişki içinde görülen 'mantığı' (logic) sorgular. Bu sorgulamasının temeli 'mantık' (logic) kelimesinin ondan türediği 'λεγειν' (legein) fiili üzerine kuruludur. Heidegger için düşünme' nin uzun süredir hüküm süren doktrini, geleneksel anlayışa göre 'mantık' tır.²⁰¹ Bu anlamda, düşünme' nin ne olduğunun açık kılınması için, 'mantık' olarak isim verilen şeyin bir analizinin yapılması gerekir. Burada mantığın analizi derken, Heidegger, özellikle düşünürlerin 'mantık' üzerine söylediklerini, örneğin Aristoteles' in ya da Hegel' in ve mantık biliminin ince ayrıntıları üzerinde durmaz. Heidegger'e buna gerek yoktur zira bu zaten çok uzun zamandır birçok kişi tarafından yapılmaktadır ve bu dersler serisinde bu türden bir inceleme yapmanın yeri yoktur.²⁰² Heidegger için, mantık ile ilgili incelenmesi gereken şey, onun kendi kökeni olan legein fiilinin asıl anlamını ne kadar içerip içermediği ve bu anlamın düşünme' nin asıl anlamıyla ne kadar ilişki içinde olduğudur. O, şöyle der:

'Logos' un doktrini olarak mantık, düşünmeyi, birşeyler hakkında birşeylerin öne sürülmesi olarak kabul eder. Mantığa göre bu söylem düşünmenin temel karakteristiğidir. Böyle bir söylemin mümkün olması için, söylenen birşey ile ilgili olan bir şey -özne- ve söylenen şey -yüklem- söylem içinde bağdaşan şekilde olmalıdır...Emin olundu ki, Batı düşünme tarihinin sürecinde, λογος ile doğup mantık ile şekillenen bu düşünmenin her şeyi kapsamadığına ve her açıdan yeterli olmadığına işaret edildi.'²⁰³

²⁰¹ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 154.

²⁰² Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 155-156.

²⁰³ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 155, 156.

Heidegger bu noktadan sonra mantık (logic) ile diyalektik arasındaki ilişkiye de değinir. Ama düşünme, diyalektik içinde bile önerme açısından tanımlanır. Ancak bu tanımlanma da, düşünmenin asıl anlamını tamamen kapsayamaz, zira düşünce' nin mantık tarafından idrak edilemeyecek şeylerle karşılaştığı yerler ve anlar vardır. Bu yer ve anlar, mantığın dışına atılsa da düşünme' nin içerisinde kalır.²⁰⁴

Heidegger, 'legein' fiili ile 'logos' arasındaki ilişkiye dikkat çektikten sonra, şimdi düşünme ve varlık arasındaki ilişkiye dair olarak Parmenides' in altıncı fragmanı²⁰⁵ ile uğraşır. Heidegger' in Parmenides' in ünlü bu fragmanı ile uğraşmasının temelde iki sebebi vardır: Bunlardan ilki bu fragmanda 'legein' fiilinin yer almasıdır. Bu fragman, 'legein' fiilini içermesi bakımından üzerinde konuşulan konu ile yakından ilgilidir. İkincisi ise fragmanın içeriği düşünme ve varlık arasındaki ilişkiye dair olmasıdır.²⁰⁶ Heidegger' e göre geleneksel olarak bu fragmanın tercüme edilişi ve yorumlanması, fragmanın asıl söylediği şeyi kaçırmıştır. Bu gözden kaçırmanın asıl sebebi, fragmanın içindeki kelimelerin ve söz öbeklerinin Parmenides' in kastettiği şekilde tercüme edilmemesidir. Heidegger, bunun önüne geçmek için, fragmanı düz bir cümle şeklinde değil ama dört farklı satıra bölerek, daha şiirsel bir şekilde okumayı önerir.²⁰⁷ Heidegger için, Parmenides' in bu fragmanını düz cümle şeklinde okumak, Parmenides' i sadece bir tür Batı dünyası gözlüğü kullanarak, onun cümlelerini Batı felsefesinin düşünüş şekline dönüştürerek aktarmaktır ve bu, Parmenides' in bu fragmanda kastettiğinden başka bir şeyin anlaşılmasına sebep olur. Heidegger bu durumu şöyle açıklar:

²⁰⁴ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 157.

²⁰⁵ Fragman şöyledir: χρῆμα το λεγεῖν τε νοεῖν τ εον εμμεναι. Fragmanın birçok farklı çevirisi vardır ancak genelde '**Birisi varlığın olduğunu hem söylemeli hem de düşünmelidir**' şeklinde aktarılır.

²⁰⁶ Heidegger' in Parmenides' in fragmanlarına dair çevirilere ve Batı felsefesinin bu çevirileri nasıl yorumladığına dair görüşleri ve eleştirileri, bu tez çalışmasının asıl ve ayrıntılı olarak alanına girmez. Bunun iki sebebi vardır. İlk sebebi; Heidegger' in bu eleştirilerinin, temel olarak burada daha önce dile getirilen görüşlerinin ayrıntılı olarak kurulumundan oluşmasıdır. İkinci sebebi ise, Heidegger' in bu eleştirileri birincil olarak Heidegger' in düşünme' nin asıl anlamını nasıl düşündüğüne işaret etmez ama onun geleneksel felsefenin felsefi yorumlamasının sorunlarına yöneliktir. Ancak konuyla yakından ilgilenenler şu makaleye bakabilir: Alan Sümer, Banu, *Parmenides' in 'Düşünme ve Varlık Aynı Şeydir' Yargısına Heidegger' in Yorumu Açısından Bir Bakış*, FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), Bahar, 2011, Sayı: 11, s.:137-154.

²⁰⁷ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 182.

‘‘Sentaks, en geniş anlamda cümle yapısının çalışılmasıdır. Dillerin yapısına dair fikirlerimiz sentaks açısından şekillenir. Sentaksa sahip olmayan dillerle karşılaştığımızda, normal olarak onların yapılarının sentaktik yapıdan sapmış olduğunu ya da bir sentaktik yapıyı elde etmekte başarısız olduğunu düşünürüz. Parataktik yapı özellikle primitif insanların dillerinde bulunmaktadır. Parataktik konuşma, sentaktik olarak yapılan dillerde de ortaya çıkar, örneğin çocuklar arasında. Şimdi her şey yerli yerine oturur ki çocuklar da primitif olarak kabul edildiği için. Bir çocuk oradan geçen bir köpek hakkında: ‘Hav-hav, kötü, ısırık.’ diyebilir. Χρη το λεγειν τε νοειν τ εον εμμενοι. kulağa bu şekilde gelir.’’²⁰⁸

Heidegger, Parmenides’ in fragmanlarında, bu parataktik²⁰⁹ yapının geçerli olduğunu söyler.²¹⁰ Bu yüzden de, onun fragmanlarını düz cümle gibi okumak, onun kastettiği şeye ulaşmakta başarısız olur. Heidegger, bu noktadan sonra Parmenides’ in fragmanını yorumlamaya, bu fragman içinde gördüğü kilit söylemin²¹¹ ortaya çıktığı Hölderlin’ in iki şiirinden pasajlar ekleyerek devam eder. Bu yorumlamalar ve araştırmalar sonucunda, Heidegger, legein fiili hakkında şunları söyler:

‘‘Yatırma, λεγειν, orada yatanla ilgilenir. Yatırmak, önümüzde sermeye izin vermektir. Bir şey hakkında bir şey söylediğimizde, onun önümüze uzanmasını sağlarız, bu aynı zamanda onu ortaya da çıkarıyoruz demektir. Bu ortaya çıkarma ve önümüzde-serilmesine-izin-verme, Grek düşüncesinde, λεγειν’ in ve λογος’ un özüdür.’’²¹²

Bu noktadan sonra Heidegger, Parmenides’ in fragmanını, legein’ in bu ortaya koyduğu yeni anlamı çerçevesinde yeniden tercüme etmeye girişir. Ancak bu noktada, bu girişim bu tezin araştırma alanı içine girmez. Sadece şu söylenebilir ki, Heidegger, bu yeni tercüme²¹³ ile Heidegger, düşünme ile Varlığın arasındaki ilişkiye bir giriş yapar. Ona göre, burada bahsi geçen ‘legein’, ‘logos’, ‘noein’ gibi kelimeler, bugün modern dönemdeki tercümelelerinden çok daha fazlasına işaret ediyordu Antik Yunan dünyasında. Özellikle Sokrates öncesi dönemde, Parmenides’ in argümanlarının, bu kelimelerin şu an karşılık geldiği anlamlar ile okunarak doğru anlaşılması mümkün değildir. Bu anlamda, Heidegger için, Parmenides’ in argümanları, anlamsal olarak hep indirgenmiştir, hep asıl anlamından uzaklaşmış bir

²⁰⁸ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 183.

²⁰⁹ Yan yana dizilmiş.

²¹⁰ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 183-184.

²¹¹ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 191.

²¹² Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 202.

²¹³ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 228. Fragmanın yeni tercümesi şuna yakındır şimdi: **‘‘Faydalı olan önümüzde-uzanmasına-izin verme, böylelikle kalbe-alma’dır: Varolanları Varlığın içinde.’’**

şekilde soluk olarak düşünülmemektedir. Heidegger, bu yeniden tercüme etmeye girişim ile birlikte, ‘olmak’, ‘varlık’ gibi kelimeler ile söylenenin ne olduğunun ilk olarak araştırılması gerektiğine dikkat çeker:

“‘Varlık’ kelimesi kendi yapısı gereği, ‘çiçeklenme’, ‘parıldama’, ‘dinlenme’, ‘sızlama’ ve bu gibi terimlere benzer şekilde kulağa gelir ve konuşulur. Böyle şekillenmiş, kelimelere sıfat-fiil denir. Onlar katılırlar –iki anlama sahip olarak...İki anlamın her biri, bir eşin parçasıdır. ‘Çiçeklenme’ kelimesi şu anlama gelebilir: çiçeklenmekte olan şey –gül ya da elma ağacı. Eğer kelime bu anlamda kastedilmiş ise, o, ‘çiçek açma’ nın içinde duranı işaret eder. ‘Çiçeklenme’, çiçeklenmekte olan bir şeye işaret eder ve bu şeyin kendi başına, çiçeklenmenin ona uygun ve düzgün olduğu kastedilir...Kendi dilsel formunda o, bir isim karakterine sahiptir...Ama çiçeklenme aynı zamanda ‘solma eylemi’ ile karşıt olarak ‘çiçek açma eylemi’ anlamına da gelebilir. Kastedilen, çiçek açmakta ya da solmakta olan bir bitki değildir ancak ‘çiçeklenme, solma’ dır. Burada ‘çiçeklenme’ kendi fiisel anlamında kullanılmıştır.”²¹⁴

Burada Heidegger’ in işaret etmek istediği şey, Varlık kelimesinin de, bu iki anlamlılığı göz önünde bulundurularak düşünülmesi gerektiğidir. Bu iki anlamlılık içinde okunduğunda Varlık, şimdi Parmenides’ in fragmanı, düşünmenin olduğu şey ile ilgili hale gelmiştir. “*Buna göre- ‘düşünme’ diye çağrılan, bu çağrıyı takip ettiği sürece mi öyle çağrılır? Düşünme şu anlama gelir: önümüzde-uzanmasına-izin verme ve böylelikle de kalbe-alma: varolanları Varlığı içinde.*”²¹⁵ Bu anlamda Heidegger, Parmenides’ in o ünlü fragmanını bütün felsefe tarihinin baştan beri yanlış tercüme etmiş olduğunu söyler. Geleneksel tercümeğe göre Parmenides’ in **Varlık ve Düşünme’ nin aynı olduğunu** söylediği bu fragman’ da²¹⁶ Heidegger, Parmenides’ in böyle bir şey söylemiş olamayacağını belirtir.²¹⁷ Zira Parmenides düşüncesinde, genel olarak Grek dünyasında’ da olduğu gibi, Varlık, “olmakta olanın mevcudiyeti” anlamında iken, düşünmek, “kalbe-alma” anlamındadır.²¹⁸ Heidegger, burada fragmanı tekrar tercüme ederek, Parmenides’ in asıl söylemek istediği şeyin, düşünme ve Varlık’ ın **birbirine ait olduğu**, ikisinin de aynı şey için

²¹⁴ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 219, 220. Burada kastedilen şeyi Türkçe içinde takip etmek zordur. İngilizce’ de ‘blossoming’ kelimesi hem fiil olarak ‘çiçek açma’ hem de isim-sıfat olarak ‘çiçek açan’ anlamına gelebilmektedir. Heidegger burada Almanca Varlık (Sein) kelimesinin, tıpkı İngilizce’ de –ing ile kurulduğu gibi (Being), iki anlamlılığına gönderme yapar. Türkçe’ de Varlık kelimesi –lık eki kullanılarak türetildiğinden, bu durumu Türkçe içine taşımak zordur.

²¹⁵ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 224.

²¹⁶ Fragman 5: το γαρ αυτο νοειν εστιν τε και ειναι. Bu fragmanın geleneksel tercümesi şu şekildedir: “düşünmek ve olmak aynı şeydir.”

²¹⁷ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 240-241.

²¹⁸ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 241.

olup, aynı şey **içinde birarada olduğudur**. Ama Heidegger için Parmenides asla geleneksel tercümenin anladığı gibi ‘varlık ve düşünmenin aynı şey olduğunu’ söylememiştir.

Dersler serisinin sonunda, Heidegger için düşünmenin olduğu şey, onun, varolanların Varlığını düşündüğü zamana bağlıdır. Bu, düşünmenin olduğu şeyin, sürekli bir sorgulama, sürekli Varlığa dair soruyu sormakla doğrudan ilişkili olduğu anlamına gelir. Düşünme için düşünülecek olan şey, Varlığın kendisidir, varolanlar ve Varlık arasında oluşmuş olan dualist yapıdır. Heidegger şöyle der:

‘‘Ama bu sırada düşünmenin özsel doğasının orada hakkında düşünülecek olan tarafından belirlendiğini görmeyi öğrendik: şimdi olanın huzurda olması tarafından, varolanın Varlığı tarafından. Düşünme, sadece düşünce içinde εον’ u düşünce içinde anımsadığı zaman düşünmedir, bu kelimenin düzgünce ve doğru olarak işaret ettiği şeyi düşününce, konuşulmamış bir şekilde, sözsüz olarak. Ve bu varolanın ve Varlığın ikililiğidir. Bu nitelik, düzgün bir şekilde düşünceyi besleyen şeydir. Ve verilen şey, sorulmaya en çok değer şey hediyesidir.’’²¹⁹

Alıntıdan da rahatlıkla anlaşılacağı üzere, Heidegger bu dersler serisinin sonunda, düşünmenin olduğu şey ile Varlık arasındaki ilişkiyi olabildiğince açık kılmaya çalışmıştır. Onun için düşünmenin ‘kalbe alma ve önünde-uzanmasına-izin-verme’ anlamı çerçevesinde Varlığa dair sorgulamayı yapmak, düşünmenin olduğu şeydir. Ancak bu asla sabit bir şey ya da nokta değildir. Nasıl ki oluş durmadan olmaya devam ediyorsa, Varlık ve Oluş arasındaki ilişki stabil bir ilişki değilse, o zaman düşünme’ nin olduğu şey de asla durağan olamaz. Varlık ile ilişki içinde olduğu her an düşünme (yani düşünme kendisi olduğu her an demektir bu) zaten varlığa dair soru sorma, varlığa dair düşünme demek olduğu için, kendisinin asıl olarak olduğu şey ve bu şeyin asıl anlamı da, düşünmenin varlık ile bu bahsi edilen ilişkisi üzerinden şekil almaktadır. Heidegger, kendi felsefesi içinde düşünme ve varlığı bu şekilde konumlandırır.

Dersler serisi bitmiş olsa da, Heidegger’ in düşünme’ nin ne olduğunu ve düşünme’ yi sorguladığı tek yer bu dersler serisi değildir. Bu dersler serisi dışında Heidegger’ in bazı eserlerinde ufak, kısa bölümler şeklinde düşünme üzerine sorgulama yaptığı yerler vardır ve bu ufak yerler haricinde de, daha bütünlük içinde

²¹⁹ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 244.

temel olarak ‘düşünme’ ye dair sorgulamaya yönelmiş birkaç bu dersler serisine oranla kısa olan eserleri vardır. Şimdi, dersler serisi bittiğine göre, bu bahsi geçen eserlerinde ve kısa bölümlerde Heidegger’ in düşünme’ ye yaklaşımını ve düşünme hakkında neler söylediğini araştırma vaktidir.

C. ‘Gelassenheit’²²⁰ Eserine Giriş

Heidegger’ in ‘düşünme’ nin ne olduğuna dair sorgulamalarının en çok yoğunlaştığı eserlerinden birisinde o, bu sorgulamayı herhangi bir dersler serisi ya da geleneksel bir şekilde felsefe eseri oluşturma şeklinde yapmaz. Heidegger’ in burada ele alınacak olan ‘Gelassenheit’²²¹ başlıklı eseri 1959 senesine aittir. Bu eser iki kısımdan oluşur. İlk kısım Alman bestekâr Conradin Kreutzer’ in 175. doğum gününün kutlanması sırasında Heidegger’ in genel bir kitleye yaptığı konuşmadır. İkinci kısım ise, 1944-45 senesinde bir öğretmen, bir bilim adamı ve bir bilgin arasında gerçekleşen muhabbetin kısaltılarak yazıya aktarılmasından oluşur. Heidegger bu eserin iki kısmında da ‘düşünme’ üzerine konuşur. O, bu eserinde temel olarak düşünme’ ye dair ikili bir ayrımı²²² ortaya serer. Heidegger, bu eserinde de ilk olarak, insanlık ile düşünme arasındaki ilişkiye eleştirel bir şekilde yaklaşır:

‘‘Kendimizi kandırmayalım. Hepimiz, o profesyonel olarak düşünenler de dâhil, eskiden de olduğu gibi, çoğu kez düşünce-fakiriyizdir; hepimiz, çok kolay bir biçimde düşüncesizdir. Düşüncesizlik, bugünün dünyasında her yere girip çıkan tekinsiz bir ziyaretçidir. Şimdilerde biz her şeyi en çabuk ve en bayağı şekilde alıyoruz, sadece aynı çabuklukta, derhal unutmak için...Bugün insan, düşünmeden-bir-kaçış halindedir. Düşünce’ den bu kaçış, düşüncesizliğin temelidir. Ama bu kaçışın bir kısmı, insanın bu kaçışı asla göremeyeceği ya da kabul edemeyeceği gerçeğidir. Bugün insan,

²²⁰ Metnin İngilizce çevirisi olarak şu eser kullanılacaktır: Heidegger, Martin, *Discourse on Thinking*, Çev.: Anderson, John M. & Greund, E. Hans, 1969, New York, Harper & Row Publishers. Ayrıca eserin Türkçe çevirisi için şu esere bakılabilir: Heidegger, Martin, *Olmaya Bırakılmışlık*, Çev.: Keskin, Mesut, 2013, 1. Basım, İstanbul, Avesta Basın Yayın.

²²¹ Her ne kadar metnin İngilizce tercümesinde ‘*Discourse on Thinking*’ (*Düşünme üzerine Konuşma*) başlığı koyulmuş olsa da, metnin orijinal başlığı Almanca **Gelassenheit** kelimesi en doğru şekilde ‘**şeylere-doğru-salverilme**’ olarak tercüme edilir. Bu kelimenin düşünme ile özel ilişkisi, eserin içeriği ilgilenirken ortaya çıkacaktır.

²²² Almanca Rechnendes Denken ve Besinnliches Denken tabirleri, İngilizce’ ye ‘**calculative thinking**’ (**hesaplayıcı düşünme**) ve ‘**meditative thinking**’ (**meditatif düşünme**) olarak tercüme edilir. Bu iki farklı düşünme şeklinde, Heidegger’ in önemsedığı ‘**meditatif düşünme**’ (**nachdenken - üzerine düşünme** ile de ilişkisi düşünüldüğünde) Türkçe’ deki ‘**temâşa etmek**’ kelimesine karşılanabilir.

yüzeysel bir biçimde, düşünme' den bu kaçıışı inkâr edecektir. Tam tersini ileri sürecektir...''²²³

Alıntıda da görüldüğü üzere, Heidegger bu eserinde de insanlık ile düşünme arasındaki ilişkiyi sorunlu olarak görür. O, bu sorunlu hâl üzerine sorgulama yaparak, düşünme' ye dair yeni bir şeyler ortaya koymak suretiyle bu sorunu yok etmeyi ya da en azından biraz da olsa gidermeyi amaçlar. Heidegger burada, insanın düşünme ile arasındaki bu sorunlu duruma dair sorgulamasında, az önce bahsi geçen ikili ayrımı dile getirir ve bu ayrım üzerinden bu sorunlu ilişkiye yaklaşmayı dener.

1. Temâşa Etmek

Heidegger için, temâşa etmek, hesaplayıcı düşünme' den özsel olarak farklıdır. Heidegger' in burada 'hesaplayıcı düşünme' dediği şey, insanların plan yaptıkları zaman ya da herhangi bir şeyleri organize ettikleri zaman her zaman önlerinde bulunan durumları göz önünde bulundurarak, bu durumları hep rasyonel bir çerçevede hesaplayarak, tartıp biçerek düşünmeleridir. Bu elbet ki normaldir, zira plan yapma ya araştırmak, belli bir istenilen amaca yönelik bir düşünme gerektirdiği için, bu tarz bir hesaplama, böyle durumlarda gereklidir. Ancak Heidegger, bu düşünme tarzının sahip olmadığı bir şeye işaret eder. Heidegger için bu düşünme tarzı asla varolan her şey içinde hüküm süren anlamı düşünemez, ya da düşünerek tasarlayamaz.²²⁴ Heidegger insan düşünme' den kaçış hâlinindedir dediğinde, başka bir tür düşünme tarzını yani temâşa etmeyi kasteder. İnsanın kaçmakta olduğu, bu 'temâşa etme' anlamındaki düşünmedir. Hesaplayıcı düşünme' den ayrı olarak temâşa etme, ya da İngilizce tercümesine uyulacak olunursa 'meditatif düşünme' bu anlamda düşünmenin daha özsel bir hâline işaret eder:

''Düşünmenin geleneksel ve alışılmış görüşü onu, şeylerde tipik olanın temsil edilmesi olarak görür; yani nesnelere bir anlayışına doğru götüren bir tür insan eylemi olarak...Bir uçta, bu Heidegger' in hesaplayıcı düşünme dediği şeydir, ki bu şeylere yaklaşımın insana dair yöntemleri ile karakterize edilir...Yine de ikinci tür bir düşünme vardır, beklemenin ikinci anlamına* benzeyen, ki bunda, düşünce insanın ötesine gönderme yapar, göndermeyi insana dair meselelere ötesine geçirir: bu meditatif düşünmedir...Şimdi, nesnelere dünyasını oluşturan düşünme, bu nesnelere anlar; ama meditatif

²²³ Heidegger, Martin, *Discourse on Thinking*, s.: 44, 45.

²²⁴ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 46.

düşünme, bu nesnelere içinde bulunduğu alanın bir farkındalığıyla başlar, nesnelere sıradan anlayışı yerine onların ufkuyla.”²²⁵

Heidegger için, bu iki farklı düşünme tarzı arasında bir hiyerarşi yoktur. Bir düşünme tarzı diğerinden ne daha aşağı ne de daha yukarıdır. Sadece her iki düşünme de bazen diğerine oranla daha fazla pratik ve gayret gerektirir.²²⁶ Heidegger’ e göre insanın bu düşünme’ den kaçış hâlinde olması, onun bu temâşa etme’ ye yabancı, uzak kalması ile doğrudan ilişkilidir. Heidegger, Johann Peter Hebel’ in insanları, meyve taşıması için köklerinden beslenerek yükselmesi gereken bitkilere benzettiği bir sözünü kullanarak²²⁷ düşünme’ nin bu temâşa etmek anlamına yabancı kalmanın, bir tür köksüz-kalmışlık, kökensizlik yüzünden gerçekleştiğini söyler.²²⁸ Burada kökensizlik ile kastedilen, insanın, düşünen bir varlık olarak insanın, düşünme ile olan özsel ilişkisine kapalı olarak büyüp yetişeceği bir çağa doğmuş olmasıdır.²²⁹ Ve tam da bu noktada, Heidegger, bahsi edilen bu kökensizliği giderecek yeni bir tür kökünde-olma, köken bulma için bu temâşa etme’ nin uygun olabileceğini söyler.²³⁰

Heidegger, bahsi geçen ‘temâşa etme’ nin bu yeniden kökenleşme için yol açıp açamayacağını denemek ister. Ancak bu deneme için, ilk olarak insanın modern dönemde varoluş ile ilişkisinin açığa çıkarılması gerekir. Burada modern dönemi genel olarak karakterize eden şey teknolojidir. Makinelerin ve teknolojinin durmaksızın gelişmesi, insan hayatının her noktasına yayılması, Heidegger için insanın modern dönemdeki yapısını incelemek için araştırılması gereken ilk noktadır. İnsanlığın teknoloji ile arasındaki ilişkiye dair olarak Heidegger iki terim üzerinden konuşur. Bunlar: **(1) Şeylere-doğru-saliverilme** ve **(2) gizeme açıklık**. Bu iki şey

²²⁵ Heidegger, Martin, *Discourse on Thinking*, s.: 23, 24.

* Heidegger burada belirttiği iki düşünme türü (**‘hesaplayıcı’** ve **‘meditatif’ düşünme**) arasında özsel bir ayrım olduğunu iddia eder. Bu ayrımı daha iyi aktarmak için o bir benzetme kullanır. Bu ayrımı **‘waiting for’** (bir şey için beklemek, yani beklemenin kendisine nesne aldığı, yöneldiği, amaçladığı bir şey olduğu zaman olan beklemek) ve **‘waiting upon’** (beklemede olmak, yani beklenen herhangi bir şeyin belli belirsiz orada olmayışı ama bekleme halinin hala gerçekleşmesi) arasındaki fark üzerinden anlatır. O, meditatif düşünmenin ikinci tür bekleme ile uyuştuğunu söyler.

²²⁶ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 47.

²²⁷ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 47-48.

²²⁸ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 49.

²²⁹ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 49.

²³⁰ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 53.

birbirlerine ait oldukları için²³¹ onları ayrı ayrı ele almak, onların asıl anlamlarının gözden kaçırılma riskini taşır. Bu açıdan, teknoloji ile insan arasındaki ilişkiye dair olan bu iki ögenin bir arada incelenmesi, hem bu iki ögenin düşünme ile olan ilişkisini ortaya çıkarmakta işe yarar, hem de Heidegger' in gözünde insanın modern dönemde düşünme ile olan ilişkisinin nasıl olduğunun açıklanmasında daha etkili olur.

2. 'Şeylere-Doğru-Saliverilme' ve 'Gizeme Açıklık'

Heidegger için bu tabirlerden ilki olan 'şeylere-doğru-saliverilme' insanın kendi varoluşu içinde teknolojiye verdiği tepkiye dairdir. İnsanın teknoloji ve teknolojinin gelişmesi ile kendi arasındaki ilişkiyi hem olumlayıcı, kabul edici hem de aynı zamanda zıt bir tavırda dışlayıcı olarak kurması, bu ilişkiye dair tavrının bu zıtlığı içermesine dairdir. Heidegger şöyle söyler:

''Ama bu şekilde teknik aletlere hem evet hem de hayır demek bizim teknoloji ile aramızdaki ilişkiyi değişken ve emniyetsiz yapmaz mı? Tam aksine, teknoloji ile olan ilişkimiz mükemmel bir şekilde basit ve rahat hâle gelir. Teknik aletlerin günlük hayatımıza girmesine izin veririz, aynı zamanda onları dışarda bırakırız, yani, onları tek başına bırakırız, mutlak bir şey olmadan sadece daha yüksek bir şeye bağlı şeyler olarak. Teknolojiye yönelik bu hem evet hem de hayır deme tutumuna, eski bir kelime ile şeylere-doğru-saliverilme diyorum. Bu tutumu takınarak, biz şeylere artık sadece teknik bir açıdan bakmayız. Bu bize daha açık bir görüş verir...örneğin biz artık motorize edilmiş bir gıda endüstrisine sahibiz. Böylece görülen o ki, başka yerde de olduğu gibi, insanın doğayla ve dünyayla olan ilişkisinde büyük bir değişim gerçekleşiyor. Ama bu değişim içinde hüküm süren anlam üstü örtülü şekilde kalır.''²³²

Heidegger için, modernite ile birlikte insanın yaşantısının kökensel olarak değişimi, insanın sadece bir şeyleri öyle ya da böyle yapmasını değil ama doğasını da etkiler, değiştirir. Bir anlamda, teknolojinin insan hayatına girmesiyle insanın teknolojiyle onun gün be gün artarak durmadan karşılaşması, insan ile varlık arasındaki ilişkiyi şekillendirir. Bu demektir ki, düşünme ve varlık arasındaki ilişkinin yapısı da teknoloji ile insanın arasındaki ilişkiye göre değişmeye eğilimlidir. Bu anlamda şeylere-doğru-saliverilme, hem bu değişimin olanağı, hem de bu değişimin farkındalığıdır.²³³ Tam da bu anlamda, İnsan, teknoloji ile arasındaki

²³¹ Heidegger, Martin, *Discourse on Thinking*, s.: 55.

²³² Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 54, 55.

²³³ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 55-57.

ilişkinin kendi varoluşunu ve varlığa dair sorgulamasını nasıl etkilediğinin farkına varması ile ilgilidir temâşa etmek. Burada, şeylere-doğru-salıverilme,²³⁴ şeyler ile insan, şeyler ile düşünme arasında yeni bir tür ilişki kurulması anlamına gelir. Bu yeni bir tür ilişkinin durmaksızın gerçekleşmesi, durmaksızın yeni tür ilişkilerin kurulması, insanın teknolojisinin ilerlemesini doğurur. İşte temâşa etmek, bu durmadan kurulan ilişkiler ağının bir farkına varılmasıdır.

Heidegger' in burada bir sonraki söylediği tabir '**gizeme açıklık**' ise, az önce bahsedilen '**değişim içinde hüküm süren ve üstü örtülü kalan anlam**' ile doğrudan alakalıdır. Heidegger için, teknolojinin özü, teknolojik bir şey değildir.²³⁵ Teknolojinin ondan doğru ortaya çıktığı diyar, topraklar, bu anlamda bir gizeme sahiptir ve saklanma içindedirler. Heidegger şöyle der:

'O halde bütün teknik süreçlerin içinde bir anlam vardır, bizim tarafımızdan icat edilmiş ya da üretilmiş olmayan ve bu anlam, insanın yaptığı ve yapılmamış olarak bıraktığı şeyler üstünde hak iddia eder. Biz, atom teknolojisinin garip şekilde artan hâkimiyetinin anlamını bilmiyoruz. Teknolojiye hâkim olan anlam kendisini saklar. Ama eğer biz durmaksızın ve açık bir şekilde bu gizli anlamın, teknoloji dünyasının her yerinde bize dokunduğu gerçeğine dikkat edersek, birden kendimizi kendisini bizden saklayan, bize yaklaşırken bizden saklayan şeyin diyarında buluruz. Aynı anda hem kendisini gösteren hem de geri çeken, bizim gizem dediğimiz şeyin özsel bir özelliğidir. Bizi, teknoloji içinde gizlenen anlama açık kalmamızı sağlayan tutuma ben gizeme açıklık diyorum. Şeylere-doğru-salıverilme ve gizeme açıklık birbirine aittir. Onlar bize dünya içinde tamamen farklı bir şekilde oturma olasılığı verir.'²³⁶

Heidegger, bu 'gizeme açıklık' ile aslında bir anlamda düşünmenin, temâşa etme tarafına düşünmenin yabancılaşmamasını amaçlar.²³⁷ Bu gizeme açıklık ile insanın özsel doğasına ait olan temâşa etme, düşünme içinden dışarı atılmayacaktır. Yani düşünme' nin kendisini gizeme açık tutması, insanın özsel doğasının geleceği ile ilgilidir.²³⁸ Bu gizeme açıklık ile insanın bu özsel doğası, şiirde, sanatta,

²³⁴ Heidegger, Martin, *Discourse on Thinking*, s.: 54.

²³⁵ Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, s.: 22.

²³⁶ Heidegger, Martin, *Discourse on Thinking*, s.: 55.

²³⁷ Heidegger, bu yabancılaşmanın, insanın ait olduğu topraklardan uzaklaşması arasında da bir ilişki kurar. Bu ilişkinin ayrıntılı şekilde ele alındığı bir çalışma için bkz.: Aydoğan, Ahmet (Çev.), *Düşünceye Çağırın: Yurt Müdafaası*, 2010, 1. Basım, İstanbul, Say Yayınları, McNeill, William, 'Yurdun ve Yurtsuzluğun Anlamı', s.: 53-97.

²³⁸ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 56.

durmadan sürüp gidecek kadar sanatsal olabilen eserlerdeki yaratıcılığın, onun içinde bulunacağı zeminde var olmaya devam edebilecektir.²³⁹

Heidegger, zaten on beş sayfadan oluşan bu kısa konuşmasını burada bitirir. Bu eserin ikinci bölümü olan ve bir kasaba patikasında yürürken bir bilim adamı, bir öğretmen ve bir bilgin arasında geçen düşünme üzerine konuşma da ise, temel olarak, burada az önce incelenen ilk hitap konuşmasındaki düşünceleri felsefenin geleneksel olarak düşünme ile irade arasında kurduğu paralellığe dair eleştirisiyle²⁴⁰ birlikte farklı bir dilden tekrar dile getirir. Burada da Heidegger ‘salıverilme’²⁴¹ ve ‘açıklık’ tan²⁴² bahseder. Heidegger burada, daha önce, temâşa etme’ nin özel olarak yöneldiği ‘şeyler değil ama şeylerin içinde bulunduğu alanın farkındalığı’ nı burada da ‘gizem’ ile bir arada okur ve bu farkındalığa dair düşüncelerini ‘çevreleyen şey’²⁴³ tabiri altında geliştirir. Bu muhabbetin sonlarına doğru şöyle bir söylem gelişir:

‘Yani sen, çevreleyen-şeye dair insanın özsel ilişkisi olan düşünmenin doğasının (çevreleyen-şeye oturma içinde salıverilme olan), bize aralığın yakınlığı olarak alamet olduğunu kastediyorsun...’²⁴⁴

Bununla birlikte, düşünme’ nin bu muhabbet içinde ne olarak anlaşıldığına da işaret edilmiş olunur. Düşünme’ nin doğası, çevreleyen-şeye oturma içindeki salıverilmedir. Burada oturma ile kastedilen, dünya içinde ikâmet etme, dünya içinde var olmadır. Heidegger bir anlamda düşünme’ yi düşünmenin varlığa dair olması açısından yorumlar ve varlığa göre düşünme’ nin ne olduğunu ortaya koyar. Düşünme ve insan doğası arasındaki iç içe geçmişliğe, varlığın penceresinden bakar.

Bu noktada, incelenen eser son bulur. Ve bu son bulma ile birlikte Heidegger’ in Kehre döneminde düşünme’ ye dair sorgulamaları ve görüşleri de ayrıntılı ama hâlâ tamamlanmamış bir şekilde analiz edilip aktarılmış olur. Heidegger’ in kehre

²³⁹ Heidegger, Martin, *Discourse on Thinking*, s.: 57.

²⁴⁰ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 58-63.

²⁴¹ İncelenen eserde özellikle sayfa 74 ve 75’ de ‘salıverilme’ nin anlamı ortaya koyulur.

²⁴² Muhabbetin geneline yayılmış olsa da en önemli olarak sayfa 68’ de bu ‘açıklık’ üzerine konuşulur.

²⁴³ Burada ‘çevreleyen şey’ olarak tercüme edilen İngilizce ‘**that-which-regions**’ tabiri, Almanca ‘**Gegend**’ (çevre, alan, yöre, bölge) kelimesinin yaptığı eylem olarak düşünülmüştür ve bu kelimedenden türetilen ‘**die Gegnet**’ kelimesini karşılar. Buradaki ‘çevreleyen şeyi’ düşünürken ‘**bir yeri mekânlaştıran, diyara çeviren**’ anlamları akılda tutulmalıdır. Heidegger burada dolaylı yoldan o ilk hitap konuşmasında ‘**alanın farkındalığına varma**’ olarak bahsettiği ve temâşa etme ile yakından ilişkisi bulunan şeye işaret eder.

²⁴⁴ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 87.

döneminde ‘düşünme’ ye dair sorgulamaları henüz tamamen aktarılmamıştır çünkü he ne kadar direkt ‘düşünme’ üzerine olan eserlerin hepsine değinilmiş olursa da, geride hâla Heidegger’ in kısa makalelerinde düşünme’ ye dair dolaylı ya da direkt bir şekilde söyledikleri vardır. Bu kısa makalelerin incelenmesi tez çalışmasının üçüncü ve son bölümüne ayrılmıştır. Bunun ilk sebebi, bu üçüncü bölümde Heidegger felsefesinde düşünme sorununa son bir genel bakış geliştirilecek olunmasıdır. Bu genel bakış içinde, bu kısa makalelerde düşünmenin ilişki içinde olduğu öğelere ve Heidegger’ in düşünme’ yi bu makalelerde nasıl ele aldığına yer verilecektir. Kendi başına alt maddeleri olan bir kısım olacak kadar kapsamlı olmadıkları ve bazıları Heidegger’ in kehre döneminden önce yazılmış olduğu için, bu makalelerin ikinci bölümde değil ama bu şekilde üçüncü bölümde ele alınması uygun görülmüştür.

HEIDEGGER' İN DİĞER ESERLERİNDE DÜŞÜNME ÖĞESİ

A. Heidegger Felsefesinde Düşünme' ye Dair Diğer Ayrıntılar

Bu tez çalışması boyunca Heidegger felsefesinde 'düşünme' sorununa dair tüm araştırılıp aktarılanlardan sonra, bu araştırılanlara ek olarak hâlâ söylenecek birkaç şey vardır geride. Bunlardan ilki, Heidegger' in 'düşünme' ve 'oturma' arasında kurduğu özsel ilişkidir. Ancak bu ilişki Heidegger' in sadece bu iki öge arasındaki durumu ve etkileşime işaret etmez. Bu ilişkinin dile getirilmesi öncelikle okuyucuyu Heidegger' in özellikle son dönemlerinde kendini ağır bir şekilde gösteren gösteren gizemli, bulanık sorgulama şekline ile tanıştıırır. Bu gizem dolu yorumlama, ya da daha doğru ifade ile 'gizemin derinliklerine doğru ilerleyerek sorgulamaya çalışmak', Heidegger' in son dönem eserlerinde baskın bir öge olarak görülür. Bu baskınlığın en açık şekilde gözler önünde olduğu yerler, onun özellikle şiir ve yorumlamaya dair tutumunun daha ön plana çıktığı noktalardır.²⁴⁵

Bu açıdan, Heidegger' in düşünme ve oturma arasında kurduğu ilişki incelenirken, bu ilişkinin daha iyi anlaşılması için, Heidegger' in felsefi sorgulamasıyla iç içe olan bu 'gizemin içinde yol almaya çalışma hâli' bu sorgulamanın genel karakterinin arka planında olan ve sorgulamanın genel karakterini kuran bir şey olarak görülmeli ve unutulmamalıdır.

1. 'Oturma' ve 'Düşünme' Arasındaki İlişki

Heidegger' in 'oturma' ile neyi kastettiğinin anlaşılması için, ilk olarak bu ögenin, neyin içinde olarak kurgulandığının ortaya koyulması gerekir. Çünkü Heidegger, 'oturma' kavramını, kendi felsefesinin son dönemlerinde ağır bir şekilde içerdiği mistik ve gizemli yapının merkezine yakın bir yere yerleştirir. Oturma, sadece 'şurada ya da burada ikâmet etme', 'fiziksel olarak orada ya da şurada bulunma' anlamlarına gelmez ama bu anlamları da içerecek şekilde, insanın var olması ile doğrudan ilişkili, onun varolmasına özsel olan bir karakter olarak

²⁴⁵ Heidegger felsefesinde şiir ve yorumlamanın önemi ve yerine dair burada söylenecekleri bir ön hazırlık olması açısından şuraya bakılabilir: Krell, David Farrell, *Intimations of Mortality: Time, Truth, and Finitude in Heidegger's Thinking of Being*, 1986, The Pennsylvania State University Press, 'Mortality, Interpretation and Poetic Life', s.: 155-162.

düşünülür.²⁴⁶ Oturma' nın Heidegger için taşıdığı gizemli anlamın ortaya koyulması için ilk olarak onun ait olduğu yapı ortaya koyulmalıdır. Şu alıntı, Heidegger' in burada bahsedilen kurgusunun açıklanması için başlangıç olarak işe yarar:

“Ölümlüler insanlardır. Onlara ölümlü denir çünkü onlar ölebilirler. Ölmek, ölümü ölüm olarak ölmeye yetili olmak demektir. Sadece insan ölür, gerçekten devamlı bir şekilde, dünyada kaldığı sürece, gökyüzünün altında, ilâhîliklerin önünde. Ölümlülerden bahsettiğimiz zaman, biz çoktan onlarla birlikte diğer üçünü de düşünüyoruzdur, ama bu dört' ün sade birliği hakkında hiç düşünmeyiz. Dört' ün bu sade birliğine dörtlü* diyoruz. Ölümlüler, oturmak ile bu dörtlü içinde olur...”²⁴⁷

Görüldüğü üzere Heidegger felsefesi, özellikle son dönemlerine doğru, çok yoğun bir mistisizm içerir. Heidegger' in burada bahsini ettiği dörtlü, onun insan ve Varlık arasındaki ilişkinin asıl olduğu şekilde ortaya çıkarılabilmesi için kullandığı şiirsel bir yapıdır. Bu yapı içinde, varlığa dair olan her bir şey, kendisinin ait olduğu yer ile diğer üç öge arasındaki ilişki ile bu dörtlü içinde olduğu şey olarak kendisidir. Heidegger için ‘oturma’,²⁴⁸ insanın dünyada olma tarzıdır. Heidegger' e göre insanlık tarihinin ilerlemesi süresince onun sürekli doğa içinde var olabilmek için bir şeyler inşa etmesi de, bu tarz ile doğrudan ilişkilidir. İnsanın dünyada fiziksel olarak herhangi bir yerde ikâmet edebilmesi için yaptığı ‘inşâ etme’ eylemi, kendi kökenini bu ‘oturma’ içinde bulur.²⁴⁹ Bu anlamda, sadece ölümlü olan, yani insan ‘oturabilir’dir. Heidegger için insanın varolmasına özsel olan bu durum, onun varlık ile arasındaki ilişkinin de karakterini belirler. İnsan, oturarak var olur ve insan sadece oturduğu zaman, varlık ile arasındaki ilişkinin farkına varmaya, bu ilişkiyi düşünmeye başlayabilir. Bununla birlikte aynı zamanda tam tersi bir ilişki ile, varlık

²⁴⁶ Heidegger, Martin, *Poetry, Language, Thought*, Çev.: Hofstadter, Albert, 2001, New York, Perennial, HarperCollins Publishers, ‘*Building, Dwelling, Thinking*’, s.: 143-159.

²⁴⁷ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 148.

* Heidegger' in burada bahsettiği dörtlü (‘yeryüzü’, ‘gökyüzü’, ‘ölümlüler’, ve ‘tanrısal olanlar’) onun, insan ile Varlık arasındaki ilişkiyi, insanın varoluşunun özsel durumunu açıklamak için kullandığı bir terimdir. Şiirsellik içinde bu dört terim birbirine bağlıdır ve insan artık sadece dünyada var olan bir varlık olarak değil ama diğer üçlü ile ilişkisi içinde kendisi olan bir varlık olarak vardır.

²⁴⁸ Almanca ‘**Wohnen**’ (**Oturma**) kelimesi için için İngilizce tercümede kullanılan ‘**to dwell**’ kelimesi Almanca kelimenin kendisine özel, mistik tınısını taşır. Ama bu tını Türkçe’ de ki ‘**oturmak**’ kelimesinde kaybolmuştur. Zira burada kastedilen İngilizce fiziksel olarak bir yerde oturmak anlamına gelen ‘to sit’ değildir. Burada kastedilen sadece **fiziksel olarak bir yerde oturmak (to sit) değil** ama tam olarak, Varlığın içinde, ölümünün kendisine bir varolma yeri açabilmesi, varolabilmesi anlamında ‘oturmak’ tır. Heidegger’ in özellikle sonraki dönem düşüncelerinde mistik öğelere dair şu çalışmaya bakılabilir: Aydoğan, Ahmet, *Heidegger*, 2008, 1. Basım, İstanbul, Say Yayınları, Caputo, John, D., ‘*Meister Eckhart ve Geç Heidegger: Heidegger Düşüncesinde Mistik Unsurlar*’, s.: 425-487.

²⁴⁹ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 146.

da düşünme içine doğru açılır. Düşünme, varlığı düşünme olarak, varlık düşünme içine yayılır ve düşünme' ye gelir. Bu ters ilişkinin temeli, ölümlünün 'oturma' sının, bahsi edilen bu dörtlü' yü kendi içinde saklamasıdır. Heidegger' in kendi ifadesi ile "Oturma, dörtlü' nün huzurda-bulunmasını şeylerin içine getirerek dörtlü' yü muhafaza eder."²⁵⁰ Heidegger için bu anlamda, şeylerin sadece bir 'şey' olarak düşünülmesine de eleştirel olarak yaklaşır. O 'şey' in asıl olarak ne anlama geldiğine dair de mistik bir bakış açısına sahiptir:

"Köprü kendine özgü bir tarzda, Yeryüzü ve Gökyüzünü, Tanrısal olanları ve Ölümlüleri kendinde bir araya toplar. Bir araya toplamak ya da montaj, dilimizin antik bir kelimesi aracılığıyla 'şey' olarak adlandırılır. Köprü bir şeydir...Şüphesizdir ki, insanlar köprünün öncelikle ve aslında sadece bir köprü olduğunu düşünürler...ve böyle bir ifade o hâlde bir sembole dönüşür... Ama köprü, eğer hâkiki bir köprüyse, hiçbir zaman ilk olarak sadece bir köprü ve daha sonra da bir sembol değildir. Ve köprü en başta, kesin olarak kendisine ait olmayan bir şey ifade etmesi anlamında sadece bir sembol de değildir. Eğer köprüyü olduğu şey olarak ele alırsak, o hiçbir zaman bir ifade olarak ortaya çıkmaz. Köprü bir şey' dir ve sadece budur. Sadece? Bu şey olarak köprü, Dörtlü'yü bir araya toplar."²⁵¹

Heidegger için, bu anlamda, uzun bir süredir insanlık ve felsefe tarihinde 'şey' e dair düşüncelerde, onun olduğundan daha eksik olarak düşünüldüğü eleştirisini getirir.²⁵² Felsefe tarihinde, 'şey' in bu asıl olduğu şeyin eksik olarak düşünülmesine²⁵³ bağlı olarak 'yer' e dair de düşünmenin eksik geliştiğini söyler.²⁵⁴ Bundan sonra Heidegger, düşünme ve oturma arasındaki ilişkiyi daha da açık kılar. Ona göre, nasıl ki, inşâ etme, kendine has bir tarzda oturma' ya ait ise düşünme için de benzer bir durum söz konusudur. Burada 'oturma' artık sadece insanın özsel olarak varolmasına işaret etmez, ama bu özsel olarak varolma' nın içine 'düşünme' yi de yerleştirir. 'Düşünme' ve 'oturma' arasındaki ilişkinin asıl hâliyle gerçekleşebilmesi için, Heidegger, düşünme' nin sadece kendisi değil ama inşâ etmeyi de dinlemesi ve bu sayede 'oturma' ya yetmesi gerektiğini belirtir. Bu yüzden, düşünme ve oturma arasındaki ilişki, aynı zamanda 'inşâ etme' ye de bağlıdır:

²⁵⁰ Heidegger, Martin, *Poetry, Language, Thought*, s.: 149.

²⁵¹ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 151.

²⁵² Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 151-155.

²⁵³ Heidegger' in bu konudaki görüşlerinin ve eleştirilerinin ayrıntılı bir şekilde okunması için şuraya bakılabilir: Heidegger, Martin, *What is a Thing?*, Çev.: Barton, W. B., Jr. & Deutsch, Vera, 1967, Gateway Editions Ltd. s.: 1-54.

²⁵⁴ Heidegger, Martin, *Poetry, Language, Thought*, s.: 154-159.

‘‘Ama düşünmenin kendisinin de, farklı bir tarzda olsa da, tıpkı inşâ etmek gibi oturma’ ya ait olduğu, burada dendiğimiz düşünme seyriyle gösterilebilir belki de. İnşâ etmek ve düşünmek, kendilerine özgü açılardan, oturmak için kaçınılmazdır. Ama her ikisi de, birbirlerini dinlemek yerine kendi işleriyle meşgul oldukları sürece, oturma için yetersizlerdir. Her ikisi de –inşâ etmek ve düşünmek, oturmaya ait olursa, kendi sınırları içinde kalıp, birinin olduğu kadar diğerrinin de uzun deneyimler ve ardı arkası kesilmeyen bir pratik yapma’ dan geldiğini fark ederse, birbirlerini dinleyebilir.’’²⁵⁵

Görüldüğü üzere Heidegger için düşünme, ‘ölümlülerin var olması ile uygun olarak Varlık’ in temel karakteri’ olan ‘oturma’ ile tıpkı inşâ etme’ nin kendi kökenini onda bulmasına benzer bir ilişki içindedir.²⁵⁶ Düşünme’ nin kendi asıl anlamında gerçekleştirilmesi, onun kendisinin oturma ile arasında olan bağı fark etmesi, bu bağı görmesi ve bu bağı uygun olarak düşünmesi ile ilgilidir. Bu bağın, ilişkinin fark edilmesi ise, oturma’ nın şiirselliğine düşünme’ nin kendisini açması, bu şiirselliği kabul etmesi, bu şiirsellik ile iç içe olarak düşünmesine bağlıdır. **Zira insanın oturma’ sı şiirseldir. İnsan şiirsel bir şekilde, şiirsel olarak oturur.**²⁵⁷ ‘Oturma’ ve ‘Düşünme’ arasındaki bu ilişkinin de araştırılması ile birlikte, Heidegger’ in felsefesinde ‘düşünme’ sorununun ele alınışı da bir anlamda sona yaklaşır. Görüldüğü üzere Heidegger için düşünme, insanın varolması ile yakından ilişkili olarak, onun varlıkla arasındaki en özsel ilişkisine işaret eder. Bu anlamda, düşünme, sadece insan ve Varlık arasında gerçekleşebilecek olan bir olasılıktır. Varlık kendisini düşünme ile insana açar, ve insan bu açılmayı eğer içine kabul edebilirse, bu düşünme’ ye yaklaşabilirse o zaman Dasein’ laşır ve düşünme’ nin asıl anlamına ulaşabilir. Ancak şu unutulmamalıdır ki Heidegger bu tarz bir yaklaşmanın nasıl gerçekleştirilebileceği konusunda bir fikri olmadığını birçok yerde belirtir.²⁵⁸ O sadece ‘düşünme’ konusunda kendi dikkatini çeken birkaç şeye işaret eder. ‘Oturma’ yani insanın dünya’ da oturarak bulunması, daha doğru tabir ile insanın dünyada var olmasını, bulunmasını özsel olarak oturma ile gerçekleştirmesi, düşünme ile ilişkisi açısından Heidegger’ in dikkatini çeken şeylerden biridir.

²⁵⁵ Heidegger, Martin, *Poetry, Language, Thought*, s.: 158.

²⁵⁶ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 158.

²⁵⁷ Heidegger, Martin, a.g.e., ‘...Poetically Man Dwells’, s.: 211-227.

²⁵⁸ Heidegger, Martin, *Philosophical and Political Writings*, Düz.: Stassen, Manfred, 2003, Continuum International Publishing Group Inc., ‘Only a God Can Save Us: Der Spiegel’s Interview’, s.: 39-41.

‘Oturma’ ile ‘Düşünme’ arasındaki ilişki araştırıldıktan sonra, şimdi Heidegger’ in bir başka eserinde, düşünmenin özsel yapısına dair olarak işaret ettiği diğer bir öğeye, Heidegger’ in ‘ilksel düşünme’ dediği şeye, dair bir inceleme yapmanın vaktidir.

2. ‘İlksel Düşünme’ ya da ‘Kökensel Düşünme’

Heidegger, ‘ilksel düşünme’ ile neyi kastettiğini anlatmak için, ilk olarak, modern dönemde genel olarak anlaşıldığı hâliyle güçsüz olmasının ne demek olduğu üzerinde durur. Onun için ‘ilksel düşünme’ yi anlamak için ilk olarak modern dönemde genel olarak düşünmenin anladığı şeyin güçsüzlüğünü görmek gerekir. Heidegger, burada ‘güçsüz’ kelimesi üzerinde özellikle durur. Çünkü buradaki ‘güçsüz’ asla sıradan anlaşıldığı tanımı ile düşünülmemelidir. Eğer bu şekilde düşünülürse ‘güçsüz’ kelimesinin anlamı, Heidegger o zaman işaret etmek istediği şeyin gözden kaçacağını söyler:

“Bu güçsüzlük barizmiş gibi gözüktür, özellikle eğer güç şu anlamda anlaşılırsa: doğrudan, ani etki ve baskın gelme kuvveti. Ama eğer ‘güç’ şu şekilde anlaşılırsa o zaman nasıl olurdu: dönüşüm yeteneği içinden özsel egemenliğin içine doğru sağlamlaşmak ve temellenmek? Böyle olsa bile düşünmenin gücü ve güçsüzlüğü hakkında herhangi bir karar verilmiş olunmaz. Düşünmenin güçsüzlüğü ile normalde anlaşılanın birkaç sebebi vardır:1. Bu zamanda hiçbir özsel düşünmenin canlandırılmış ve canlandırılabilir olmaması...3. Özsel düşünmenin gerçekleştirilebileceği varsayılırsa, kendimizi onun hakikâatine açacak güce henüz sahip olmayışımız, Dasein’ in ait olduğu o gerçek mevkiye kendimizi açacak güce.”²⁵⁹

Bu anlamda, düşünmenin hakiki gücü, varlığın hakikât’ inin etrafını çevreleyen düşünme olmasındadır.²⁶⁰ Bu haliyle, düşünme, varlığın içine işler, geçiş yapar ve varlığın yabancılığını ortaya çıkarır. Bu yüzden düşünmenin varolanlar üzerine

²⁵⁹ Heidegger, Martin, *Contributions to Philosophy (From Enowing)*, Çev.: Emad, Parvis & Maly, Kenneth, 1999, Indiana University Press, s.: 33.

²⁶⁰ Burada bahsi geçen ve ‘**etrafını-çevreleyen düşünme**’ olarak tercüme edilen Almanca ‘**erdenken**’ tabiri için ne İngilizce’ de ne de Türkçe’ de tam bir karşılık yoktur. İngilizce tercümede bu tabir ‘**en-thinking**’ olarak karşılır. Buradaki ‘**-en**’ ön eki, ‘**bir şeyin yoğunlaşması**’, ‘**daha da gelişmesi**’ anlamını içinde taşır. Heidegger’ in burada asıl olarak işaret ettiği, düşünmenin sadece herhangi bir şey üzerine yönelip orada yarı pasif olarak bir araç olarak kullanılması değil ama düşünmenin **yaratıcı, sanatsal** yönüdür. **Bu yönüyle, düşünme, bir tür gerçekleşme, olay-olma olarak daha asıldır ve bu şekilde kendi özsel anlamına daha yakındır.**

düşünme olduğunda ortaya çıkan sonuçlar, düşünmenin asıl gücüne ya da güçsüzlüğüne dair elle tutulur bir şey sağlamaz.²⁶¹

Düşünme' nin bu özsel yanı, yani onun varlığın hakikâtine doğru yaratıcı bir şekilde yoğunlaşmış, bu hakikâti kavrayabilir, bu hakikâtin etrafını çevreleyebilir olan²⁶² yanı, ilksel düşünme içinde kendine yer bulur. Heidegger için düşünme' nin bu yaratıcı ve sanatsal yanı, ya da daha doğru tabir ile varlığın hakikâtine yönelmiş olan, varlığın hakikâtinin kendi içinde açılmasına izin veren düşünme, ilksel düşünmenin karakterinde vardır. Bu anlamda, ilksel düşünme, aslında düşünmenin gücünün oradan geldiği köken, başlangıçtır. Bu durum Heidegger' in kendi sözleriyle şöyle aktarılır:

“İlksel düşünme, Var-lık’ ın hakikâtini çevreleyen düşünmedir ve böylece yerin yerleşmesidir. Yerde uzanarak, bu düşünme ilk olarak kendi yerleşmesini, bir araya toplanmasını ve gücü elinde tutmasını açıkça belli eder...Bu sebepten dolayı, ilksel düşünme, hâlâ geri kazanılması gereken ilk başlangıç ile, hâlâ açılacak olan diğer başlangıç arasındaki bir karşılaşma olarak zorunludur. Ve bu zorunluluk içinde, ilksel düşünme en geniş, en yoğun, en keskin dikkatliliği kazandırır.”²⁶³

Heidegger için bu ilksel düşünme²⁶⁴ varlığın bir olay-olma olarak başlangıcına dair düşünmeye ilişkindir. İlksel düşünme, varlığın açıklığında durarak, bu açıklığı sürdüren düşünmedir. Başlangıç, olay-olma olarak varlık’ ın kendisidir, varolanların hakikâtinin kökeninin gizli hüküm sürmesidir ve var-lık, olay-olma olarak başlangıçtır.²⁶⁵ Heidegger, bu anlamda ‘ilksel düşünme’ nin yaptıklarını dört madde içinde açıklar: ‘1. var-lığın, varolanların içine doğru yükselmesine izin verir, kavrayan sözün suskun söylemesi içinde –bu sıradağlar da inşâ ederek. 2. diğer başlangıç için hazırlanarak, bu inşâ etme için hazırlanır. 3. ilk başlangıcı, daha

²⁶¹ Heidegger, Martin, *Contributions to Philosophy (From Enowing)*, s.: 33-34.

²⁶² Burada Türkçe’ ye ‘**etrafı-çevreleyen-düşünme**’ olarak aktarılsa da, ‘**yaratıcı, yoğunlaşmış düşünme**’ de denilebilir. Bu tabirin tam olarak kastettiği şeyin araştırıldığı bir yer olarak şuraya bakılabilir: Scott, Charles E. & Schoenbohm, Susan & Vallega-Neu, Daniela & Vallega, Alejandro (Düz.), *Companion to Heidegger's Contributions to Philosophy*, 2001, Indiana University Press, s.: 92-104.

²⁶³ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 40.

²⁶⁴ Burada ‘**ilksel düşünme**’ olarak tercüme edilen ve İngilizce’ye ‘**inceptual thinking**’ olarak aktarılmış olan ‘**anfanglich denken**’ tabiri, sadece ‘**bir ilerlemeye sahip olan sıra içinde en başta olan**’ anlamında ‘**ilksel**’ değil ama aynı zamanda ‘**en içte olan**’ ve dolayısıyla ‘**en yakın**’, ‘**en çok temas hâlinde olan**’ anlamlarını da içerir. Burada ‘inceptual’ kelimesinin kökeni olan ‘**to incept**’ (**içeri almak**) fiilinin anlamı da akılda tutulmalıdır.

²⁶⁵ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 41.

kökensel bir şekilde bulunup getirilmiş olarak uygun perspektife koymasıyla diğer başlangıca başlar. 4. kendi içinde sigetiktir –en çok telaffuz edilmiş dikkatlilikte, özellikle suskundur.’²⁶⁶ Ancak bu maddeler, hâlâ Heidegger’ in burada bahsettiği ilksel düşünme ile kastedilenin ne olduğunu açıklamaz. Burada üzerinde durulması gereken öge olan ‘ilksel’ yani Almanca ‘**anfanglich**’ kelimesidir. Bu kelime ile ilgili olarak Heidegger’ in şu sözleri kelimenin anlamını biraz daha açık kılar:

‘‘Grek’ ler arasındaki, Batı’ nın bu erken düşünmesine uygun olarak, başlangıç ile başlama arasında bir ayırım gözetiyoruz. Başlangıç, bu düşünmenin belli bir ‘anda’ öne çıkmasına gönderme yapar...Başlangıç, düşünmenin ortaya çıkması, öne çıkması ile ilgilidir. ‘Başlama’, bu erken düşünme içinde, düşünülecek olan ve düşünülmüş olandır.’²⁶⁷

Heidegger, bu anlamda, ilksel düşünme’ yi iki başlangıç arasındaki geçişe dair görür. Buradaki geçiş, Heidegger’ in bahsettiği iki farklı başlangıç arasındaki geçiştir ve bu geçiş sadece ve sadece ilksel düşünme ile gerçekleştirilebilir. Burada bir ‘ilk başlangıç’ ve bir de ‘öteki başlangıç’ vardır:

‘‘Heidegger iki ayrı başlangıçtan bahseder...Her ikisi de geçmişte gerçekleşmiş başlangıçlardır ancak ilksel başlangıç, kendini sürdürüp açmış ve bugüne ulaşmıştır. Bu genel olarak metafizik denilen etkinliktir; özelde ise Batı metafiziğidir...Heidegger için öteki başlangıç, ‘var-lık’ ın içinden, onun hakikati ve hakikatin tarihinin temel salımından tümüyle gerçekleştirilmelidir.’ Öteki başlangıç klasik metafiziğe karşı olan bir başka başlangıçtır. Bu başlangıcın bazı nitelikleri varlığın evine dönüşüne yardım edecektir...Öteki başlangıçta olmak, ufukta sıçramanın olduğu anlamına gelir.’²⁶⁸

Burada, Heidegger için düşünmenin özsel olarak kendi karakterinde olması, onun diğer başlangıçta olması ile doğrudan ilişkilidir. Heidegger’ in geleneksel felsefeye ve bu felsefelerin varlığa dair düşünmelerine dair eleştirilerinin temeli, bu iki farklı başlangıç üzerine kurulur. Heidegger için düşünmenin özsel olarak kendi

²⁶⁶ Heidegger, Martin, *Contributions to Philosophy (From Enowing)*, s.: 41.

²⁶⁷ Heidegger, Martin, *Parmenides*, s.: 7. İngilizce’ de ‘outset’ (başlangıç) ve ‘beginning’ (başlama) şeklinde kökeni farklı iki kelime kullanılabilir de, Almanca orijinal metinde bunlar ‘**Beginn**’ ve ‘**Anfang**’ kelimelerine denk gelir, Türkçe içinde aradaki anlam ayırımına uygun iki farklı kelime bulunmamaktadır. Kısaca açıklanmaları gerekirse, ‘outset’ (başlangıç) ‘kronolojik olarak, belli bir sıra içinde önce olma, ilk olma’ anlamını içerir. Ancak ‘beginning’ (başlama) böyle bir zamansal, sırasal düzeni içermez. Bu, yani ‘beginning’ (başlama) kelimesi, düşünülmesi gerekeni, başlamayı düşünmüş olmaya dairdir. Bu konuda ayrıntılı bir açıklama için şuraya bakılabilir: Türkyılmaz, Çetin, ‘*Başlangıca Dönmek: Heidegger ve Tarih Sorunu*’, Felsefe Yazın Dergisi, Kasım/Aralık, 2009, Yıl: 5, Sayı: 15, s.: 6-9.

²⁶⁸ Işıklı, Şevket, *Contributions To Philosophy’deki Bazı Temel Kavramların Çözümlemesi*, tabula rasa -felsefe & teoloji Dergisi, 2008, yıl: 8, sayı: 23-24, s.: 101-102. (Çalışmanın başlığındaki ‘contributions’ kelimesi ‘contributions’ olarak düzeltilmelidir.)

karakterinde gerçekleştirilmesi, bu diğer başlangıcın olabilmesi ile doğrudan ilişkilidir. Varlık ve olay-olma²⁶⁹ arasındaki ilişki, bu diğer başlangıç ile yani düşünme ile varlık arasında, geleneksel felsefe içinde kurulandan farklı bir ilişkinin kendini en sonunda açığa çıkarması ile olur. Bu yeni bir tür ilişkinin gerçekleştirilmesi sadece ilksel düşünme' ye açıktır. Varolanları varolanlar olarak yorumlayabilme, onlarla oldukları gibi karşılaşabilme, onları oldukları şey olarak idrak edebilme fırsatının elde edilebilirliği var-lığın hakikâti olarak anlaşılan şeydir ve sadece ilksel düşünme, varlığa dair sorgulamadan bu türden bir sıçrama gerçekleştirebilir.²⁷⁰ Bu anlamda, düşünme, her bir an hem kendi başlangıcı içinde hem de diğer başlangıca geçişi içinde seyir hâindedir. Bu seyir hâlinde olma, düşünme' nin bu kendi kökenlerine dönüş hâlinde olması, ilksel düşünmenin olduğu şeydir ve onun karakterini belirler.²⁷¹ Ancak şu unutulmamalıdır ki, Heidegger' in burada bahsettiği düşünme şekli, düşünmenin kendisine daha özsel olduğu hâli,²⁷² felsefenin içinde kurulacak olan yeni bir sistem değildir. Düşünme' nin bu özsel hâli, insanlığın bir sonraki dünya görüşü olacak şekilde üniversitelerde ve konferanslarda öğretilecek bir şey de değildir. Heidegger için düşünme' nin bu hâli bir çeşit hazır durumda olmaya gelmektir, diğer başlangıç için. Özne-nesne ikirciliğine takılmış olan²⁷³ metafiziğin insanın düşünmesi üzerindeki etkilerini bir kenara bırakmayı başarmaktır.²⁷⁴ İlksel düşünme' nin bahsi edilen bu başarıyı gerçekleştirebilmesi, öncelikle onun, kendisi ile dil arasındaki ilişkiyi düzeltmesini gerektirir. Bu, dili, bir çeşit ifade aracı kullanmak yerine, dilin kendi özünü görüp, onun aslında ne

²⁶⁹ Burada 'olay-olma' olarak tercüme edilen İngilizce 'enowing', Almanca 'ereignis' kelimesinin anlamı ve Heidegger felsefesindeki yeri için şuraya bakılabilir: Wilberg, Peter, *From New Age to New Gnosis: The Contemporary Significance of a New Gnostic Spirituality*, 2003, New Gnosis Publications, s.: 67-70.

²⁷⁰ Iyer, Arun, *Towards an Epistemology of Ruptures: The Case of Heidegger and Foucault*, 2014, 1. Basım, Bloomsbury Publishing Plc., s.: 37-38.

²⁷¹ Schalow, Frank (Düz.), *Heidegger, Translation, and the Task of Thinking: Essays in Honor of Parvis Emad*, 2011, Springer Science+Business Media B.V., s.: 40.

²⁷² Bu anlamda bu düşünme' ye 'ilksel düşünme' yerine 'kökensel düşünme' de denilebilir. Türkçe içinde her iki tercüme şekli de mevcuttur. İlki zaten gösterilmişti. İkincisi için bkz.: Aydoğan, Ahmet, *Heidegger*, 2008, 1. Basım, İstanbul, Say Yayınları, Bartky, S. L., 'Geç Heidegger Felsefesinde Kökensel Düşünme', s.: 289-306.

²⁷³ Heidegger' in geleneksel düşünme' ile iç içe düşünülen Kartezyen Özne anlayışına getirdiği eleştirilerin derlenmiş güzel bir hâli ve bunun üzerinden daha fazlası için bkz.: Uslu, Serdar, *Martin Heidegger' in Geç Dönem Eserlerinde "Düşünme" Sorunu*, Kutadgubilig Felsefe- Bilim Araştırmaları Dergisi, Ekim, 2008, sayı:14, s.: 33-44.

²⁷⁴ Ferrer, Daniel Gidel, *Philosophical Aphorisms: Critical Encounters with Heidegger and Nietzsche*, 2004, Varanasi: Kishor Vidya Niketan Publisher, s.: 112.

olduğunu fark etmesi demektir. İnsan ile dil arasındaki ilişkinin dilin kendisinin olduğu şeye uygun bir şekilde kurulması, üzerinde konuşulan bu ilksel düşünme' nin de asıl olarak gerçekleştirilmesi için mutlaka üstesinden gelinmesi gereken bir şeydir:

''İnsanoğlu' 'sahiptir' 'dile' (ratio et oratio), ('animal rationale' 'yetilidir' 'konuşmaya' ve o kendi özünün meziyeti dolayısıyla muhakkak 'konuşur'). 'Söz, 'sahiptir' 'insanoğlu'na (orada-olma 'temeller' –var olanın vesayeti [des Seyns]). Dil'in' metafiziğinden, tarihsel söz-olma'nın özlemesinin içine düşün-en sıçramaya doğru geçmek.'''²⁷⁵

Heidegger için dil, söyleme olarak olay-olma' yı korur, söyleme olarak söylenemez ve önceden düşünülemez olanı korur. Dil, söze cevaptır. Sözü, varolanların içine doğru taşınması²⁷⁶ onun ilksel yapısından doğru yola çıkıp, herhangi bir sözlükteki kelime²⁷⁷ hâline dönüşmesi demektir.²⁷⁸ Dili, bu kökensel anlamında anlayıp, düşünmenin kendisini buna uygun olarak gerçekleştirmesi, düşünme' nin ilksel düşünme' ye dönüşmesi ile bu diğer başlangıcı başlatmasına zemin hazırlar. Buna paralel olarak da bu diğer başlangıçta, daha önce bahsi edilen ilk başlangıcın genel karakterini belli eden temel yapılar yoktur:

''Diğer başlangıcın nüfuz alanında ne ontoloji ne de metafizik gibi bir şey vardır. Ontoloji gibi bir şey yoktur çünkü yön veren soru daha fazla alanı belirlemez ya da onun standartlarını belirlemez. Metafizik yoktur, çünkü biri hiç de mevcut olan olarak varolanlardan ya da bilindiği hâliyle nesnelere (İdealizm) başlayarak ilerlemez, daha sonra başka bir şeye denk gelmek için...''²⁷⁹

Bu anlamda, ilksel düşünme' nin asıl olarak ilgili olduğu başka öğeler vardır. İlksel düşünme; yankı' nın, temellendirme' nin, sıçrama' nın ve dışarı doğru oynama' nın tek bir şeye katlanmış yasalştırmasıdır.²⁸⁰ Bu sayılan dört öğe özsel olarak da-sein' ın meydana gelmesine, mevcudiyet içinde da-sein olarak

²⁷⁵ Heidegger, Martin, *On the Essence of Language: The Metaphysics of Language and Essencing of the World: Concerning Herder's Treatise On the Origin of Language*, Çev.: Gregory, Wanda Torres & Unna, Yvonne, 2004, State University of New York Pressi s.: 3.

²⁷⁶ Bu 'içine-doğru-taşınmanın' (transpropriation) ayrıntılı açıklanmış anlamı için şuraya bakılabilir: Ziarek, Krzysztof, *Inflected Language: Toward a Hermeneutics of Nearness: Heidegger, Levinas, Stevens, Celan*, 1994, Albany, State University of New York Press, s.: 92-93.

²⁷⁷ İngilizce' de hem 'söz' hem de 'kelime' için 'word' kelimesi kullanılabilir. Aynı durum Almanca için de geçerlidir. Ancak Türkçe' de 'söz' daha çok kelimelerden, sözcüklerden oluşan tabir anlamında kullanılır. Burada 'söz' ve 'kelime' ile kastedilenin tınısının İngilizce ve Almanca içindeki gibi olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.

²⁷⁸ Ziarek, Krzysztof, *Language After Heidegger*, 2013, Indiana University Press, s.: 103-107.

²⁷⁹ Heidegger, Martin, *Contributions to Philosophy (From Enowing)*, s.: 41-42.

²⁸⁰ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 44.

bulunmasına, olmasına aittir.²⁸¹ Bu ait olma hâli, daha doğru bir tabir ile ilksel/kökensel düşünme' nin da-sein' daki dikkatliliği, Varlık' ın unutulmuşluğu ve varlığın anlayışının çarpışıp çökmesi olarak da-sein' ın içindedir. Tam da bu noktadan da-sein, bu çöküşün farkına varmaya başlayacaktır bu ilksel düşünme ile.²⁸²

Burada bahsi geçen ilksel düşünme' nin bu çöküşün farkına varışı, elbet ki onun varlığa dair soru sormasıyla yakından ilişkilidir. Bu soru sorma, varlığa dair sorgulama olarak, düşünme' nin sürekli bir şekilde karakterini belirleyen öge olduğunda, düşünme asıl kendi özüne kendini açacaktır. Bu anlamda şimdi biraz da Heidegger' in, düşünme ile özsel olarak ilişki içinde gördüğü bir diğer öge olarak 'sorgulama' üzerine bir araştırma yapmak gerekir.

3. 'Düşünme' ve 'Sorgulama' Arasındaki İlişki

Heidegger' in 'düşünme' ve 'sorgulama' arasındaki ilişkiyi en kapsamlı şekilde ele aldığı eserlerinden biri 'Tekniğe İlişkin Soru'²⁸³ dur. Heidegger burada bu iki öge arasındaki ilişkiye dair ünlü '*sorgulama, düşünmenin dindarlığıdır*'²⁸⁴ sözünü söylemiştir. Ancak burada 'dindarlık'²⁸⁵ kelimesi ile Heidegger' in tam olarak neyi kastettiğini görebilmek önemlidir. Heidegger için buradaki 'dindarlık' kelimesi, teolojik bir anlam içermez. Ancak o, kelimenin etimolojik kökeni ile de paralel olarak, bu kelimeyi bir tür 'uysal olma', 'itaat içinde olma' anlamında düşünür. Heidegger için sorgulamanın, düşünme' nin dindarlığı olması demek, düşünmenin, varlığın hakikâtinin ortaya çıkışına uysal olması, bu ortaya çıkışın, düşünme tarafından dışlanmadan kendi içinde yaşatılabilmesi demektir.²⁸⁶ Bu anlamda Heidegger için sorgulama, düşüncenin onun tarafından düşünüldüğü şeydir. Sorgulama burada genel anlamı olan 'sorular ortaya koymak, bir şey hakkında soru sormak' tan çok uzaktadır. Sorgulama yapmak demek, Heidegger için özsel olarak, varlığın hakikâatine, bu hakikâtin ortaya çıkışına uyumlu bir şekilde düşünmek

²⁸¹ Heidegger, Martin, *Contributions to Philosophy (From Enowing)*, s.: 45.

²⁸² Heidegger, Martin, a.g.e., s.:47-48.

²⁸³ Burada bahsi edilen eserin şu İngilizce çevirisi kullanılacaktır: Heidegger, Martin, *The Question Concerning Technology and Other Essays*, Çev.: Lovitt, William, 1977, Garland Publishing Inc.

²⁸⁴ Heidegger, Martin, *The Question Concerning Technology and Other Essays*, s.: 35.

²⁸⁵ Almanca, 'Frömmigkeit', İngilizce, 'Piety'.

²⁸⁶ Rojcewicz, Richard, *The Gods and Technology: A Reading of Heidegger*, 2006, Albany, State University of New York Press, s.: 207.

demektir. Bu anlamda düşünme, Varlık' ın, oluşa gelmenin özüne bir el atmadır.²⁸⁷ Bu el atma, bir tür **tekhne** olarak Varlığı ve onun hakikâtini açığa çıkarır.²⁸⁸ Sorgulama ve düşünme arasındaki bu özsel ilişki, sorgulamanın genel karakterinin her zaman bir tür yol-açma olması²⁸⁹ ve açılan yolun da her zaman düşünmeye dair bir yol olmasına dairdir.²⁹⁰ Burada, varlığın hakikâtinin ortaya çıkması ile düşünme arasındaki ilişkinin sağlam bir şekilde kurulması, düşünme' nin karakterinin hakiki bir sorgulama olmasına bağlıdır.²⁹¹ Heidegger, bu bahsi geçen sorgulamanın 'hakiki' olmasının tam olarak ne demek olduğuna dair pek bir şey söylemez, ancak o, bu sorgulamada, düşünme ve dil arasındaki ilişkinin önemine vurguda bulunur.²⁹² Burada dil, düşünme ve varlık arasındaki ilişkinin kendine özgü bir şekilde kurulmasına uygun olduğu ölçüde kendi özüne yakındır. Dil' in düşünme ve varlık arasındaki ilişkiye göre durumu, konuşma ve sessizlik üzerinden kendini ortaya koyar:

“Biz sadece dili konuşmayız –onun bir yoluyla konuşuruz, bu yol ile konuşabiliriz çünkü biz her zaman zaten çoktan dili dinlemiştir. Orada ne duyarız? Dilin konuştuğunu duyarız. Ama –dilin kendisi konuşur mu? Dil, bariz bir şekilde konuşma organlarına sahip değilken böyle bir başarıyı nasıl gerçekleştirebilir ki? Yine de dil konuşur. Dil, ilk ve asıl olarak konuşma' nın özsel doğasına itaat eder. O, söyler. Dil, söyleme ile konuşur, gösterme ile. Onun söylediği, dilin tasarımına hükmeden, daha önce konuşulmuş olan ve hâlâ konuşulmamış olan Söyleme' den yükselir.”²⁹³

Dil ile Söyleme arasındaki bu ilişki, Dil' in yöneldiği şey Varlık olduğunda, birden sessizlik içine çöker. Çünkü dilin kökeni, Varlık' a dair olduğunda sessizliktir ve Dil ile Varlık arasındaki ilişki bu sessizlikte üzerinden özsel bir şekilde kurulur.²⁹⁴ Burada bahsi edilen 'sessizlik', aslında kendini söylenelebilmeye açan şeyin varolanlar olması ancak Varlık' ın böyle bir özellik gösterememesi ile ilgilidir:

²⁸⁷ Heidegger, Martin, *The Question Concerning Technology and Other Essays*, s.: 40.

²⁸⁸ Heidegger, Martin, *Teknik ve Dönüş*, Çev.: Aça, Necati, 1998, 1. Basım, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, s.:18-19.

²⁸⁹ Burada bahsi geçen 'yol açma' nın ve 'yol' un öneminin daha iyi anlaşılması için şuraya bakılabilir: Heidegger, Martin, *Nedir Bu Felsefe?*, Çev.: Irgat, Ali, 2003, 1. Basım, İstanbul, Sosyal Yayınlar.

²⁹⁰ Heidegger, Martin, *Teknik ve Dönüş*, s.: 3.

²⁹¹ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 136.

²⁹² Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 41.

²⁹³ Heidegger, Martin, *On the Way to Language*, s.: 124.

²⁹⁴ Kurtar, Senem, *Heidegger ve Poetik Düşünme: Düşünmeye Açılan Yeni Yollar*, 2014, Ankara, Pharmakon Yayınevi, s.: 223.

‘‘En sonunda şunu söyleriz: Varlık en çok söylenendir. Çünkü o, dilin her bir sözü içinde söylenir, ama bununla birlikte, konuşma ve yazma çoğu zaman sadece varolanlar hakkında konuşur. Burada açık bir şekilde dile getirilir. Bizim gerçekten ‘-dır’ ı söylediğimiz ve varlığı isimlendirdiğimiz yerde bile, biz bu ‘-dır’ ı sadece bir varolan hakkında bir şeyi ileri sürmek için söyleriz. Varolanlar söylenir. Varlık, hakkında sessiz kalınır. Ama bizim tarafımızdan ve kasti olarak değil. Zira bizim elimizden gelmez, varlığı söylememeye dair bir amacın herhangi bir izini bulmak. Bundan dolayı, sessiz kalma gerçekten de varlığın kendisinden geliyor olmalıdır. Bu nedenle, varlık, kendisi hakkında bir sessiz kalma’ dır ve bu kesinlikle sessiz kalmanın olanağının temeli ve sessizliğin kökenidir. Bu sessizlik diyarında her bir kez, söz ilk defa ortaya çıkar.’’²⁹⁵

Sessizlik ve Varlık arasındaki bu ilişki, aynı zamanda dil ve sessizlik arasındaki ilişkinin de temelini oluşturur. Sessizliğin, kökensel olarak dilden önce olması, onu Varlık’ a daha yakın bir noktaya yerleştirir. Bu anlamda, dil ve Varlık arasındaki ilişkinin özsel karakteri, sessizlik tarafından belirlenir. Ancak burada sessizlik ile sadece söz ve cümlelerin olmayışı, sesin yokluğu anlaşılmamalıdır. Buradaki sessizlik, dil ve Varlık arasındaki özsel ilişkiye paralel olarak, dilin kökeninin şiirselliğidir.²⁹⁶ Bu şiirsellik, aynı zamanda düşünme ve şiirin özsel olarak birbirine yakınlığı üzerinden de Varlığın anlamına dair sorgulama da öneme sahiptir.²⁹⁷

Tüm bu alıntılananlarla birlikte, sadece üçüncü bölümde değil ama bütün bölümlerde, Heidegger için ‘düşünme’ sorunun ilişki içinde olduğu öğeler ve Heidegger’ in bu sorunu nasıl ele aldığı açık kılınmaya çalışıldı. Görüldüğü üzere, Heidegger için düşünme’ nin asıl olarak olduğu şey, özsel olarak onun Varlık’ a, aynı olanın içinde ait olması ile ilgilidir.²⁹⁸ Bu aidiyetliğin karşılıklılığı, düşünme’ nin özüne dairdir. Bu anlamda söylenebilir ki, bir düşünmenin özsel olması, onun öncelikle düşünülmüş olması gerekene, yani Varlığa dair düşünmesine bağlıdır. Ve bu düşünme, rasyonel ya da mantıksal olmaktan çok daha fazlasına sahip olmak zorundadır. Heidegger, bununla ilgili olarak şöyle der:

‘‘insan her seferinde muammalı tanınmazlığında her Varolandan daha yakın olan, insanın kendini ve tasarılarını içinde kurduğu şey, işte bu, ara sıra insanın özünü heyecanlandırarak onu öyle bir düşünmeye getirir ki, onun

²⁹⁵ Heidegger, Martin, *Basic Concepts*, Çev.: Aylesworth, Gary, E., 1993, Indiana University Press, s.: 64-65.

²⁹⁶ Kurtar, Senem, *Heidegger ve Poetik Düşünme: Düşünmeye Açılan Yeni Yollar*, s.: 222-223.

²⁹⁷ Konuyla ilgili ayrıntılı bir açıklama için şuraya bakılabilir: Aktok, Özgür & Bal, Metin (Düz.), *Heidegger*, 2010, 1. Basım, Ankara, Doğu Batı Yayınları, Biemel, Walter, ‘Heidegger’ de Şiir ve Dil’, s.: 182-212.

²⁹⁸ Heidegger, Martin, *Identity and Difference*, s.: 27.

hakikâtini kavramaya hiçbir ‘mantığın’ gücü yetmez. Düşünceleri hem hesap-kitap yapmayan, hem de Varolanın başkılığında belirlenen düşünme, özlü düşünme olarak adlandırılmalıdır...Düşünmede Varlık kendini insanın özüne lütf olarak verir; bu sayede insan, Varlığa olan bağında Varlığın koruyuculuğunu üstlenir. Köklü düşünme, Varlığın inayetinin yankısıdır; bunun içinde tek olan kendini aydınlatır ve olağetirir; Varolan vardır. Bu yankı, Varlığın sedasız sesinin sözüne verilmiş insanca yanıttır. Düşünmenin yanıtı, insanın sözünün kökenidir.’²⁹⁹

Heidegger’ in 1929 tarihli ‘*Metafizik Nedir?*’ konuşmasına 1943’ de yazdığı sonsözünden alıntılanan bu kısım, Heidegger’ in düşünme ve Varlık arasındaki ilişkiye dair, dil ve sessizlik öğelerine de özsel olarak işaret edecek şekilde, güzel bir derleyici özet gibidir. Ancak burada özet kelimesi ‘bir şeyin asıl olarak olduğu şeyin, özünün kısa bir şekilde aktarılması’ anlamında değil, ama ‘bu bahsi geçen özün sorgulanmasına başlamak için doğru bir nokta’ anlamındadır. Heidegger için özlü düşünme, yani varlığın hakikâtine yönelmiş olan, bu hakikâte dikkat eden düşünme, varolanda dayanak aramaz. Özlü düşünme, hesaplanamayanın yavaş işaretlerine dikkat eder ve onda değiştirilemeyecek olanın önceden düşünülemeyen gelişini görür.³⁰⁰ Düşünmenin özseliği, onun sorgulama ile Varlık’ a uysal olur ve onun sesine itaat etmesindedir:

‘‘Varlığın sesine itaat eden düşünme, Varlığın hakikatinin dile geleceği, Varlığa uyacak sözü arar. Tarihsel insanın dili, ancak bu sözden kaynaklandığı takdirde, uygundur. Dil uygunsuz, gizli kaynakların sedasız sesinin güvencesi ona el eder. Varlığın düşünmesi, sözü korur ve bu koruma içinde onun belirlenimini gerçekleştirir.’’³⁰¹

Bu anlamda, artık Heidegger felsefesinde ‘düşünme’ sorununun araştırılması da bir sona gelir. Ancak asla bir sona varmış olmaz. Burada bu sona-varma’ nın olmayışının asıl olarak tek bir sebebi vardır. Bu; Heidegger için düşünme’ nin olduğu şeyin kendisini her yeni düşünme içinde tekrar yenilemesidir. Bunun kökeni, onun Varlık ile arasındaki özsel ilişkide yatar. Varlık, ‘durağan, bir kere sorgulandığında bir noktaya ulaşıldığında artık sorgulanması gerekmeyen bir şey’ olmadığı için, düşünme de böyle bir şey olamaz. Varlık’ a dair sorgulama devam ettikçe, düşünme’ nin özsel olarak olduğu şey de, bu sorgulamaya göre değişir, kendini yeniler.

²⁹⁹ Heidegger, Martin, *Metafizik Nedir?*, Çev.: Örnek, Yusuf, 2009, 3. Basım, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu, s.: 52-53.

³⁰⁰ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 54.

³⁰¹ Heidegger, Martin, a.g.e., s.: 54.

SONUÇ

Burada, Heidegger felsefesinde ‘düşünme’ sorunu isimli tez çalışmasının sonuç bölümünün yazılması için, ilk olarak her bir bölümde yapılanların ve ulaşılan, ya da ulaşılmaması amaçlanan, sonuçların aktarılması gerekir. Tez çalışmasının sonucu da, tezin her bir bölümünün sonuçları ışığında ortaya çıkacaktır.

Birinci bölümde asıl olarak yapılmak istenen, Heidegger felsefesinde ‘düşünme’ sorununun ele alınabilmesi için, ilk olarak Heidegger felsefesinde ‘düşünme’ nin yerine dair açıklayıcı bir giriş yapmak ve daha sonra Heidegger felsefesinin ‘düşünme’ açısından genel hatlarının ortaya koyulmasıydı. Heidegger’ in felsefe anlayışı, onun ister geleneksel felsefeye ve bu felsefenin içindeki düşünörlere getirdiği eleştiriler olsun, ister moderniteye karşı geliştirdiği argümanları olsun, açıklanması çetrefilli, zor ve uğraş isteyen türdedir. Heidegger’ in neredeyse tüm eserlerini, asıl olarak Almanca ve Grekçe’ yi gözeterek yazmış olması da, onun felsefe anlayışının açık kılınmasını zorlaştırmıştır. Özetleyecek şekilde devam edilecek olunursa, bu tez çalışmasının ilk bölümünde, asıl olarak Heidegger’ in birinci dönem eserleri üzerinde duruldu. Bu eserler ile birlikte, Heidegger’ in felsefe anlayışında özellikle yeri olan, hatta merkezde duran, ‘Varlık’, ‘Dasein’, ‘Hakikât’, ‘Gerçeklik’ gibi öğeler ortaya koyulmaya çalışıldı. Heidegger felsefesinde birçok öge öneme sahip olsa da, bu felsefenin genel hatlarıyla, özellikleriyle açıklanması için bu öğeler seçildi. Gerçekten de göröldü ki, Heidegger, sorgulamalarında birçok kez, burada bahsi edilen öğelere sıklıkla geri döndü, bu öğeleri sıklıkla kullandı. Bu anlamda, bu öğeler arasındaki ilişkinin nasıl olduğunu ortaya koyabilmek, Heidegger felsefesinin genel olarak ortaya koyulmasına göz ardı edilemeyecek bir adımdı. Bu tez çalışmasının birinci bölümünde de genel olarak bu öğelerin ne olduğunun açıklanması, bu öğelerin birbirleri ile olan ilişkileri üzerinden gerçekleştirilmeye çalışıldı. Bu öğeler arasındaki ilişkilerin nasıl olduğunu idrak edebilmenin, bu öğeleri asıl olarak anlamayı öncelediği göröldü. Gerçekten de bir okuyucunun Heidegger felsefesinde ‘Varlık’ ve ‘Hakikât’ arasındaki ilişkiyi zihninde oturtmadan, bu öğelerin anlamlarını görebilmesinin çok zor olduğu ortaya çıktı.

Tezin ikinci bölümünde ise, bu bölümün, tezin merkezini oluşturması açısından Heidegger felsefesinde ‘düşünme’ sorununun nasıl ele alındığının araştırılması amaçlandı. Bu araştırma içinde, Heidegger’ in kendi felsefesinde ‘düşünme’ sorununu asıl olarak ele aldığı iki eseri **(1) Düşünme Neye Denir? (Was Heisst Denken?)** Ve **(2) Olmaya Bırakılmışlık (Gelassenheit)** analiz edildi. Burada Heidegger’ in ‘düşünme’ sorunuyla ilgili olarak, geleneksel felsefenin ‘düşünme’ kavramına yaklaşımı ve bu kavramı ele alışına dair eleştirilerine ulaşıldı. Heidegger için, geleneksel olarak ‘düşünme’ ve ‘mantık’ arasında kurulan yakın bağın, düşünmenin asıl olarak olduğu şeyi tam olarak açıklamadığı görüldü. Heidegger, bilimsel ve rasyonel düşünmenin de temelini kuran bu bağ yerine, Varlığı düşünmede, varlığa dair sorgulamada daha güçlü olan başka bir tür düşünme’ yi önerir. Bu düşünmeye bazen ‘özel düşünme’, bazen kökensel ya da ilksel düşünme ve bazen de ‘üzerine düşünme’ denilse de aslında Heidegger’ in bunların hepsiyle birlikte işaret ettiği yerin aynı olduğu fark edildi. Burada Heidegger, Varlığa dair sorgulamanın, sanki herhangi bir varolana dair bir sorgulama gibi yapılmamasını kendine merkez alan ve dil ile arasındaki ilişkiyi de bu merkeze almaya uygun olarak geliştiren bir düşünme tarzını daha ön plana çıkarmaktadır.

Tezin üçüncü ve son bölümünde ise, asıl olarak tek bir şey üzerinde durulmaya çalışıldı. Asıl olarak tek bir şey amaçlandı. Bu: Heidegger’ in düşünme ile ilgili olan diğer eserlerinde ‘düşünme’ sorununun nasıl ele alındığının ortaya koyulmasıydı. Heidegger’ in diğer eserlerinde de düşünmesinin ve sorgulamasının, ikinci bölümde ele alınan ve ‘düşünme’ sorununu asıl olarak işlediği eserlerindeki ile paralellik içinde olduğu görülmüştür. Bu, hem Heidegger’ in felsefesinin kendi içinde bir bütünlük taşıdığı hem de ‘düşünme’ sorununa yaklaşımının, sorgulamasını işlevsiz kılacak çelişkileri içermediği sonucuna ulaştırdı. Gerçekten de Heidegger, farklı başlıklar altında, farklı isimler ile yaklaşırsa da, onun ‘düşünme’ sorunu üzerine farklı eserlerindeki eleştirilerinin ve söylediklerinin, birbirlerini tamamlar nitelikte olduğu görülmüştür.

Son olarak genel bir şekilde söylenecek olunursa; Bu tez çalışmasında, Heidegger felsefesinde ‘düşünme’ sorununun, bu felsefe içinde öncelikle ‘Dasein’ ve ‘Varlık’ arasında durduğu ve bu ikili arasındaki ilişkiye dair bir sorun olduğu görüldü. Bu

ilişki ister 'sorgulama' şeklinde ele alınsın, ister 'hatırlama' ile varlığa dair düşüncenin bir araya toplanması olarak alınsın, Heidegger için 'düşünme' sorunu onun felsefe anlayışının merkezinde durur. Bu merkezde o, Dasein ile Varlık arasındaki ilişkiyi imler. Bu imleme aynı zamanda, bu tezin başlığına da işaret eder. Bu işaret etme, tezin başlığını tekrar okuyarak orada ilk okunuşta dikkat edilmemiş, gözden kaçırılmış bir şeyi, bir kelime oyununu bu sefer görebilmek amacıyla değildir. Tezin başlığına, tıpkı bu başlık ilk yazıldığı gibi olduğu gibi işaret edilir. "Heidegger felsefesinde 'düşünme' sorunu." Bu sonuç kısmında, başlığa işaret etme, başlığın ilk sefer işaret ettiği gibi bir sorgulamaya başlamayı içerir. Yani ilk defa gibi, ilk defa olarak. Heidegger için 'düşünme' nin asıl olarak olduğu şey tam anlamıyla bunu içerir. Heidegger için düşünme' nin özsel anlamı, 'düşünme' her yeni kez gerçekleştirildiğinde, düşünme tekrar ve tekrar varlığa dair sorgulamasını gerçekleştirdiği biraz daha ortaya çıkar, biraz daha değişir. Bu açıdan, Heidegger için düşünmek demek, varlığa dair sorgulamanın durmaksızın her fırsatta yapılması, bu sorgulamanın yolunda olunması demektir. Ancak bu sorgulamanın yolunda olunması için, daha düzgün ifade ile bu sorgulamanın, hakiki olarak varlığa dair bir sorgulama olması için, düşünme' nin kendi bir araya toplanmasına, yani hafızaya düzgün bir yaklaşım içinde olması gerekir. Hafıza, sadece düşüncelerin ve anların içinde toplandığı bir kap değildir. Hafıza, varlığın kendini düşünmeye lütfettiği diyardır. Düşünme, bu diyarda toplanarak, varlık ile ilişki içine girer, varlık ile arasında bir bağ kurar. Bu bağı kurabilmek, aynı zamanda düşünme ve dil arasındaki ilişkinin nasıl olduğu, düşünme' nin, dil ve varlık arasındaki ilişkiye nasıl yaklaştığı ile doğrudan alakalıdır. Düşünme, eğer dil ve varlık arasındaki ilişkiyi, bu ilişkinin asıl, özsel olarak olduğu hâliyle göremezse, o zaman varlığa dair sorgulamayı hakiki bir şekilde gerçekleştiremez. Bu sorgulamanın hakiki olması, düşünme' nin dil ve varlık arasındaki ilişkiyi asıl olarak olduğu hâliyle görmesi, düşünme' nin kendisi ile şiirsellik arasındaki kökensel yakınlığın da farkına varmasını sağlar. Düşünme, mantıksal, rasyonel olmanın da ötesine geçip, şiirsel olmayı başarabildiği zaman, varlığa ve varlığın anlamına dair asıl sorgulamayı gerçekleştirebilir. Ki, varlığın anlamına dair hakiki olarak soru sormayı gerçekleştirebilme, düşünme' yi özsel kılar. "...kendini Varlık içinde Varlığın hakikati için feda eder o düşünme. İnsan kendi tarihsel özünü tek zorunluluğun sadeliğine teslim ettiğinde, bu düşünme de Varlığın

*talebine cevap verir...*³⁰² İşte Heidegger için düşünme' nin anlamının dönüp dolaşp geldiği nokta budur: Varlığın talebine cevap verebilmesi Dasein' in,³⁰³ Varlığın, kendi düşüncesi içinde açılabilmesine izin vermek, bu izin vermeyi gerçekleştirebilecek kadar özsel olabilmesi. Düşünme, Varlığa, Varlığı sorabildiği zaman özsel olarak düşünme' ye dönüşür.

³⁰² Heidegger, Martin, *Metafizik Nedir?*, Çev.: Örnek, Yusuf, s.: 52.

³⁰³ Heidegger, Martin, *Introduction to Metaphysics*, s.: 122-127.

KAYNAKÇA

Aktok, Özgür & Bal, Metin (Düz.), *Heidegger*, 2010, 1. Basım, Ankara, Doğu Batı Yayınları.

Alan Sümer, Banu, *Parmenides' in 'Düşünme ve Varlık Aynı Şeydir' Yargısına Heidegger' in Yorumu Açısından Bir Bakış*, FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2011, Bahar, Sayı: 11, s.:137-154.

Aydoğan, Ahmet (Çev.), *Düşünceye Çağırın: Yurt Müdafaası*, 2010, 1. Basım, İstanbul, Say Yayınları.

Aydoğan, Ahmet (Çev.), *Düşüncenin Çağırısı*, 2008, 1. Basım, İstanbul, Say Yayınları.

Aydoğan, Ahmet, *Heidegger*, 2008, 1. Basım, İstanbul, Say Yayınları.

Blattner, William, *Heidegger's Being and Time: A Reader's Guide*, 2006, Continuum International Publishing Group.

Carman, Taylor, *Heidegger's Analytic: Interpretation, Discourse, and Authenticity in Being and Time*, 2003, 1. Basım, New York, Cambridge University Press.

Critchley, Simon & Schürmann, Reiner, *On Heidegger's Being and Time*, Düz.: Levine, Steven, 2008, 1. Basım, New York, Routledge Taylor & Francis Group.

Ferrer, Daniel Gidel, *Philosophical Aphorisms: Critical Encounters with Heidegger and Nietzsche*, 2004, Varanasi: Kishor Vidya Niketan Publisher.

Figal, Günter (Düz.), *The Heidegger Reader*, Çev.: Veith, Jerome, 2009, Indiana University Press.

Fiske, John, *Mitler ve Mitleri Yapanlar: Eski Masalların ve Batıl İnançların Karşılaştırmalı Mitoloji Tarafından İncelenmesi*, Çev.: Duran, Şebnem, 2012, 9. Basım, İlyaz İzmir Yayınevi.

Gelven, Michael, *A Commentary on Heidegger's Being and Time*, 1989, Revised Edition, Illinois, Northern Illinois University Press.

Heidegger, Martin, *Basic Concepts*, Çev.: Aylesworth, Gary, E., 1993, Indiana University Press.

Heidegger, Martin, *Basic Questions of Philosophy: Selected "Problems" of "Logic"*, Çev.: Rojcewicz, Richard & Schuwer, André, 1994, Indiana University Press.

Heidegger, Martin, *Basic Writings*, Düz.: Krell, David Farrell, 1977, Harper & Row Publishers Inc.

Heidegger, Martin, *Being and Time*, Çev.: Stambaugh, Joan, 1996, New York, State University of New York Press.

Heidegger, Martin, *Being and Time*, Çev.: Macquarrie, John & Robinson, Edward, 2001, Cornwall, Blackwell Publishers Ltd.

Heidegger, Martin, *Being and Truth*, Çev.: Fried, Gregory & Polt, Richard, 2010, Indiana University Press.

Heidegger, Martin, *Contributions to Philosophy (From Enowing)*, Çev.: Emad, Parvis & Maly, Kenneth, 1999, Indiana University Press

Heidegger, Martin, *Discourse on Thinking*, Çev.: Anderson, John M. & Greund, E. Hans, 1969, New York, Harper & Row Publishers.

Heidegger, Martin, *Düşüncenin Çağırıldığı*, Çev.: Aydoğan, Ahmet, 2008, 1. Basım, İstanbul, Say Yayınları.

Heidegger, Martin, *Düşünmek Ne Demektir?*, Çev.: Şentürk, Rıdvan, 2009, 1. Basım, İstanbul, Paradigma Yayınları.

Heidegger, Martin, *Elucidations of Hölderlin's Poetry*, Çev.: Hoeller, Keith, 2000, New York, Humanity Books.

Heidegger, Martin, *Existence and Being*, Çev.: Werner Brock, Phil, 1949, Chicago, Henry Regnery Company.

Heidegger, Martin, *Hakikâtin Özü Üzerine*, Çev.: Aday, Nejat, Tezkire Dergisi, 2004, Sayı: 36-37, İstanbul, s.: 125-148.

Heidegger, Martin, *Identity and Difference*, Çev.: Stambaugh, Joan, 1969, 1. Basım, New York, Harper & Row Publishers.

Heidegger, Martin, *Introduction to Metaphysics*, Çev.: Fried, Gregory & Polt, Richard, 2000, Yale University Press.

Heidegger, Martin, *Kant and The Problem of Metaphysics*, Çev.: Taft, Richard, 1997, Genişletilmiş 5. Basım, Indiana University Press.

Heidegger, Martin, *Metafizik Nedir?*, Çev.: İpşiroğlu, Mazhar Şevket & Yetkin, Suut Kemal, 2003, 2. Basım, İstanbul, Kaknüs Yayınları.

Heidegger, Martin, *Metafizik Nedir?*, Çev.: Örnek, Yusuf, 2009, 3. Basım, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu.

Heidegger, Martin, *Olmaya Bırakılmışlık*, Çev.: Keskin, Mesut, 2013, 1. Basım, İstanbul, Avesta Basın Yayın.

Heidegger, Martin, *Nedir Bu Felsefe?*, Çev.: Irgat, Ali, 2003, 1. Basım, İstanbul, Sosyal Yayınlar.

Heidegger, Martin, *Off the Beaten Track*, Çev.: Young, Julian & Haynes, Kenneth, 2002, 1. Basım, Cambridge University Press.

Heidegger, Martin, *On the Essence of Language: The Metaphysics of Language and Essencing of the World: Concerning Herder's Treatise On the Origin of Language*, Çev.: Gregory, Wanda Torres & Unna, Yvonne, 2004, State University of New York Press.

Heidegger, Martin, *On the Way to Language*, Çev.: Hertz, Peter D., 1982, 1. Basım, New York, Harper & Row Publishers.

Heidegger, Martin, *On Time and Being*, Çev.: Stambaugh, Joan, 1972, Harper Torchbooks, Harper & Row Publishers.

Heidegger, Martin, *Özdeşlik ve Ayrım*, Çev.: Aça, Necati, 1997, 1. Basım, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.

Heidegger, Martin, *Parmenides*, Çev.: Schuwer, Andre & Rojcewicz, Richard, 1992, Indiana University Press.

Heidegger, Martin, *Pathmarks*, Düz.: McNeill, William, 1998, 1. Basım, Cambridge University Press.

Heidegger, Martin, *Philosophical and Political Writings*, Düz.: Stassen, Manfred, 2003, Continuum International Publishing Group Inc.

Heidegger, Martin, *Poetry, Language, Thought*, Çev.: Hofstadter, Albert, 2001, New York, Perennial, HarperCollins Publishers.

Heidegger, Martin, *Sanat Eserinin Kökeni*, Çev.: Tepebaşılı, Fatih, 2011, 2. Basım, Ankara, De Ki Basım Yayın Ltd.

Heidegger, Martin, *Teknik ve Dönüş*, Çev.: Aça, Necati, 1998, 1. Basım, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.

Heidegger, Martin, *The Basic Problems of Phenomenology*, Çev.: Hofstadter, Albert, 1982, Indiana University Press.

Heidegger, Martin, *The Essence of Truth: On Plato's Cave Allegory and Theaetetus*, Çev.: Sadler, Ted, 2009, 3. Basım, Continuum.

Heidegger, Martin, *The Fundamental Concepts of Metaphysics: World, Finitude, Solitude*, Çev.: McNeill, William & Walker, Nicholas, 1995, Indiana University Press.

Heidegger, Martin, *The History of the Concept of Time*, Çev.: Kisiel, Theodore, 1985, Indiana University Press.

Heidegger, Martin, *The Question Concerning Technology and Other Essays*, Çev.: Lovitt, William, 1977, Garland Publishing Inc.

Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*, Çev.: Yardımlı, Aziz, 2004, 1. Basım, İstanbul, İdea Yayınevi.

Heidegger, Martin, *Varlık ve Zaman*, Çev.: Ökten, Kaan, 2008, 1. Basım, İstanbul, Agora Kitaplığı.

Heidegger, Martin, *What is a Thing?*, Çev.: Barton, W. B., Jr. & Deutsch, Vera, 1967, Gateway Editions Ltd.

Heidegger, Martin, *What is Called Thinking?*, Çev.: Wieck, Fred D. & Gray, J. Glenn, 2004, 2. Basım, Perennial, HarperCollins Publishers.

Hühnerfeld, Paul, *Heidegger: Bir Filozof, Bir Alman*, Çev.: Özlem, Doğan, 2002, 1. Basım, İstanbul, Paradigma Yayınları.

Ilgaz, Turhan (Çev.), *Profesör Heidegger, 1933' te Neler Oldu?: Der Spiegel' in Heidegger' le Tarihi Söyleşi*, 1993, 1. Basım, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Inwood, Michael, *Heidegger Düşüncesinin Temel Kavramları*, Çev.: Bal, Metin, Özne Dergisi Felsefe ve Bilim Yazıları, Bahar 2012, 16. Kitap, s.:255-306.

Işıklı, Şevket, *Contributions To Philosophy' deki Bazı Temel Kavramların Çözümleşi*, tabula rasa –felsefe & teoloji Dergisi, 2008, yıl: 8, sayı: 23-24.

Iyer, Arun, *Towards an Epistemology of Ruptures: The Case of Heidegger and Foucault*, 2014, 1. Basım, Bloomsbury Publishing Plc.

Kisiel, Theodore, *The Genesis of Heidegger's Being and Time*, 1. Basım, 1995, California, University of California Press.

Krell, David Farrell, *Intimations of Mortality: Time, Truth, and Finitude in Heidegger's Thinking of Being*, 1986, The Pennsylvania State University Press.

Kurtar, Senem, *Heidegger ve Poetik Düşünme: Düşünmeye Açılan Yeni Yollar*, 2014, Ankara, Pharmakon Yayınevi.

Large, William, *Heidegger's Being and Time*, 2008, Edinburgh, Edinburgh University Press.

Magill, Frank, *Egzistansiyalist Felsefenin Beş Klasiği*, Çev.: Mutal, Vahap, 1992, 2. Basım, İstanbul, Dergâh Yayınları.

Philipse, Herman, *Heidegger's Philosophy of Being: A Critical Interpretation*, 1998, Princeton University Press.

Richardson, William, J., *Heidegger: Through Phenomenology to Thought*, 2003, 4. Basım, The Bronx: Fordham University Press.

Rojcewicz, Richard, *The Gods and Technology: A Reading of Heidegger*, 2006, Albany, State University of New York Press.

Schalow, Frank (Düz.), *Heidegger, Translation, and the Task of Thinking: Essays in Honor of Parvis Emad*, 2011, Springer Science+Business Media B.V.

Scott, Charles E. & Schoenbohm, Susan & Vallega-Neu, Daniela & Vallega, Alejandro (Düz.), *Companion to Heidegger's Contributions to Philosophy*, 2001, Indiana University Press.

Sembera, Richard, *Rephrasing Heidegger: A Companion to Being and Time*, 2007, The University of Ottawa Press.

Steiner, George, *Heidegger*, Çev.: Sahra, Süleyman, 2003, Ankara, Hece Yayınları.

Türkyılmaz, Çetin, '*Başlangıca Dönmek: Heidegger ve Tarih Sorunu*', Felsefe Yazın Dergisi, Kasım/Aralık, 2009, Yıl: 5, Sayı, 15,

White, Carol J., *Time and Death: Heidegger's Analysis of Finitude*, Düz.: Ralkowski, Mark, 2005, Ashgate Publishing Limited.

Wilberg, Peter, *From New Age to New Gnosis: The Contemporary Significance of a New Gnostic Spirituality*, 2003, New Gnosis Publications.

Wolin, Richard (Düz.), *The Heidegger Controversy: A Critical Reader*, 1993, The MIT Press.

Wrathall, Mark, *Heidegger and Unconcealment: Truth, Language, and History*, 2011, Cambridge University Press.

Ziarek, Krzysztof, *Inflected Language: Toward a Hermeneutics of Nearness: Heidegger, Levinas, Stevens, Celan*, 1994, Albany, State University of New York Press.

Ziarek, Krzysztof, *Language After Heidegger*, 2013, Indiana University Press.

SÖZÜKLER

Clauson, Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, 1972, Oxford University Press.

Eyuboğlu, İsmet Zeki, *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, 2004, 4. Basım, İstanbul, Sosyal Yayınları.

Inwood, Michael, *A Heidegger Dictionary*, 1999, 1. Basım, Blackwell Publishers Inc.

Nişanyan, Sevan, *Sözlerin Soyağacı: Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, 2010, 2. Basım, İstanbul, Everest Yayınları.

Tietze, Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatı*, Cilt I, A-E, 2002, İstanbul- Viyana, Österreichische Akademie der Wissenschaften Wien, Simurg Kitapçılık.

Klein, Ernest, *A Comprehensive Etymological Dictionary Of The English Language*, 2003, 8. Basım, Elsevier Science B.V.